

Studia Wschodnioeuropejskie

**Kanon myśli polityczno-
prawnej, a myśl rosyjska**

**Wpływ historii na wzajemne
postrzeganie Polski i Rosji**

**Aktualne aspekty rosyjskiej
polityki zagranicznej**

Nr 7/2017

Studia
Wschodnioeuropejskie

Nr

7/2017

**Kanon myśli polityczno-prawnej, a
myśl rosyjska**

**Wpływ historii na wzajemne
postrzeganie Polski i Rosji**

**Aktualne aspekty rosyjskiej polityki
zagranicznej**

Warszawa 2017

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA:

prof. dr hab. Teresa Łoś-Nowak (Uniwersytet Wrocławski), prof. dr hab. Andrzej Wierzbicki (Uniwersytet Warszawski), prof. dr hab. Alicja Stępień-Kuczyńska (Uniwersytet Łódzki), prof. dr hab. Igor Gretskiy (Uniwersytet Państwowy w Petersburgu), prof. dr hab. Victor Shadurski (Białoruski Uniwersytet Państwowy), prof. dr hab. Roman Bäcker (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), dr Agnieszka Bryc (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu).

REDAKTOR NACZELNY

prof. UW dr hab. Józef Tymanowski

ZASTĘPCY REDAKTORA NACZELNEGO

dr Marta Jas-Koziarkiewicz

dr Paweł Stawarz

SEKRETARZ NAUKOWY

mgr Aleksandra Daniluk

CZŁONKOWIE REDAKCJI

mgr Julita Karwacka

mgr Aleksandra Kułaga

REDAKCJA TEMATYCZNA

Przemiany systemowe i problemy bezpieczeństwa państw Europy Środkowowschodniej

prof. UW dr hab. Józef Tymanowski, mgr Aleksandra Daniluk

Polityka, gospodarka i współpraca zagraniczna państw Europy Środkowowschodniej

dr Paweł Stawarz, mgr Julita Karwacka

Spółczesność i kultura państw Europy Środkowowschodniej

dr Marta Jas-Koziarkiewicz, mgr Aleksandra Kułaga

REDAKCJA JĘZYKOWA

prof. dr hab. Małgorzata Marcjanik (język polski)

dr Wojciech Lewandowski (język angielski)

COPYRIGHT BY:

Instytut Europeistyki, Warszawa 2017

ISSN 2450-0267

ADRES WYDAWCY

Instytut Europeistyki

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych

Uniwersytet Warszawski

ul. Nowy Świat 69

00-927 Warszawa

e-mail: swe@uw.edu.pl

[http:// www.swe.uw.edu.pl](http://www.swe.uw.edu.pl)

Wersję pierwotną czasopisma Studia Wschodnioeuropejskie stanowi wersja elektroniczna.

Spis treści

Jarosław Szczepański

Kanon myśli polityczno-prawnej, a myśl rosyjska 5

Ewelina Więckowska

Rosjanie w polskiej mentalności 14

Jurij Borisjonok

Российско-польские контакты в области истории: наработки и перспективы 30

Magdalena Karolak-Michalska

Kilka uwag o postrzeganiu mniejszości rosyjskiej i Rosji przez społeczeństwo ukraińskie w obliczu aneksji Krymu i wojny w Donbasie 38

Aleksandra Daniluk

Nowa koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej z 2016 roku – analiza dokumentu w kontekście wydarzeń na arenie międzynarodowej 55

Kinga Torbicka

Wojna na Ukrainie - rosyjskie cele geopolityczne 75

Jarosław Szczepański

Wydział Nauk Politycznych
i Studiów Międzynarodowych
Uniwersytet Warszawski

Kanon myśli polityczno-prawnej, a myśl rosyjska

Myśl polityczno-prawna jest z jednej strony popularnym przedmiotem akademickim o charakterze propedeutycznym, z drugiej może być traktowana jako element oddziaływania na wyobrażenia dotyczące rzeczywistości. Tym samym stać się może (i niejednokrotnie staje się) elementem indoktrynacji, choć nie tak oczywistej, a tym samym jedną z instytucji politycznych w obszarze polityki tj. treści. Kanon myśli może więc być analizowany jako element życia politycznego a także pod kątem jego wpływu na społeczeństwo – w szczególności na studentów. Perspektywa teorii krytycznej będzie sugerowała potrzebę poszukiwania podmiotów, które czerpią zysk z narzucenia określonej w kanonie narracji dotyczącej rozwoju powszechnej myśli polityczno-prawnej.

W tej perspektywie ciekawym podejściem była analiza krytyczna kanonu myśli politycznej przedstawiona przez Siepa Stuurmana¹ w artykule *The Canon of the History of the Political Thought*. Wskazał w nim na dwa sposoby przeprowadzenia konstruktywnej krytyki schematu wykładu oraz alternatywne sposoby jego kształtowania. Pierwsze z podejść krytycznych związane było z perspektywą demokratyczną patrzenia na kanon. Drugie z krytyczną analizą metodologii jego tworzenia. W niniejszym artykule wskazać należy na trzecią słabość kształtowania kanonu czyli indoktrynację tj. wykraczanie poza charakter dydaktyczny².

Analiza powyższych trzech sposobów krytyki została przeprowadzona w pierwszej części artykułu. Dla jej poprowadzenia wykorzystana została, wskazana wyżej, teoria krytyczna. Część druga dotyczy natomiast obecności myśli rosyjskiej i możliwości

¹ Siep Stuurman, *The canon for the History of the Political Thought: Its Critique and a Proposed Alternative*, "History and Theory" 2000, t. 39, nr 2.

² Niebezpieczeństwo to rośnie w przypadku prowadzenia zajęć przez niedoświadczonego dydaktyka, który do neutralnego wykładu wplatać może treści normatywne – ocenne względem prezentowanych treści filozoficznych.

wprowadzenia jej do kanonu wykładu. Rozważania dotyczą zarówno ewentualności modyfikacji kanonu powszechnego, jak i polskiego. Analiza wykładów prezentowanych w kanonie została dokonana na podstawie treści podręczników oraz danych dostarczonych przez cytowany wyżej artykuł Siepa Stuurmana.

Krytyka kanonu

Jak już zostało wskazane możliwe jest podjęcie krytyki kanonu myśli polityczno-prawnej na co najmniej trzech płaszczyznach: demokratycznej, metodologicznej i ideologicznej. W zakresie pierwszej atak przypuszczany jest na brak dostatecznej reprezentacji autorów innych niż zachodnio-europejscy badacze, mężczyźni. Siep Stuurman przywołuje w swoim artykule koncepcje tworzenia kanonu w oparciu o dzieła znanych, zmarłych białych Europejczyków (ang. *Dead White European Males*, DWEMs). Należy jednak wskazać, że sam język tego typu krytyki wskazuje na atak ideologiczny i odwoływanie się do koncepcji dialektycznych. Nie oznacza to jednak, że należy porzucać krytykę demokratyczną w całości. W szczególności, gdy stosując ją do rozważań nad obecnością myśli rosyjskiej w kanonie zauważyć można z łatwością jej niski poziom reprezentacji. Większość przywoływanych wśród nowożytnych twórców myśli polityczno-prawnej to przedstawiciele anglosfery. Co więcej są to przedstawiciele ówczesnych im elit. Stąd demokratyczna (i w istocie „lewicowa”) krytyka kanonu myśli politycznej wskazuje na potrzebę rekonstrukcji jej kanonu w kierunku szerszej reprezentacji myśli zrodzonej w gronie mieszczaństwa, czy klasy średniej.

Przywołana anglosfera odciska silne piętno na kanonie myśli, a poszerzona o tzw. zachód, dominuje bezsprzecznie. W większości podręczników jako klasyczni autorzy nowożytni przedstawiani są: Hobbes, Locke, Rousseau, Bodin, Burke, Tocqueville, Mill, Bentham, czy Jefferson – autorzy anglosascy lub francuscy. Uzupełniając to o myśl niemiecką reprezentowaną przez Kanta, Hegla, czy Marksa wskazać możemy na źródła dla zdecydowanej większości treści kanonu. Stan ten był wielokrotnie krytykowany, w szczególności przez orientalistów jak Edward Said, niemniej nie wpłynęło to na sam kanon. Oddziałuje to jednak na adeptów nauki o polityce oraz samych polityków. Wpływ ten widać chociażby w tytule i treści książki Daniela Hannana *How We Invented Freedom and Why it Matters* (pol. *Jak wymyśliliśmy wolność i dlaczego to jest ważne*). Brytyjski eurodeputowany i publicysta wskazuje, że wolność nie istniała poza anglosferą i Anglosasi sprawili, że

dzisiejszy świat wygląda tak jak wygląda. O ile nie można odmówić, z racji wydarzeń historycznych, dominacji politycznej Anglosasów przez co najmniej wiek dwudziesty, o tyle mówienie o mesjanistycznej roli oraz twórcach pojęcia wolności jest przesadą i efektem edukacji opartej o kanon. Opracowania wskazują na *habeas corpus*, Hobbesa, Locke'a i brytyjski parlamentaryzm. W tym samym czasie milczą o autonomicznych pomysłach takich jak *neminem captivabimus*, czy republikanizmie polskim, czy nowogrodzkim. Może to rodzić przeświadczenie o wyjątkowości i wręcz mesjanistycznej roli przedstawicieli określonych grup społecznych.

Druga z możliwych krytyk tj. metodologiczna łączy się z pierwszą. Opiera się ona na wątpliwości co do tego czy historia myśli polityczno-prawnej jest opisywana czy pisana przez kanon. Siem Stuurman wskazuje raczej na to drugie podejście. Za sojuszników ma przedstawicieli tzw. Szkoły z Cambridge, takich jak Quentin Skinner oraz John Pocock. Twierdzą oni, że historia myśli tworzona jest *ex post*, poprzez interpretacje wcześniejszych autorów jako prekursorów późniejszych. Tym samym dochodzi do zastąpienia oryginalnego kontekstu wypowiedzi przez antycypacje przyszłości. Co więcej, jest to przyszłość, której nie byli oni w stanie przewidzieć. Wszystkie trzy krytyki łączą się ze sobą. Metodologiczna spotyka się z demokratyczną w punkcie mówiącym o odrzuceniu tradycyjnego kanonu myśli polityczno-prawnej jako wizji liberalnej, czy jak pisze Siep Stuurman – „historii whigów”.

Szkoła z Cambridge, a w jej ramach Quentin Skinner³, zaproponowała, żeby traktować teksty z zakresu doktryn i teorii polityki jako części debat toczonych w określonym miejscu i czasie. Tym samym uwagi czynione przez autorów odnosić do ówczesnych im warunków, a przez to nie postrzegać historii jako ciągu wydarzeń prowadzących do stworzenia uniwersalnej wizji socjalliberalnej, ale raczej jako ciąg zwrotów i ruchów w różnych kierunkach. Wśród tego zbioru różnych możliwości część zyskała popularność i była rozwijana dalej, część została zmarginalizowana. Istotne jest jednak przede wszystkim to, by nie tworzyć *ex post* deterministycznej wizji⁴.

Podobnie John Pocock pisze o historii myśli jako o studiowaniu nie wybranych filozofów i wyidealizowanych przez twórców opracowań ich wykładów, ale nauce różnych języków mówienia o polityce (dodać należy: i prawie), metod prowadzenia dyskursu dostępnych ludziom w określonym miejscu i czasie. Ujęcie to jest o tyle atrakcyjne, że w

---

³ Patrz więcej: Quentin Skinner, *Meaning and Understanding in the History of Ideas*, „History and Theory” 1969, nr 8.

⁴ Na marginesie dodać można, że ta deterministyczna wizja „whigów”, którą krytykuje Szkoła z Cambridge jest podobna w swej istocie do wizji rozwoju myśli w ujęciu marksistowskim.

jednym czasie prowadzonych było wiele różnych dyskursów – czy mówiąc językiem postmodernistów, wiele narracji – dotyczących rzeczywistości społecznej. Dominacja w kanonie dyskursów anglosaskiego, francuskiego i niemieckiego ogranicza adeptów studiów nad myślą. Zawęża dostęp do wielu języków polityki i narracji dotyczących rzeczywistości społecznej, politycznej i prawnej. Dodać można, że braki te powodują w przyszłości ubogość analiz prowadzonych dla potrzeb zrozumienia naszej rzeczywistości. W skrajnych przypadkach, przez brak wyobraźni i możliwości odwołania się do znanych, innych niż dominujące, sposobów prowadzenia dyskursu, prowadzą do całkowitego niezrozumienia przemian społeczno-politycznych, czy bieżących procesów politycznych poza kręgiem tzw. zachodu.

Trzecim rodzajem krytyki jaką można przeprowadzić pod kątem tradycyjnego kanonu jest krytyka ideologiczna. Związana jest ona bezpośrednio z dwiema poprzednim i stanowi niejako ich rozwinięcie logiczne. Brak pluralizmu w doborze autorów, dominacja kilku wybranych dyskursów i tworzenie niejako z historii myśli polityczno-prawnej historii wolności, na co zwraca uwagę przywoływany wcześniej Siep Stuurman, powodują, że przekazywana wiedza ma charakter cząstkowy. Dodatkowo deterministyczny charakter prowadzonych narracji może powodować u niedoświadczonego odbiorcy przeświadczenie o konieczności zwycięstw idei wolności, która w dwudziestym wieku skręca w kierunku sofistycznej wizji wolności pozytywnej⁵. W tej perspektywie można traktować przywołaną książkę Daniela Hannana jako zarówno wpisującą się w indoktrynację jak i jej efekt. Przeświadczenie o swoistym „mesjanizmie” Anglosasów i ważkości ich dyskursu o polityce może być bowiem uzasadniana historią oraz sposobem jej opisu. Problem rodzi się jednak wtedy, gdy swoiste dogmaty są konfrontowane z faktami historycznymi – jak chociażby autonomiczny rozwój swobód i wolności w Rzeczpospolitej, czy parlamentaryzmu nowogrodzkiego. Pojawia się również, gdy dochodzi do potrzeby analizy współczesnej myśli polityczno-prawnej państw spoza kręgu „zachodu”, w sytuacji gdy cała aparatura metodologiczna i schematy analizy jakie zostały przekazana w trakcie edukacji z zakresu historii idei okazują się nieprzystające do sposobu prowadzonego dyskursu.

---

⁵ Efraim Podoksik, *One Concept of Liberty: Towards Writing the History of Political Concept*, “Journal of the History of Ideas” 2010, t. 71, nr 2.

Myśl rosyjska w kanonie

Analiza krytyczna, która przejawia się w szczególności w kryterium ideologicznym powyższej analizy może zostać skonfrontowana z treścią opracowań z zakresu przekroju myśli polityczno-prawnej. W popularnych pracach takich jak: *Historia doktryn polityczno-prawnych* Jana Baszkiewicza i Franciszka Ryszki, *Historii doktryn politycznych i prawnych* Andrzeja Sylwestrzaka, *Historii myśli-polityczno-prawnej* Stanisława Filipowicza, *Historii myśli politycznej i prawnej* Huberta Izdebskiego oraz wyborze tekstów *Historia idei politycznych* Stanisława Filipowicza, Adama Mielczarka, Krzysztofa Pielńskiego i Macieja Tańskiego myśl rosyjska nie jest prezentowana w takim stopniu jak myśl zachodnia. Warto zauważyć, że poziom reprezentacji myśli rosyjskiej różni się jednak pomiędzy pozycjami.

Co do zasady średniowieczna myśl rosyjska (a na marginesie dodać można: i polska⁶) nie są praktycznie reprezentowane w popularnych podręcznikach historii myśli. Jedynym autorem obecnym we wszystkich publikacjach jakie zostały przeanalizowane na potrzeby artykułu był Michaił Bakunin. Włodzimierz Lenin, choć obecny we wszystkich podręcznikach nie został zaprezentowany odbiorcom w zbiorze tekstów źródłowych.

Tabela 1. - Rosyjscy myśliciele w wybranych polskich podręcznikach

Autorzy	Tytuł	Myśliciele Rosyjscy			
		Bakunin	Kropotkin	Lenin	Inni
Baszkiewicz Ryszka	<i>Historia doktryn polityczno-prawnych</i>	Obecny	Obecny	Obecny	Plechanow
Sylwestrzak	<i>Historii doktryn politycznych i prawnych</i>	Obecny	Obecny	Obecny	-
Filipowicz	<i>Historii myśli-polityczno-prawnej</i>	Obecny	Nieobecny	Obecny	-
Izdebski	<i>Historii myśli politycznej i prawnej</i>	Obecny	Nieobecny	Obecny	Breżniew Chruszczow
Filipowicz Mielczarek Pielński Tański	<i>Historia idei politycznych. Wybór tekstów</i>	Obecny	Nieobecny	Nieobecny	-

Źródło: opracowanie własne. Wydania analizowanych podręczników zostały wyszczególnione w wykazie literatury na końcu artykułu.

⁶ W tym zakresie istotnym wyjątkiem jest praca Jana Baszkiewicza i Franciszka Ryszki, w której odnajdujemy przegląd poglądów polskich twórców działających w poszczególnych okresach.

Zgodnie z zaprezentowaną tabelą autorzy rosyjscy pojawiają się w opracowaniach przekrojowych jedynie w partiach poświęconych anarchizmowi, bądź myśli socjalistycznej (doktrynach rewolucyjnych i komunistycznych). Dorobek wieków średnich i nowożytnych przed wiekiem dziewiętnastym praktycznie nie jest brany pod uwagę i tym samym nie jest prezentowany potencjalnym odbiorcom. Powracając do analizy krytycznej wskazać można, że taki stan może wpływać na uczestników kursów z zakresu historii idei poprzez wywołanie skojarzeń pomiędzy anarchizmem i komunizmem a rosyjską myślą polityczno-prawną. Nawet najszerszy katalog autorów rosyjskich, jaki został zaprezentowany przez Huberta Izdebskiego, związany jest z myślą rozwijaną w ZSRR. Tym samym, choć godna odnotowania zmiana ilościowa, nie przekłada się na szerszą prezentację wkładu dorobku rosyjskiego w rozwój szerokiego spektrum myśli.

Powyższa sytuacja nie znajduje pełnego uzasadnienia w pragmatyzmie wykładu. O ile bowiem przemiany dotyczące reżimu demokratycznego, koncepcji wolności i liberalizmu pod różnymi postaciami są dowartościowane o tyle elementy charakterystyczne dla wschodu już nie. Przegląd historii idei mógłby zostać poszerzony o prezentację rosyjskiej refleksji nad despotyzmem i reformami Piotra Wielkiego jakie z pozycji konserwatywnych prowadził Michaił Szczerbatow⁷. Rozdziały poświęcone myśli pozytywistycznej mogłyby zostać uzupełnione o myśl Aleksandra Radiszczewa i jego krytykę despotyzmu oraz poglądy na temat potrzeby uwolnienia z poddaństwa chłopów.

Patrząc natomiast nie przez pryzmat poszczególnych nazwisk a działów historii idei, w opracowaniach nie jest dostatecznie (lub w ogóle) obecna doktryna słowianofilska. Wiek dziewiętnasty jest okresem jej rozkwitu. Autorzy szeroko traktują o zjednoczeniu politycznym Słowian pod egidą Cesarstwa Rosyjskiego. Ich traktaty istotne stają się nie tylko dla rozumienia historii politycznej ale również rozwoju polskiej myśli politycznej. Ta musiała bowiem reagować na intelektualne prądy w Rosji, które mogły zaprzepaścić upragnione odzyskanie niepodległości.

Kolejnym działem na jakie warto zwrócić uwagę w tym miejscu jest myśl prawosławna i jej wpływ na kształtowanie sposobu patrzenia na państwo i prawo. Choć studenci często informowani są o tym, że prawosławie i tradycja bizantyjska odciska szczególnie wpływ na myślenie o polityce we wschodniej Europie, o tle nie przekłada się to na prezentację treści w opracowaniach przekrojowych z zakresu historii idei. Wydaje się jednak, że taka prezentacja (przynajmniej w pewnym zarysie) pozwoliłaby na lepsze zrozumienie nie

---

⁷ Do jego twórczości nawiązywał po wiekach Dostojewski, którego twórczość sama mogłaby być nie tylko przedmiotem badań filologicznych ale również politologicznych czy socjologicznych.

tylko sytuacji poza granicami współczesnej Polski, czy szerzej Unii Europejskiej, ale również historii politycznej państw środkowo-europejskich.

Na koniec warto zauważyć problem z klasyfikowaniem niektórych autorów jako pochodzących z danego państwa. Uwaga ta jest aktualna nie tylko co do autorów pochodzenia rosyjskiego, choć w ich przypadku szczególnie istotna. Po wybuchu rewolucji październikowej wielu intelektualistów wyjechało z Rosji, która przekształciła się w Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich. Co więcej, w latach dwudziestych dwudziestego wieku nastąpiła kolejna fala migracji, co wiązało się przede wszystkim z zakończeniem wojny domowej oraz ustabilizowaniem się nowego reżimu politycznego oraz krzepnięciem całego systemu politycznego. Wśród takich emigrantów znaleźli się filozofowie polityki tacy jak Ayn Rand, urodzona jako Alissa Zinowjewna Rosenbaum, która wyemigrowała do Stanów Zjednoczonych w 1925 roku, będąc absolwentką uniwersytetu w Piotrogradzie, czy Pitrim Sorokin, który większość życia spędził w USA. Obie postacie wniosły cenny dorobek do myśli politycznej, nie mniej pod znakiem zapytania należy podstawić ich związek z rosyjską myślą polityczną. Warto też zauważyć, że o ile Ayn Rand, wyemigrowała jako młoda osoba i choć wykształcona w Rosji pozostawała w okresie intelektualnego rozwoju pod wpływem kultury amerykańskiej, o tyle Pitrim Sorokin opuścił ojczyznę jako w pełni ukształtowany socjolog.

Powyższe nie zmienia jednak faktu, że są oni klasyfikowani przede wszystkim jako amerykańscy badacze, filozofowie, socjologowie. Patrząc jednak na przedmiot zainteresowań takich kursów jak historia idei, należy brać pod uwagę przede wszystkim nie obywatelstwo, czy okres zamieszkiwania przez autora w danym państwie, ale szkołę myśli w jakiej wzrastał i jaką rozwijał. Oznacza to, że w przypadku czynienia odwołań przede wszystkim do tradycji rosyjskiej oraz rozwijania schematów myśli jakie zostały zrodzone w środowisku inteligencji rosyjskiej autorzy mogliby być zaliczeni do kręgu myślicieli rosyjskich.

Efektom takiego zabiegu, w istocie metodologicznego, co do sposobu klasyfikacji autorów jako przynależnych do określonego kręgu twórców, reprezentacja rosyjskiej myśli politycznej byłaby szersza. W szczególności należałoby w niej uwzględnić autorów z tzw. białej emigracji oraz tych, którzy opuścili ZSRR jako już wykształceni przedstawiciele nauk społecznych i humanistycznych. Efektom byłoby poszerzenie spektrum doktryn w jakich prezentowane są prace rosyjskich twórców, tj. wyjść poza krąg anarchizmu i socjalizmu przełomu dziewiętnastego i dwudziestego wieku. Podkreślić należy jednak, że zabieg taki nie powinien być wykonywany automatycznie. Uznanie autora za przynależnego do rosyjskiej szkoły myśli politycznej wymagałoby wykazania jego związków z tradycją oraz wykazania

istnienia właściwych jej schematów metodologicznych i teoretycznych. Zadanie to wykracza jednak poza ramy niniejszej pracy i może być traktowane jako postulat czy propozycja nowych badań z zakresu myśli polityczno-prawnej. Co więcej już samo określenie tego typu katalogu cech konstytutywnych rosyjskiej szkoły myśli politycznej byłoby niezwykle użyteczne dla badaczy.

Podsumowanie

Tradycyjny kanon myśli polityczno-prawnej można poddać zasadnej krytyce na co najmniej trzech poziomach: demokratycznym, metodologicznym oraz ideologicznym. Treści prezentowane w jego ramach mają często charakter przypadkowy (wynikający z faktów historycznych), brak w nim metodycznego podejścia do wyboru szerokiego spektrum autorów pozwalającego na konfrontację różnych perspektyw patrzenia na te same instytucje, czy też konfrontacji odmiennych dyskursów. Wreszcie budowany jest jako deterministyczny w zakresie w jakim jest historią wolności w różnych ujęciach od czasów starożytnych po sofistyczną wolność w ujęciu pozytywnym stawianą jako podstawę współczesnego sprawiedliwego państwa dobrobytu, czy szczerzej – sprawiedliwości społecznej.

Tak budowany kanon nie zawiera w sobie równej reprezentacji dyskursów charakterystycznych dla tzw. zachodu i wschodu. Tym samym zgodnie z perspektywą teorii krytycznej, doszukać się można w nim, nie bez uzasadnienia, narzędzia do realizacji celów określonych środowisk politycznych, w tym przypadku liberalnych. O ile bowiem uznać ustalenia Siepa Stuurmana, czy Efraima Podoksika za zasadne, historia doktryn polityczno-prawnych w dużej mierze pozostaje ideą pewnej koncepcji patrzenia na świat. Uwzględnienie w kanonie myślicieli rosyjskich (choć nie tylko, bo i polskich, czy pozaeuropejskich) służyć może poszerzeniu horyzontu poznawczego adeptów kursów z zakresu historii idei, lepszemu zrozumieniu mnogości dyskursów oraz zwiększenia możliwości analizy współczesnych procesów i treści politycznych. Wymaga to jednak nie tylko wskazania na istnienie pewnych twórców rosyjskich, ale również udostępniania, w formie przystępnej dla odbiorcy poprzez tłumaczenia, dorobku rosyjskiej myśli polityczno-prawnej.

Streszczenie

Każdy z podstawowych kursów z zakresu nauki o polityce posiada swój kanon. Z definicji jest to uporządkowany i ustalony wybór treści, które nauczane są od dziesięcioleci. Sytuacja ta posiada swoje dobre strony tj. pozwala przekazać pewien kwantum wiedzy podstawowej oraz terminologii, dzięki której pokolenia badaczy operują w ramach jednej siatki pojęciowej i perspektywę teoretycznych. Posiada też swoje słabości tj. z definicji prezentuje obraz niepełny. W skrajnym przypadku kanon może być wykorzystywany do indoktrynacji, w szczególności gdy dotyczy przedmiotu takiego jak *Historia doktryn politycznych*. W artykule analizie poddana została obecność myśli rosyjskiej, czy też jej brak, w kursach podstawowych z zakresu filozofii, doktryn, czy też myśli politycznej.

Słowa kluczowe:

myśl polityczna, rosyjska myśl polityczna, kanon, metodyka, teoria polityki

Key words:

political thought, russian political thought, canon, methodology, theory of politics

Bibliografia:

1. Baszkiewicz J., Ryszka F., *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 1970.
2. Filipowicz S., Adam Mielczarek, Krzysztof Pielniński, Maciej Tański, *Historia idei politycznych. Wybór tekstów*, Warszawa 2012;
3. Filipowicz S., *Historia myśli polityczno-prawnej*, Gdańsk 2007;
4. Hannan D., *How We Invented Freedom and Why it Matters*, London 2014;
5. Izdebski H., *Historia myśli politycznej i prawnej*, Warszawa 2007;
6. Jąźborowska I., Rosyjska myśl polityczna o Polsce i o Polakach, "Dzieje Najnowsze" 1997, nr 29/1;
7. Podoksik E., *One Concept of Liberty: Towards Writing the History of Political Concept*, "Journal of the History of Ideas" 2010, t. 71, nr 2;
8. Skinner Q., *Meaning and Understanding in the History of Ideas*, "History and Theory" 1969, nr 8;
9. Stuurman S., *The canon for the History of the Political Thought: Its Critique and a Proposed Alternative*, "History and Theory" 2000, t. 39, nr 2;
10. Sylwestrzak A., *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 2015.

Rosjanie w polskiej mentalności

Temat Rosji i jej mieszkańców jest w Polsce bardzo popularny. Często stanowi główne zagadnienie konferencji naukowych i debat politycznych. Bez wątpienia jest to zasługa wynikającej z bliskości geograficznej wspólnej historii. Jednak pomimo wielkiego zainteresowania życiem i działalnością polityczną Rosjan, informacje o nich w dużej mierze są determinowane emocjami i płynącymi z nich stereotypami. Przyczyn tego stanu rzeczy można szukać zarówno w przeszłości jak i sferze kulturowej. Niewątpliwie dominujący w przekazie medialnym subiektywizm jest konsekwencją kryzysu polskiej humanistyki i jej upolitycznienia. Z kolei spadek zainteresowania tą dziedziną wiedzy powoduje narastanie nieświadomości, która sprzyja powstawianiu dyletanckich przesądów. Uwarunkowaną historycznie i ideologicznie rzeczywistość można uznać za przysłowiowy bodziec inspiracyjny do napisania tego artykułu.

Wielowiekowa aktywność Rosji na arenie międzynarodowej uczyniła z niej kraj bardzo ciekawy dla ludzi nauki i sztuki. Wspomniana atrakcyjność doprowadziła do powstania olbrzymiego asortymentu literatury, który umożliwia podjęcie tematu o charakterze interdyscyplinarnym. Do takich pozycji należy publikacja redagowana przez A. de Lazariego⁸. Porusza ona tematykę mentalności i aksjologii. Równie pomocna w tej dziedzinie jest praca J. Błuszkowskiego⁹. Jej wartość determinuje umiejętne połączenie przez autora aspektu psychologicznego z zagadnieniami społecznymi. Pod względem historycznym dobrym uzupełnieniem jest pozycja V. Wiernickiej¹⁰. Informacje natury socjologicznej i ekonomicznej pozwalają obiektywniej i realistycznie podejść do stereotypów na temat Rosjan.

---

⁸ *Katalog wzajemnych uprzedzeń Polaków i Rosjan*, red. A. de Lazari, Warszawa 2006.

⁹ J. Błuszkowski, *Stereotypy a tożsamość narodowa*, Warszawa 2005.

¹⁰ V. Wiernicka, *Rosjanie w Polsce. Czas zaborów 1795-1915*, Warszawa 2015.

Literatura o tematyce wschodnioeuropejskiej bardzo często jest konsekwencją podatności sfer naukowych na sytuację geopolityczną i nastroje społeczne. W związku z tym pierwszym celem artykułu jest ukazanie wpływu emocjonalnie pojmowanej historii na powstawanie stereotypów. Z kolei wątki psychologiczne skłaniają do ukazania negatywnej roli przesądów w relacjach międzynarodowych i kontaktach międzyludzkich. Ostatni cel jest pokłosiem wspomnianego wcześniej kryzysu humanistyki. Dlatego priorytetem artykułu jest także demitologizacja poszczególnych stereotypów przy jednoczesnym wykorzystaniu informacji o charakterze ekonomicznym.

Nie ulega wątpliwości, że czynnikiem który w największym stopniu kształtuje stosunki polsko-rosyjskie jest historia. Stanowi ona streszczenie wzajemnych relacji oraz wstęp do zagadnień o treści metodologicznej. Porusza kwestie pojmowania przeszłości i roli emocji w kształtowaniu tożsamości, i stereotypów narodowych. Ostatnia część artykułu ma charakter analizy kontaktów polsko-rosyjskich. Ujmuje ona problem odmienności oraz wspomina o czynnikach sprzyjających budowie pozytywnych relacji. Jest także próbą zrozumienia i zdemitologizowania niektórych stereotypów.

Wpływ wydarzeń historycznych na stosunki polsko-rosyjskie

Polacy i Rosjanie zaliczani są do indoeuropejskiej grupy ludnościowej Słowian. Mimo wyraźnego podziału na odłam zachodni i wschodni brak wyraźnych barier geograficznych spowodował, że pierwsze interakcje społeczne między nimi pojawiły się już na etapie plemiennym. Kroniki staroruskie są dobrym źródłem informacji o kontaktach na poziomie państwowym. Najlepszym tego przykładem jest „Powieść minionych lat”, która wspomina min. o czasach Bolesława Chrobrego i Jarosława Mądrego: „Wsiadłszy na koń wjechał do rzeki, a za nim wojsko jego. Jarosław zaś nie zdążył uszykować się, i zwyciężył Bolesław Jarosława. Jarosław zaś zbiegł z czterema mężami do Nowogrodu. Bolesław zaś wszedł do Kijowa ze Światopełkiem.”¹¹.

Cechą średniowiecznych relacji polsko-ruskich była niestabilność. Można im przypisać charakter sinusoidalny ze względu na występowanie przedsięwzięć dyplomatycznych jak i wojennych. Idealnym tego przykładem było panowanie wcześniej wspomnianego Jarosława Mądrego, podczas którego dochodziło zarówno do działań o charakterze pokojowym jak i militarnym. Dowodem tego jest przekaz ruskiego latopisu:

¹¹*Libertas. Miesięcznik Ludzi Wolnych, Nestor-Powieść minionych lat (rozdz. 43-49)*, źródło: http://www.libertas.pl/nestor_powiesc_minionych_lat_7.html, (dostęp: 04.12. 2017).

„Jarosław i Mścisław zebrali wojów mnogich, poszli na Lachów, i zajęli grody czerwieńskie znowu, i spustoszyli ziemię lacką, i mnóstwo Lachów przywiedli, i rozdzielili ich.”¹². Tekst źródłowy potwierdza realizację wspólnego celu i umiejętność znalezienia przez dwie strony konsensusu. Dowodem była wymiana dynastyczna i współpraca wojskowa na Mazowszu.

Wyraźna stagnacja w relacjach polsko-ruskich pojawiła się w XIII wieku. Prawie trzywiekowa niewola mongolska na Rusi doprowadziła do izolacji tego państwa na arenie międzynarodowej. Potwierdzają to skąpe przekazy kronikarskie, w których trudno o szczegółowe informacje o nowych centrach państwowych jak Księstwo Włodzimiersko-Suzdalskie lub Księstwo Włodzimierskie. Za zapowiedź przyszłych konfliktów można uznać unię polsko-litewską z 1385 roku. Jej zasadniczym problemem były interesy Księstwa Litewskiego na Rusi, której pierwotną część Giedyminowicze zaanektowali w 1361 roku.

Z geopolitycznego punktu widzenia przyczyną odrodzenia się stosunków polsko-rosyjskich był imperializm. Proces zbierania ruskich ziem przez Iwana IV zderzył się z aspiracjami gospodarczymi magnaterii na wschodzie. Kryzys dynastyczny po śmierci cara zrodził według Aleksandra Hirschberga szansę „zeuropeizowania” Carstwa Rosyjskiego¹³. Dla strony polskiej i rosyjskiej dymitriady po dziś dzień są momentem przełomowym w historii. Należy wspomnieć, że w Rzeczypospolitej Obojga Narodów Carstwo Rosyjskie było wówczas nader dobrze opisywane z przyczyn propagandowych. Przykładem była popularna *Kolęda moskiewska* autorstwa Pawła Palczowskiego. Pisarz polityczny opisał kraj carów jako ziemię obiecaną, by zachęcić jednostki nieproduktywne do osiedlenia się na wschodzie Europy¹⁴.

Niemniej Polacy i Rosjanie postrzegają lata 1604-1610 jako cezurę. Dla tych pierwszych powodem do dumy jest zwycięstwo hetmana Żółkiewskiego pod Kłuszynem i świadomość przypominająca o dwuletnim pobycie na Kremlu. W przypadku Rosjan niechwalebny okres smuty to w rzeczywistości preludium zapowiadające powstanie świadomości narodowej. Pierwszym tego znakiem był zryw ludowy Dymitra Pożarskiego i Kuźmy Minina z 1612 roku.

Siedemnaste stulecie można nazwać zenitem polskiej potęgi. Pod względem polityczno-gospodarczym Rzeczpospolita odnotowała wyraźny regres. Z uwagi na wejście w XVIII wieku Rosji do grona europejskich potęg, zjawisko to można nazwać skrajnym

¹²Słowianie i słowianowierstwo. Artykuły o Słowianach i Rodzimowierstwie Słowiańskim, Nestor- Powieść minionych lat- część 50-56- Jarosław, źródło: <https://słowianowierstwo.wordpress.com/informacje/caleksiegi/nestor-powieść-minionych-lat/nestor-powieść-minionych-lat-część-50-56-jarosław/>, (dostęp: 01.12.2017).

¹³R. Stobiecki, *Rosja i Rosjanie w polskiej myśli historycznej XIX i XX wieku.*, [w:] *Katalog...*, op. cit., s. 167.

¹⁴Z. Wójcik, *Historia Powszechna XVI-XVII wieku*, Warszawa 1995, s. 332.

maksymalizmem. W przypadku Polski jego odzwierciedleniem była zależność od obcych sił i rozbiory. W wydarzeniach z drugiej połowy stulecia Joachim Lelewel widział amoralność ówczesnych mocarstw. Stwierdził, że stan szlachecki: „powziął myśl wolności i przestronną rozwinął Rzeczpospolitą”¹⁵, czym zdecydowanie zaprzeczał jakoby „złota wolność” przyczyniła się do upadku państwa. Ojciec polskiej historiografii należał do tego grona elity, która postrzegała rozbiory Rzeczypospolitej jako akt bestialstwa. Inaczej na ten problem spoglądają współcześni historycy, których orężem są czas i większa ilość źródeł. Przykładem jest Edward Acton, który stwierdził, że rozczłonkowanie Polski było efektem rozbijania władzy państwowej przez oligarchię¹⁶.

Akty rozbiorowe do dnia dzisiejszego są przysłowiową kością niezgody w obustronnych relacjach. Na ich skutek środkowa i wschodnia część Rzeczypospolitej znalazła się w XIX wieku pod carskim panowaniem. Jednak wśród elity Królestwa Polskiego była grupa, która inaczej postrzegała ten fakt. W oczach prorosyjskiego stronnictwa Aleksander I stał się dobroczyńcą narodu. Świadczy o tym fragment wiersza z 1815 roku:

*„Czasu kolejną Polak znikł z Państw rządu,
Dziś byt odzyskał z Aleksandra względu”¹⁷.*

Jednakże w autonomicznej części Imperium Rosyjskiego obok grupy monarchistów i pragmatyków istniała opozycja, która nie była pozytywnie nastawiona do króla i liberalnej konstytucji. Przykładem był minister Marcin Badeni, który na wieść o ustanowieniu nowego rządu powiedział: „Konstytucja na stole a bat pod stołem”¹⁸. Istotnie, problem egzystencji Polaków w granicach Imperium Rosyjskiego wynikał z odmiennego pojmowania rządów liberalnych przez obie strony oraz różnic mentalnościowych na tle swobód obywatelskich. Pod tym względem dziewiętnaste stulecie było momentem kluczowym dla relacji polsko-rosyjskich. Przede wszystkim ujawniło zasadnicze różnice w obyczajowości i aksjologii narodowej obu stron.

W dwudziestym stuleciu można znaleźć mnóstwo paralel o treści społecznej i politycznej. W czasach PRL-u dostrzega się romantyczne tendencje środkowo-wschodniej części Europy do buntu. We współczesnej świadomości narodu Polska Ludowa jawi się

¹⁵M. Kukiel, *Dzieje Polski porozbiorowe (1795-1921)*, Londyn 1993, s. 9.

¹⁶E. Acton, *Rosja. Dziedzictwo caratu i władzy radzieckiej*, Warszawa 2013, s. 66.

¹⁷V. Wiernicka, *op. cit.*, s. 23.

¹⁸M. Kukiel, *op. cit.*, s. 165.

czasem jako wytwór niesprawiedliwego podziału świata dokonanego w Jałcie. Upadek ZSRR dał upust frustracji i przywrócił pamięć o rosyjsko-polskich antagonizmach historycznych. Pokłosie niedomówień i tajemnic o treści politycznej pobrzmiewają do dzisiaj w publicystyce, mediach, sztuce i kulturze masowej.

Antyczni dziejopisarze uważali, że historia ma trzy cele: upamiętnianie minionych zdarzeń, usprawiedliwianie czynów ich kreatorów oraz pouczanie następnych pokoleń¹⁹. Zdaniem Roberta Borowskiego warunkiem istnienia przeszłości jest przeistoczenie jej w myśli będące konsekwencją świadomości historycznej oraz pamięci społecznej²⁰. Problemy i wydarzenia z ubiegłych wieków można traktować jako *spiritus movens* współczesnej mentalności i tożsamości narodowej Polaków. Sam Lech Kołakowski podkreślał, że historia to spoiwo, które pozwala narodom odróżnić się od reszty świata²¹. Jednak zasadniczym problemem polskiej historiografii jest fakt, że często była pisana z pozycji nacji pokrzywdzonej. Dowodzi tego obecność w rodzimym prezentyzmie typowo romantycznych naleciałości w postaci mesjanizmu i kultu dla epigonizmu.

Nie ulega wątpliwości, że zbyt emocjonalne pojmowanie przeszłości hiperbolizuje i konfabuluje antagonizmy sprzed dziesiątek, setek a nawet tysięcy lat. Przyczyną tego może być fakt, że współczesna historiografia odeszła od platońskiego schematu pojmowania historii, który opierał się na trzech prostych aksjomatach: fakty-wiedza-sądy. Ustępuje on neoliberalnym tendencjom usilnego dążenia do prawdy z jednoczesnym zbieraniem idei i opinii różnych szkół intelektualnych²². W ten sposób powstał fenomen „wielu prawd”²³, z których każda może znaleźć pragmatyczne zastosowanie w celach ideologicznych lub propagandowych. Na takim właśnie gruncie wyrosło większość współczesnych przesądów, stereotypów i uprzedzeń narodowych. W tym wypadku trafna wydaje się być wypowiedź francuskiego poety, Paula Valery’ a:

*„Historia jest najniebezpieczniejszym wytworem, jaki wyprodukowała chemia intelektu. Jej właściwości są dobrze znane. Rozsnuwa ona marzenia, odurza ludy, tworzy im fałszywe wspomnienia, wyolbrzymia ich odruchy, zachowuje stare rany [...]”*²⁴

---

¹⁹R. Borowski, *Sens historii (modele czasu historycznego)*, źródło: <file:///C:/Users/PC/Desktop/historia%20modele%20czasu%20historycznego.pdf>, (dostęp: 06.12.2017).

²⁰*Ibidem.*

²¹J. Błuszkowski, *op.cit.*, s. 68.

²²R. Borowski, *Sens historii (modele czasu historycznego)*, *op. cit.*

²³*Ibidem.*

²⁴R. Stobiecki, *Rosja i Rosjanie w polskiej myśli historycznej XIX i XX wieku...*, [w:] *Katalog...*, *op. cit.*, s. 161.

Wytworem źle pojętej historii jest stereotyp i uprzedzenie. Można je uznać za negatywne elementy mentalności i tożsamości, która rozwijała się wraz z pojęciem narodu w XIX wieku. Jej problem pojawił się na wskutek gwałtownych zmian społecznych podczas rewolucji przemysłowej. Dziś stanowi centrum zainteresowania nauk społecznych za sprawą wydanych w latach sześćdziesiątych prac Erika Eriksona²⁵. W ujęciu narodowym tożsamość tłumaczy się jako odrębność kulturową i pochodzeniową, co jest konsekwencją poszukiwania przez ten rodzaj wspólnoty tego co dla niej typowe, podobne, odmienne lub specyficzne²⁶.

Violetta Julkowska stwierdziła, że historia jest zarazem źródłem, jak i rezerwuarem stereotypów narodowościowych²⁷. W ujęciu zbiorowym są to myśli o charakterze poznawczym, które upraszczają i typizują zjawiska występujące w obrębie danej nacji²⁸. Należy zaznaczyć, że stanowią także element stosunków międzynarodowych, gdzie często występują jako czynnik regresywny dla ich rozwoju. Natomiast w ujęciu narodowym trafnie ich rolę określili J. Berting i Ch. Villain- Gandossi: „Pojęcie tożsamości narodowej pozostaje w wyraźnym związku ze stereotypami narodowymi. Tożsamości narodowe są konstruktami społecznymi przenikającymi życie narodu, toteż zależą one od stereotypów narodowych odnoszących się zarówno do własnego narodu, jak i do innych narodów, a zwłaszcza sąsiednich²⁹.”

Rosja w badaniach polskiej opinii społecznej

Polacy są idealnym przykładem narodu, w którym pamięć społeczna pełni funkcję identyfikacyjną. Jednak często jest ona obciążona napięciami emocjonalnymi, które ukształtowały się na wskutek zawiłości historycznych³⁰. W związku z obecnością popularnej w Polsce „teorii dwóch wrogów”³¹, traktującej Niemcy i Rosję jako odwieczne zagrożenie, wschodni sąsiedzi są często postrzegani przez pryzmat stereotypów i uprzedzeń. Dowodem są sondy i wywiady społeczne przeprowadzane corocznie przez Centrum Badania Opinii Społecznej. W 1993 roku niechęć do Rosjan zadeklarowało 56% Polaków, co może być

---

²⁵J. Kociuba, *Narracyjna koncepcja tożsamości.*, [w:] *Wokół tożsamości: teorie, wymiary, ekspresje*, red. I. Borowik, K. Leszczyńska, Kraków 2008, s. 53.

²⁶J. Błuszkowski, *op. cit.*, s. 16.

²⁷V. Julkowska, *Historiografia polska II połowy XIX wieku jako źródło i rezerwuare stereotypów narodowościowych*, [w:] *Stereotypy narodowościowe na pograniczu*, red. W. Bonusiak, Rzeszów 2002, s.17.

²⁸J. Błuszkowski, *op. cit.*, s. 15.

²⁹*Ibidem*, s. 16.

³⁰*Ibidem*, s. 69.

³¹*Ibidem*.

pokłosiem upadku ZSRR i przemian ustrojowych. W XXI wieku nastąpiła natomiast tendencja spadkowa. W 2014 roku antypatię do wschodnich sąsiadów wyraziło 39% ankietowanych³².

Mimo wszystko progres ten nie czyni z Rosjan narodu, który w strukturze percepcyjnej Polaków jest dobrze odbierany. W zestawieniu z innymi nacjami w dalszym ciągu zajmuje pozycję negatywną. Świadczą o tym wyniki przeprowadzonej w 2017 roku przez CBOS ankiety.

Tabela 2. Stosunek Polaków do innych narodów

Narodowość	Sympatia	Obojętność	Niechęć	Trudno powiedzieć	Średnie
Rosjanie	31	25	38	6	-0,23
Niemcy	46	28	22	4	0,48
Amerykanie	54	27	13	6	0,92
Czesi	59	25	10	6	1,06
Anglicy	51	27	16	6	0,77
Żydzi	37	28	26	9	0,19
Ukraińcy	36	26	32	6	0,05

Źródło: CBOS, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_021_17.PDF, (dostęp: 07.01.2018).

Michael Fleischer stwierdził, że profil somatyczny Rosji charakteryzuje mała ilość komponentów dominujących. Z tego powodu określił go jako płaski i rozmyty³³. Niemniej jego specyfika świetnie pokazuje jakie miejsce w polskiej mentalności zajmują Rosjanie. Pojawiają się w wielu dziedzinach życia społeczeństwa Rzeczypospolitej, poczynszy od kultury, skończywszy na polityce.

Cechą, która zdecydowanie różni Polaków i Rosjan jest „zaprogramowanie kulturowe”³⁴. Wpływa ono na wszystkie sfery obu narodów. Pierwszym tego dowodem są kwestie społeczne. Od wieków u Polaków można dostrzec tendencje wywyższające jednostkę. Nie należy jednak identyfikować tego z liberalizmem emancypującym człowieka

³²W „Newsweeku”: *Polacy i Rosjanie – dlaczego się nie lubimy?*, źródło: <http://www.newsweek.pl/swiat/co-rosjanie-mysla-o-polakach-a-polacy-o-rosjanach-newsweek-pl,artykuly,281929,1.html> (dostęp: 07.12.2017).

³³M. Fleischer, *Europa, Niemcy, USA i Rosja w polskim systemie kultury*, Wrocław 2004, s. 129.

³⁴A. de Lazari, *Wzajemne uprzedzenia...*, *op. cit.*, s. 15.

od ekonomicznej kontroli państwa. Polski indywidualizm był tożsamy z przywilejami dysponującej rycerskim, później szlacheckim, pochodzeniem grupy społecznej. Kwintesencją tego zjawiska było pojęcie „złotej wolności szlacheckiej”, którą do XIX wieku cechował brak utylitarystycznego podejścia do państwa. Jego odzwierciedleniem były partykularyzmy społeczne, prawo do rokoszu czy *liberum veto*. Fakt ten stwierdził nawet Wespazjan Kochowski w jednym ze swych wierszy:

*„Wieleć my mamy swobód w tej naszej Koronie,
Cóż, gdy się nie staramy i mniej dbamy o nie.
Przeważają prywatnych pożytków chciwości,
Bardziej dbamy o włości, a niż o wolności”³⁵.*

Dla społeczeństwa, w którego aksjologii prawo do buntu było przejawem wolności, system oparty na całkowitym posłuszeństwie był całkowicie obcy. Próbę porównania złotej wolności szlacheckiej z samodzierżawiem można nazwać maksymalistyczną dychotomią. Według doktryny Siergieja Uwarowa czy Mikołaja Karamzina car stał na czele rosyjskiego społeczeństwa. Był on najpotężniejszym ogniwem władzy świeckiej i sakralnej.

Należy dostrzec, że wszechwładny imperator przewodził ludowi, w którym od średniowiecza było głęboko zakorzenione przyzwyczajenie do grupowych form egzystencji. Idealnym tego przykładem jest *obszczina* lub wspólnoty chłopskie zwane gminami. Rosyjskie formy egzystencji społecznej można określić mianem kolektywizmu, który zdecydowanie wywyższa „My” niż „Ja”³⁶.

Z tego powodu Rosjanie często są postrzegani przez Polaków jako naród ubezwłasnowolniony i poddany bezgranicznej władzy. Bardzo duży udział w tworzeniu tego poglądu mieli także poeci. Przykładem jest twórczość Adama Mickiewicza:

*„Ach, żal mi ciebie, biedny Słowianinie!-
Biedny narodzie! żal mi twojej doli,
Jeden znasz tylko heroizm-niewoli.”³⁷*

³⁵*O wolności Polskiej*, źródło: <http://epigramat.pl/o-wolnosci-polskiej/>, (dostęp: 07.12.2017).

³⁶*Ibidem.*, s. 15.

³⁷*Ibidem.*, s. 111.

Zasadniczym problemem tych twierdzeń jest brak zrozumienia przez przeciętnego Polaka rosyjskiej mentalności. Zdaniem Igora Wołgina negatywnie ujęta służalczość była wyrazem osiemnastowiecznego pragmatyzmu społecznego. Teofan Prokopowicz pisał: „Naród rosyjski ma taką naturę, że tylko przez władzę absolutną może być chroniony”³⁸. Utożsamianie carów przez polskich literatów z „zamordystami” było wynikiem ich emocjonalności. Sama Katarzyna II, ostoja absolutyzmu, stwierdziła: „Imperium Rosyjskie jest tak wielkie, że każda inna forma władzy niż władza monarchy absolutnego jest dla niej szkodliwa, albowiem wszystko inne jest zbyt powolne w działaniu”³⁹.

Historia rosyjskiej opozycji pokazuje, że silna pozycja cara w XIX wieku nie była kwestią przypadku zrodzonego przez osiemnastowieczne przewroty pałacowe. Absorpcja rewolucyjnych idei przez młode pokolenie była najczęściej powodowana młodą i czułą percepcją carskich spiskowców. Przykładem jest choćby jeden z najbardziej znanych dekabrystów, Siergiej Grigoriewicz Wołkonski, który w 1825 roku dołączył do „walki o wolność i godność ludzką”⁴⁰ przeciwko Mikołajowi I. Po śmierci imperatora, któremu zawdzięczał pobyt na Syberii, nie okazywał żadnej radości. Z pamiętników jego żony wynika, że był przesiąknięty rozpaczą. Powodem stanu emocjonalnego było przeświadczenie, że car był siłą jednoczącą całe imperium⁴¹.

Historyczne uwarunkowania stereotypowego postrzegania Rosjan przez Polaków

Cechą profilu deskryptywnego Rosjan w Polsce jest mała częstotliwość jego zmienności. Praktycznie od 1999 roku duża część ankietowanych Polaków powieliła stereotypowe cechy wschodniego sąsiada. Z tego powodu struktura percepcyjna Rosjan przybiera formę na wskroś szablonową. W ujęciu materialnym należy zwrócić uwagę na następujące komponenty: biedny, zacofany, bałaganiarski i leniwy⁴².

Negatywne postrzeganie rosyjskiego społeczeństwa na polu gospodarczym jest wynikiem nowożytnych interakcji. W średniowieczu jedynym źródłem wiedzy na temat statusu materialnego Rusinów były kroniki lub przekazy ustne. Świadczą o tym spostrzeżenia Jana Długosza:

³⁸I. Wołgin, *Na skraju otchłani. Dostojewski a dwór carski*, Warszawa 2001, s. 31.

³⁹*Ibidem.*, s. 31.

⁴⁰O. Figes, *Taniec Nataszy. Z dziejów kultury rosyjskiej*, Warszawa 2011, s. 89.

⁴¹*Ibidem.*, s. 142.

⁴²J. Błuszkowski, *op. cit.*, s. 57.

„Przez wiele wieków nie zamieszкана i pustoszona, z biegiem czasu rozszerzyła się w bardzo bogate kraje i miasta, które widzimy obecnie, bogate obfitością zwierząt dostarczanych przez okoliczne puszcze. Mieszkańcy tych ziem w zdobną czerń owych wytwornych futer bardzo bogato się stroją, chociaż skromnie i ubogo żyją...”⁴³.

Dopiero wiek XVII przyniósł większe możliwości zapoznania się z rzeczywistością gospodarczą wschodniego sąsiada. Natężenie kontaktów polsko-rosyjskich przypadło na czasy smuty, którą śmiało można uznać za państwową pauperyzację. W osiemnastym stuleciu pojawiła się Rosja o zupełnie innym obliczu. W zamyśle Piotra I miało to być cesarstwo podążające drogą okcydentalnego rozwoju. Odzwierciedleniem tych aspiracji był Petersburg, gdzie narodziła się zupełnie nowa rzeczywistość. Z materialnego punktu widzenia była ona diametralnie inna niż ta panująca w Moskwie. W starej stolicy patriachalizm i sakralność przeplatały się z uczuciem beztroski i rozpasania. Okoliczności natury geopolitycznej sprawiły, że Polacy mieli okazję zapoznać się z rzeczywistością kreowaną przez miasto położone nad Newą.

Dziewiętnaste stulecie było czasem wspólnej egzystencji obu narodów w obrębie tej samej przestrzeni. Idealnym odzwierciedleniem carskiego porządku były większe ośrodki miejskie jak Warszawa, Łódź czy Kalisz. Pod rządami Aleksandra I i Mikołaja I stolica przeszła dużą metamorfozę. Gruntowną przebudowę najlepiej odzwierciedla poniższy cytat:

„Warszawa [...] ze starożytnej mazowieckiej stolicy udzielnych książąt Mazowieckich zwołna przeistaczała się w miasto na wzór innych europejskich grodów”⁴⁴.

Okcydentalna wizualizacja była oczywiście wynikiem polityki czyniącej Królestwo Polskie buforem Imperium Rosyjskiego. Jednakże mimo postępującej industrializacji w czasach Aleksandra I, materialny obraz typowego Rosjanina w dalszym ciągu determinowało zjawisko ubóstwa. Odpowiedzialne za ten stan rzeczy mogło być przeświadczenie Polaków o wyższości gospodarczej. Światopoglądowi sprzyjały również migracje, gdyż Rosjanie traktowali Królestwo Polskie jako miejsce lepszych zarobków. Najlepiej świadczą o tym

---

⁴³A.Witkowska, *Wyobrażenia o cudzoziemcach w świetle „Roczników” Jana Długosza*, źródło: file:///C:/Users/PC/Desktop/Aleksandra_Witkowska_Wyobrażenia_o_cudzoziemcach_w_swietle_Rocznikow_Jana_Długosza_Rozdział_3_Kreacja_wizerunku_wschodnich_sasiadow_w_Annales.pdf, (dostęp: 07.12.2017).

⁴⁴V.Wiernicka, *Rosjanie w Polsce. Czas zaborów 1795-1915*, Warszawa 2015, s. 110.

urzędnicy, którzy przyjeżdżali do Warszawy z powodu większego wynagrodzenia i możliwości otrzymania praw emerytalnych⁴⁵

Stereotyp biedy determinowała struktura społeczeństwa carskiego. Motyw ubóstwa potwierdzał status materialny prywatnych chłopów lub plebsu miejskiego. Jednak poddając głębszej analizie specyfikę rządów carskich, komponent lenistwa i bałaganiarstwa wydaje się być nieadekwatny. Z przekazów dziennikarzy „Kuriera Warszawskiego” wynika, że obecność Rosjan pozytywnie wpływała na charakter miast. Świadczyły o tym państwowe pożyczki inwestycyjne i ustawy nakazujące stawianie domów murowanych. Warto zaznaczyć, że na przestrzeni lat 1825-1840 w samej Warszawie liczba takich budynków wzrosła do 2220⁴⁶. Godne uwagi jest także przedsięwzięcie z 1816 roku, w wyniku którego miasto otrzymało oświetlenie.

Najlepszym zaprzeczeniem odwiecznego bałaganiarstwa i lenistwa była prezydentura Sokratesa Styrankiewicza. W jej trakcie zdołano wyeliminować szkody, które przyniosło powstanie styczniowe. Należy tu wspomnieć o postawieniu pierwszych telefonów publicznych i poprawie wizerunku miasta poprzez zasadzenie 5000 drzew. Ze wszystkich przedsięwzięć najważniejszym była budowa kanalizacji miejskiej w 1881 roku. Dzięki wkładowi finansowemu samego Styrankiewicza Warszawa otrzymała łącznie 42 km tuneli i 107 km rur wodociągowych⁴⁷.

Nie można także zapomnieć rozwoju filantropii, której celem była poprawa warunków życia. Prezydent powołał komitet społeczny do zbadania miejskiego szpitalnictwa i zarządził kontrole sanitarne warszawskich targowisk. Nawet słynący z rusofobii Antoni Zalewski opisywał Styrankiewicza jako „czystego, nieposzlakowanego człowieka”, który „grosza miejskiego jak Cerber strzeże”⁴⁸.

Oczywiście Warszawa nie jest jedynym przykładem demitologizującym komponent bałaganiarstwa i lenistwa. Równie ciekawy jest Kalisz, w którym działał rosyjski i gubernator Michał Daragan. Za jego rządów miasto otrzymało w 1902 roku połączenie kolejowe z Moskwą, Rostowem, Odessą i Kijowem. Na wyróżnienie zasługuje również działalność kulturowa Pawła Rybnikowa, który wzbogacił Kalisz o własną historiografię i publicystykę.

Powyższe przykłady świadczą, że obecność negatywnych komponentów w stereotypach nie jest bynajmniej spuścizną XIX wieku. Przyczyną tego stanu są wydarzenia

---

⁴⁵*Ibidem.*, s. 123.

⁴⁶*Ibidem.*, s. 107.

⁴⁷*Ibidem.*, s. 118.

⁴⁸*Ibidem.*, 119.

i perturbacje polityczne dwudziestego stulecia. Wspomniane lenistwo i bałaganiarstwo to efekt prawa wojny przysługującego wojskom okupacyjnym. W przypadku Polski dotyczy to zarówno wojsk niemieckich jak i radzieckich. Obecność negatywnych określeń jest tożsama z wizerunkiem Armii Czerwonej, która pozostawiła po sobie wiele szkód i urazów natury psychicznej.

Postacie Michała Daragana i Sokratesa Styrankiewicza są dobrym przykładem symbiozy na tle narodowym. Niewątpliwie pozytywna korelacja była wynikiem działalności na tle gospodarczym. Wspólny cel i pragmatyzm niejako pozwala wykluczyć możliwość występowania antagonizmów społecznych.

Jednakże gubernator i prezydent to przypadki zaledwie jednostkowe. Zasadniczym problemem relacji polsko-rosyjskich jest częsty brak spójności celów politycznych, gospodarczych i społecznych. Na przestrzeni wieków antagonistyczne dla siebie dążenia przybrały postać cyklicznie powtarzających się zjawisk. Przyczyną tego stanu rzeczy jest kultura, której początek instytucjonalnego rozwoju w obu przypadkach przypadł na X wiek.

Znaczenie czynnika religijnego we wzajemnym postrzeganiu Polaków i Rosjan

Bernhard Häring stwierdził, że: „W prawie wszystkich wypadkach można udowodnić, jak bardzo narodowość jest nacechowana religią lub wyznaniem, i odwrotnie, jak praktyka religijna otrzymuje szczególną cechę narodowościowego charakteru”⁴⁹. W przypadku Rosjan i Polaków czynnik religijny nie determinował lecz hiperbolizował sprzeczność interesów imperialnych i społeczno-gospodarczych. Na tych właśnie płaszczyznach wyrosły stereotypy o tematyce sakralnej. Pomimo uniwersalistycznego podłoża katolicyzmu i prawosławia, wiary te od początku stały się dla siebie opozycyjne.

Idąc myślą Häringa, nie ulega wątpliwości, że rzymski katolicyzm „nacechował” polską narodowość w takim stopniu jak prawosławie rosyjską. Sam Mikołaj Bierdiajew stwierdził, że spory między Rosją a Polską to waśń dwóch dusz⁵⁰. Dlatego warto bliżej przyjrzeć się tej odmienności.

---

⁴⁹P. Przesmycki, *Stereotypy, uprzedzenia i nieporozumienia „religijne w relacjach między Polakami a Rosjanami. Refleksje teologa katolickiego...*, [w:] *Katalog...*, op. cit., s. 521.

⁵⁰*Ibidem.*, s. 521.

Religia w dużym stopniu wpłynęła na światopogląd Polaków. Pod tym względem Rosjanie jawią się w nim jako naród wyznający wiarę na usługach władzy⁵¹. Po części wynika to z faktu, że prawosławie było filarem, które pozwoliło Rusinom zachować tożsamość podczas panowania mongolskiego. Po przeniesieniu się metropolity do Moskwy, religia zamieniła się w czynnik sprzyjający linii książąt wywodzących się od Iwna Kality.

Powodem, dla którego prawosławie stało się dla Polaków tożsame z uległością, jest fakt, że przegrało rywalizację polityczną-ekonomiczną z carami. Czasy Piotra I przyniosły całkowite podporządkowanie, zważywszy, że car ogłosił się głową Cerkwi. W rezultacie podczas panowania Mikołaja I stało się elementem ustroju. W myśli Siergieja Uwarowa było tylko równe samodzielnemu i ludowości.

Z tego powodu Polacy zaczęli postrzegać Rosjan jako ludzi wiary uległej i innej. Przekonanie o egzotyczności był skutkiem zdarzeń politycznych. Po upadku Konstantynopola mnich Filoteusz nazwał Moskwę „Trzecim Rzymem”, co postawiło prawosławie w roli przeciwnika papieża. Pod względem religijnym Ruś stała się całkowicie obca. Niewątpliwie pojawienie się motywu „Trzeciego Rzymu” postawiło między Rosją a Europą Zachodnią linię ekonomiczną i aksjologiczną.

W polskiej mentalności, którą w dużej mierze ukształtowała religia, często występują stereotypy. Na tle politycznym zdecydowanie przybierają formę negatywną. Zdecydowanie więcej komponentów pozytywnych występuje w zagadnieniu obyczajowości. Behawioralny aspekt w największym stopniu determinuje percepcja, synestezja i warunki naturalne. Niewątpliwie na tym tle Rosjanie prezentują się zdecydowanie lepiej.

Behawioralny i tożsamościowy aspekt postrzegania Rosjan przez Polaków

Zdaniem ankietowanych Polaków, wschodnich sąsiadów wyróżnia wesołość i umiłowanie zabawy. Stereotyp ten jest konsekwencją średniowiecznych przekazów, gdzie Rusini bardzo często byli przedstawiani jako ludzie lubiący biesiady i mocne napoje. Wiadomości te utrwalali również podróżnicy i posłowie wizytujący na dworze Rurykowiczów. Czasy Romanowów były pod tym względem kontynuacją. Świadczył o tym carski przepych i zjawiskowość bali rosyjskiej szlachty. Hedonistyczne tendencje pojawiały się nawet w czasie wojny, czego dowodem są przekazy Fiodora Glinki: „Szczerść naszych

---

⁵¹*Ibidem.*, s. 529.

oficerów jest po prostu zadziwiająca. W karczmach pieniądze wydaje się bez opamiętania”⁵².

Analizując kontakty rosyjsko-polskie, nie ulega wątpliwości, że ich specyfika jest wynikiem trudnej historii. Dlatego nie można pozbawić racji wspomnianego Paula Varleya, który wydał negatywny osąd na tę dziedzinę wiedzy. Jej zbyt emocjonalne pojmowanie prowadzi do wysuwania pochopnych i niewłaściwych wniosków. Rozumiana w ten sposób przeszłości negatywnie wpływa na empiryczne zdolności poznawcze jednostki i nie sprzyja racjonalnemu postrzeganiu świata.

Odzwierciedleniem przekonań i upodobań narodów jest tożsamość. Z racji procesu rozwojowego, który nierzadko jest rozłożony na kilka wieków, można ją uznać za wypadkową wszystkiego co wydarzyło się w przeszłości. W przypadku nacji będących ofiarą imperializmu i cynizmu politycznego, pojawia się ryzyko zbyt emocjonalnego podejścia do zagadnień historycznych. Ukształtowana w ten sposób tożsamość zbiorowa bynajmniej nie sprzyja budowaniu dialogu i porozumień na płaszczyźnie polityczno-gospodarczej. W tym wypadku przeszkodą jest nie tyle historia co obecność stereotypów w mentalności zbiorowej. Ich schematyczny charakter przeobraża je w uprzedzenia i przesady, które bazują tylko na empirycznym aspekcie poznawczym. Ich popularność niekorzystnie wpływa na nastroje społeczne, co potwierdzają przeprowadzane przez Centrum Badania Opinii Społecznej ankiety.

Zakończenie

Przeprowadzane na przestrzeni XX i XXI wieku badania pokazują, że Rosjanie są narodem, który Polacy bardzo często identyfikują na podstawie stereotypów i uprzedzeń. Najlepiej widać to w sferze materialnej. Postrzeganie typowego Rosjanina jako człowieka żyjącego biednie i skromnie pokrywa się ze sposobem myślenia średniowiecznych kronikarzy, np. Jana Długosza. W przypadku komponentu ubóstwa widać również wpływ dziewiętnastowiecznych obserwacji i migracji. Wspominając natomiast motyw bałaganiarstwa, można dostrzec wpływ zjawisk społecznych z XX wieku. W tym przypadku podstawowym fundamentem są perturbacje z wojny polsko-bolszewickiej i II wojny światowej.

---

⁵²V. Wiernicka, *op. cit.*, s. 104.

Nie ulega wątpliwości, że wiele stereotypów dotyczących Rosjan to wynik bardzo czulej percepcji i kryzysu nauk humanistycznych. Historia, której w świecie determinowanym przez ekonomię i interes gospodarczy nie traktuje się jako źródła nauki pragmatyzmu, często staje się przeszkodą uniemożliwiającą dialog. Zakorzenione w świadomości stereotypy nie sprzyjają rozwojowi kontaktów międzypaństwowych i pozytywnym interakcjom społecznym. Zanikający w ten sposób dialog zmniejsza częstotliwość migracji o charakterze turystycznym i naukowym. Rzutuje to bezpośrednio na zdolności poznawcze człowieka i nie pozwala neutralizować wszelkiego rodzaju uprzedzeń.

Streszczenie

Pierwszym celem artykułu jest ukazanie wpływu emocjonalnie pojmowanej historii na powstawanie stereotypów. Z kolei wątki psychologiczne skłaniają do ukazania negatywnej roli przesądów w relacjach międzynarodowych i kontaktach międzyludzkich. Ostatni cel jest pokłosiem wspomnianego wcześniej kryzysu humanistyki. Dlatego priorytetem artykułu jest także demitologizacja poszczególnych stereotypów przy jednoczesnym wykorzystaniu informacji o charakterze ekonomicznym. Nie ulega wątpliwości, że czynnikiem który w największym stopniu kształtuje stosunki polsko-rosyjskie jest historia. Stanowi ona streszczenie wzajemnych relacji oraz wstęp do zagadnień o treści metodologicznej. Porusza kwestie pojmowania przeszłości i roli emocji w kształtowaniu tożsamości, i stereotypów narodowych. Ostatnia część artykułu ma charakter analizy kontaktów polsko-rosyjskich. Ujmuje ona problem odmienności oraz wspomina o czynnikach sprzyjających budowie pozytywnych relacji. Jest także próbą zrozumienia i zdemitologizowania niektórych stereotypów.

Słowa kluczowe:

Polska, Rosja, stereotypy, mentalność, historia

Key words:

Poland, Russia, stereotypes, mentality, history

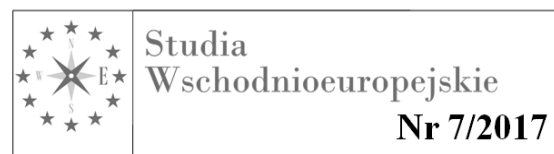
Bibliografia:

1. Acton E., *Rosja. Dziedzictwo caratu i władzy radzieckiej*, Warszawa 2013.
2. Błuszkowski J., *Stereotypy a tożsamość narodowa*, Elipsa, Warszawa 2005.

3. Bonusiak W. (red.), *Stereotypy narodowościowe na pograniczu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2002.
4. Borowik I. (red.), *Wokół tożsamości: teorie, wymiary, ekspresje*, NOMOS, Kraków 2008.
5. Borowski R., *Sens historii (modele czasu historycznego)*, źródło: <file:///C:/Users/PC/Desktop/historia%20modele%20czasu%20historycznego.pdf> (06.12.2017)
6. CBOS, *Stosunek do innych narodów*, źródło: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_021_17.PDF (07.12.2017)
7. Figes O., *Taniec Nataszy. Z dziejów kultury rosyjskiej*, Magnum, Warszawa 2011.
8. Fleischer M., *Europa, Niemcy, USA i Rosja w polskim systemie kultury*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004.
9. Kukiel M., *Dzieje Polski porozbiorowe (1795-1921)*, Puls, Londyn 1993.

Jurij Borisjonok

Wydział Historyczny
Uniwersytet im. M. Łomonosowa w Moskwie

Российско-польские контакты в области истории: наработки и перспективы

Связи между Россией и Польшей в области истории – одна из приоритетных сфер двусторонних научных контактов, остающаяся таковой уже долгие годы. Профессор Варшавского университета, многолетний руководитель польской части Комиссии историков России и Польши Лешек Заштовт в 2013 году в предисловии к более чем 750-страничному коллективному труду учёных двух стран логично подчёркивал: «Вопреки традиционному представлению о российско-польских отношениях, наука оставалась основным полем и главной платформой для сотрудничества. На её основе предпринимались попытки построения добрых отношений»⁵³.

Связи российских и польских учёных-историков развиваются с разной степенью интенсивности уже более двух столетий – с тех пор, как с 1796 года Ян Потоцкий, а в 1810-х годах Зориан Доленга-Ходаковский и Иоахим Лелевель включились в споры о прошлом Российской империи, подданными которой они оказались в итоге трёх разделов Речи Посполитой и Венского конгресса.

Родившийся под Винницей Ян Потоцкий (1761 – 1815) был не только автором известного сегодня каждому поляку романа «Рукопись, найденная в Сарагосе» (1804), но и пионером славянской археологии, автором книги на французском языке «Первобытная история народов России» (1802).

Польские историки большую часть правления Александра I развивали свою деятельность в комфортной (особенно по сравнению с последующим вплоть до 1914 года периодом) атмосфере политики культурной полонизации, подкреплённой авторитетом и финансовыми возможностями князя Адама Ежи Чарторыйского,

---

⁵³ Zasztowt L. Wstęp // Akademii nauk, uniwersytety, organizacje nauki. Polsko-rosyjskie relacje w sferze nauki XVIII-XX w. Red. L. Zasztowt. Warszawa, 2013. S. 11.

бывшего в 1803-1823 годах попечителем Виленского учебного округа (и Виленский университет совсем не случайно в это время был крупнейшим университетом всей Российской империи).

Имплементация польских историков в российскую историографию происходила быстро и на взаимовыгодной основе. Ещё в начале позапрошлого века были намечены пути развития территорий, вошедших в Российскую империю по трем разделам Речи Посполитой к 1795 году, предусматривавшие как безусловное сохранение и упрочение на этих землях «польского элемента». Уже в конце XVIII века Ян Потоцкий пришёл к выводу о принципиальных отличиях украинцев от великоруссов.

Автором другого перспективного для поляков проекта выступил родившийся в Минском воеводстве бедный шляхтич Адам Чарноцкий (1784 – 1825), вынужденный в водовороте событий наполеоновских войн сменить несколько псевдонимов и сделаться в итоге одним из первых в Российской империи археологов и славистов под именем Зориан Доленга-Ходаковский. Обладателя псевдонима отметил в своём произведении «Езерский» (1832) и А.С. Пушкин:

*Я сам — хоть в книжках и словесно
Собратья надо мной трунят —
Я мещанин, как вам известно,
И в этом смысле демократ.
Но каюсь: новый Ходаковский*
Люблю от бабушки московской
Я слушать толки о родне,
Об отдалённой старине.
Могучих предков правнук бедный,
Люблю встречать их имена
В двух-трёх строках Карамзина.
От этой слабости безвредной,
Как ни старался, — видит бог, —
Отвыкнуть я никак не мог.*

* Известный любитель древностей (прим. Пушкина).

В 1812 году Чарноцкий пытался поднять белорусских крестьян на выступление в поддержку Наполеона, но на этом не успокоился и продолжал действовать в том же духе и после поражения Великой армии. По версии историка из Белостока Олега

Латышонка, под фиктивной фамилией Зориан Доленга-Ходаковский он проводил полевые исследования, под постоянной угрозой раскрытия перебирался с места на место, повсюду с необычайной энергией изучая язык, обычаи народа, а также исследуя городища и курганы. Итогом стала вышедшая без году 200 лет назад работа «О славянстве и христианстве» (1818). Язык кривичей Чарноцкий распространил на территорию от Подляшья до востока Смоленщины, на всё Полесье, а на севере на Вильно, Псков и Великий Новгород⁵⁴.

Именно такого, прагматического, свойства было «славянофильство» Доленги-Ходаковского, ставшего в 1820 году членом Московского общества истории и древностей российских. Известный польский историк общественной мысли Анджей Валицкий логично находит сходство между его взглядами и мировоззрением радикального мыслителя Эдварда Дембовского (1822 – 1846)⁵⁵.

После восстания 1830-1831 годов и закрытия Варшавского и Виленского университетов возможности поляков заниматься историей ограничивались российскими университетами; в частности, перспективной была историко-юридическая деятельность на кафедрах польского права, решение о создании которых в Петербургском и Московском университетах было принято в апреле 1840 года. В Санкт-Петербурге профессорами этой кафедры трудились известные польские историки-правоведы Ромуальд Губе (1841 – 1845) и Стослав Лагуна (1859 – 1861). Последний, впрочем, променял столичное профессорство на активное участие в Январском восстании и последующую затем 10-летнюю ссылку без приговора суда.

Не менее трагичной оказалась судьба Генрика Вызинского (1834 – 1879). 16-летним юношей в 1850 году он получил от властей Российской империи стипендию в 300 рублей и записался на историко-филологический факультет Московского университета. Во время учёбы Вызинский, будучи учеником знаменитого русского историка Т.Н. Грановского, сполна проявил свои обширные способности. В 1858 году он начал преподавать на университетской кафедре всеобщей истории, опубликовал по-русски ряд любопытных трудов («Папство и Священная Римская Империя в XIV и XV столетии (до Базельского собора)» (1857), «Лорд Маколей, его жизнь и сочинения» (1860), «Англия в XVIII столетии. В 2-х ч.» (1860–1861)). На публичных лекциях

⁵⁴ *Латышонка А., Мірановіч Я.* Гісторыя Беларусі ад сярэдзіны XVIII ст. да пачатку XXI ст. Вільня; Беласток, 2010. С. 58-59.

⁵⁵ *Walicki A.* Myśliciele polscy i rosyjscy. W kręgu wspólnych fascynacji. Z perspektywy historyka idei // Akademia nauk, uniwersytety, organizacje nauki... s. 83-84.

молодого польского историка собиралось по 200 человек, его охотно печатали «Русский вестник» и «Отечественные записки», в него влюбилась дочь известной писательницы Евгении Тур Мария, ставшая вскоре супругой будущего генерал-фельдмаршала и варшавского генерал-губернатора И.В. Гурко⁵⁶. Но уже в 1861 году Вызинский покидает Московский университет, уезжает в Варшаву, а оттуда в 1862-м в парижскую эмиграцию. Будучи сторонником консерваторов из «Отеля Ламбер», он тяжело переживал повороты политических событий, а после Берлинского конгресса, не поставившего вопреки его ожиданиям польский вопрос в международную плоскость, впал в продолжительную депрессию и 18 января 1879 года покончил с собой, бросившись с моста в прохладные воды Сены⁵⁷.

После восстания 1863-1864 годов и преобразования варшавской Главной школы в русскоязычный Императорский Варшавский университет возможностей для взаимопроникновения российской и польской историографий становится гораздо меньше. Впрочем, зародившаяся в начале позапрошлого столетия тенденция продвижения собственных интересов сквозь плоскость внешне «благонамеренной» и подцензурной истории не прекращается вплоть до 1880-х годов. Новый импульс воззрениям в духе Доленги-Ходаковского даёт возможность работы в созданном в 1845 году Императорском Русском Географическом Обществе (ИРГО). Его действительный член⁵⁸, археолог и этнограф Адам Гонорий Киркор (1818 – 1886) в своих трудах на русском языке подробно обосновывал полоноцентричные взгляды на историю восточных славян⁵⁹.

Работа в Варшавском университете целого ряда видных российских учёных (Н.И. Кареев, Е.Ф. Карский, В.А. Францев, А.Л. Погодин и др.) способствовала значительному движению вперёд польской проблематики в рамках российской историографии. Профессора-поляки в том же храме науки встречались в ту пору лишь в виде исключения, но взаимовлияние гуманитариев в пределах главного города «Привислинского края» всё-таки ощущалось. Известная исследовательница из Института славяноведения РАН С.М. Фалькович точно определяет эту важнейшую наработку взаимных контактов: «Когда Королевство Польское было частью

⁵⁶ *Zdrada J.* Droga emigranta (Henryk Wyziński 1834 – 1879) // *Kwartalnik Historyczny.* 1971. № 1. S. 49-56.

⁵⁷ *Wiech St.* Miejsce polskich pedagogów w guberniach zabranych w pierwszej połowie XIX w. na przykładzie Aleksandra Mickiewicza (1801–1871) // *Akademie nauk, uniwersytety, organizacje nauki...* s. 419.

⁵⁸ *Blomberg M.M.* Kontakty polskich badaczy z Cesarskim Rosyjskim Towarzystwem Geograficznym w zakresie archeologii (XIX – początek XX wieku) // *Akademie nauk, uniwersytety, organizacje nauki...* s. 529.

⁵⁹ Живописная Россия. Т. 3. Ч. 1: Литовское Полесье. Ч. 2. Белорусское Полесье. СПб., 1882.

Российской империи, многие польские учёные работали в российских университетах, и русские исследователи истории Польши тесно общались со своими польскими коллегами. Эта форма личного общения, самая давняя и естественная, сохранялась и сейчас является одной из основных в российско-польском научном сотрудничестве. Историки двух стран обсуждают вопросы прошлого Польши и России, обмениваются мнениями и документальными свидетельствами при личных встречах и путём переписки»⁶⁰.

Феномен российско-польского гуманитарного контакта не был утрачен и в катаклизмах Первой мировой и Польско-советской войн, наглядно проявляясь даже в резко критических формулировках многотомной книги политика и историка, выпускника юридического факультета Варшавского университета 1898 года Яна Кухажевского «От белого до красного царизма». Пространное повествование (в межвоенный период увидело свет семь томов) со всей откровенностью выдаёт в авторе человека именно русской культуры, а его взгляды будут затем транслированы и схематизированы в широко известных по сей день исследованиях Р. Пайпса, что делает актуальным перевод полного текста Кухажевского на русский язык, осуществляемого с 2015 г. при поддержке Фонда «Российско-польский центр диалога и согласия»⁶¹.

И даже заочный спор в 1920-х годах двух маршалов, Юзефа Пилсудского и Михаила Тухачевского, стала полемическим, но обсуждением «вопросов прошлого Польши и России», сделавшим актуальным позднейшее переиздание книг полководцев под одной обложкой⁶². В том числе и редкие контакты межвоенных историографий служили продолжением этих контактов. Примечательно, что советская делегация впервые приняла участие в международных конгрессах исторических наук именно в 1933 году в Варшаве⁶³. Среди 17 историков из СССР в польскую столицу тогда приехала и будущий академик Анна Михайловна Панкратова (1897 – 1957), которая вместе с другим советским академиком Исааком Израилевичем Минцем (1896 – 1991) уже на другом, послевоенном этапе развития связей историков двух стран сыграла важную роль в назначении будущих руководителей польской исторической науки. На I методологической конференции польских историков в Отвоцке (конец 1951 – начало

⁶⁰ *Фалькович С.М.* О формах научного сотрудничества историков-полонистов России с польскими учеными (вторая половина XIX – начало XX вв.) // *Akademie nauk, uniwersytety, organizacje nauki...* s. 167.

⁶¹ Кухажевский Я. От белого до красного царизма. Т. 1-3, ч. 1. Пер. Ю.А. Борисёнка, ред. Г.Ф. Матвеева. М., 2015-2017.

⁶² Тухачевский М. Поход за Вислу. Пилсудский Ю. Война 1920 года. М., 1992.

⁶³ *Носов Б.В.* Сотрудничество российских и польских историков в 1940–1950-е годы (в свете документов Архива Российской академии наук) // *Akademie nauk, uniwersytety, organizacje nauki...* s. 187.

1952 года) советские историки поддержали не «партийную» группировку своих коллег во главе с ученицей академика В.И. Пичеты Жанной Кормановой, а «историков-профессионалов», предводимых многолетними позднейшими лидерами исторической науки ПНР Тадеушем Мантойфелем и Александром Гейштором.

Стоит отметить, что послевоенные советско-польские контакты в сфере исторической науки не были ни абсолютной новацией, ни целиком навязанной сверху волюнтаристской акцией. При всех издержках «дружбы стран социализма» и любопытных шероховатостях контактного процесса связи историков с 1950-х годов вступили в период реального сотрудничества, не завершившийся и в нашу политически нестабильную эпоху. Даже количественный масштаб наработок впечатляет: сотни историков из СССР/Российской Федерации и Польши прошли через обучение в вузах друг друга, научные стажировки, совместные конференции; десятки томов совместных публикаций и источниковых серий до сих пор служат хорошим подспорьем новым поколениям историков (особо стоит отметить деятельность в этой области таких видных историков, как Стефан Кеневич и В.А. Дьяков).

Создание в 1965 году комиссии историков двух стран, у истоков которой стояли выдающиеся учёные Б.А. Рыбаков и Хенрик Ловмянский, оказалось стратегически правильной инициативой, которую не смогло загасить даже изменение политических приоритетов в 1990-х годах. Более того, уже в последние четверть века именно в области истории были реализованы важные проекты по линии постоянных представителей ПАН и РАН в Варшаве и Москве, совместной комиссии по «трудным вопросам», а с 2011 года и центров диалога и согласия⁶⁴. Было немало сделано и в области реального преодоления исторических стереотипов, чему уже в декабре 1994 г. способствовал совместный российско-польский номер исторических журналов «Родина» и «Мувён веки», а в наши дни этим целям служит совместное издание трёхтомного пособия для учителей, из которого свет пока что увидел лишь один том российской версии⁶⁵.

Резюмируя многовековой опыт российско-польских контактов в области истории, нельзя не отметить, что наработки в этой сфере значительны и притом в значительной степени актуальны и в наше время, когда особенно после 2014 года

⁶⁴ *Wolos M.* Stały Przedstawiciel Polskiej Akademii Nauk przy Rosyjskiej Akademii Nauki i Stacja PAN w Moskwie. Organizacja, struktura i działalność w latach 1995–2012. s. 673-690.

⁶⁵ Россия и Польша: преодоление исторических стереотипов. Конец XVIII – начало XX в. Пособие для учителей истории. М., 2016.

«мерцательная аритмия» в двусторонних отношениях затронула и представления о прошлом. Перспективы этих связей непросты и в немалой мере зависят от политических конфигураций в будущем, но при этом уже имеющийся опыт придаёт этому процессу известный оптимизм. Русский эмигрант Дмитрий Философов, обосновавшийся в Варшаве, в апреле 1932 года назвал свою статью в местной русской газете «Молва» «Дезинтоксикация». Это процесс, которым, по мнению автора, должны проследовать польская культура и польская душа после более чем 100-летней эпохи разделов. Латинский термин Философов передавал по-русски и другим словом – «разотравление»⁶⁶. Весьма желательно, чтобы и в российско-польских связях на различных уровнях этот процесс рано или поздно начал бы ощущаться.

Streszczenie

Związki Polski i Rosji w dziedzinie historii stanowią jedną z priorytetowych sfer dwustronnych naukowych kontaktów od wielu lat. Zgodnie ze słowami profesora Uniwersytetu Warszawskiego Leszka Zasztowta w przeciwieństwie do tradycyjnego wyobrażenia o stosunkach rosyjsko-polskich, nauka pozostawała głównym polem i podstawową platformą współpracy. Wspólna działalność rosyjskich i polskich uczonych-historyków rozwija się ze zmienną intensywnością już ponad dwa stulecia. Artykuł stanowi próbę przeanalizowania tego zagadnienia, z uwzględnieniem najważniejszych dzieł i twórców kształtujących rosyjsko-polskie relacje na płaszczyźnie historycznej.

Słowa kluczowe:

Polska, Rosja, historia, kontakty dwustronne

Key words:

Poland, Russia, history, bilateral contacts

---

⁶⁶ Nowak A. Dymitr Filosofow: dyskusja z polską "mickiewiczologią" – czy polskim kompleksem? // Akademie nauk, uniwersytety, organizacje nauki... S. 343.

Bibliografia:

1. *Blomberg M.M.* Kontakty polskich badaczy z Cesarskim Rosyjskim Towarzystwem Geograficznym w zakresie archeologii (XIX – początek XX wieku) // Akademie nauk, uniwersytety, organizacje nauki.
2. *Nowak A.* Dymitr Filosofow: dyskusja z polską "mickiewiczologią" – czy polskim kompleksem? // Akademie nauk, uniwersytety, organizacje nauki.
3. *Walicki A.* Myśliciele polscy i rosyjscy. W kręgu wspólnych fascynacji. Z perspektywy historyka idei // Akademie nauk, uniwersytety, organizacje nauki.
4. *Wiech St.* Miejsce polskich pedagogów w guberniach zabranych w pierwszej połowie XIX w. na przykładzie Aleksandra Mickiewicza (1801–1871) // Akademie nauk, uniwersytety, organizacje nauki.
5. *Wołos M.* Stały Przedstawiciel Polskiej Akademii Nauk przy Rosyjskiej Akademii Nauki i Stacja PAN w Moskwie. Organizacja, struktura i działalność w latach 1995–2012. s. 673-690.
6. *Zasztowt L.* Wstęp // Akademie nauk, uniwersytety, organizacje nauki. Polsko-rosyjskie relacje w sferze nauki XVIII-XX w. Red. L. Zasztowt. Warszawa, 2013.
7. *Zdrada J.* Droga emigranta (Henryk Wyziański 1834 – 1879) // Kwartalnik Historyczny. 1971. № 1.
8. Живописная Россия. Т. 3. Ч. 1: Литовское Полесье. Ч. 2. Белорусское Полесье. СПб., 1882.
9. Кухажевский Я. От белого до красного царизма. Т. 1-3, ч. 1. Пер. Ю.А. Борисенка, ред. Г.Ф. Матвеева. М., 2015-2017.
10. *Латышонак А., Мірановіч Я.* Гісторыя Беларусі ад сярэдзіны XVIII ст. да пачатку XXI ст. Вільня; Беласток, 2010.
11. *Носов Б.В.* Сотрудничество российских и польских историков в 1940–1950-е годы (в свете документов Архива Российской академии наук) // Akademie nauk, uniwersytety, organizacje nauki.
12. Россия и Польша: преодоление исторических стереотипов. Конец XVIII – начало XX в. Пособие для учителей истории. М., 2016.
13. Тухачевский М. Поход за Вислу. Пилсудский Ю. Война 1920 года. М., 1992.
14. Фалькович С.М., О формах научного сотрудничества историков-полонистов России с польскими учеными (вторая половина XIX – начало XX вв.) // Akademie nauk, uniwersytety, organizacje nauki.

Kilka uwag o postrzeganiu mniejszości rosyjskiej i Rosji przez społeczeństwo ukraińskie w obliczu aneksji Krymu i wojny w Donbasie

Naród ukraiński „otrzymał państwo w granicach arbitralnie wyznaczonych przez przywódców w Moskwie, a nie powstałe w wyniku walki sił narodowych o niepodległość i terytorium”⁶⁷. Ukraina była traktowana przez Rosję jako „jednostka” o charakterze sezonowym. Stosunek ten był rezultatem m.in. powszechnego i stereotypowego postrzegania przez Rosjan obszaru ukraińskiego jako części Federacji Rosyjskiej. Proklamowanie niepodległego państwa wywołało zamieszanie wśród rosyjskich ugrupowań i organizacji politycznych, które obawiały się utraty Ukrainy dla gospodarki rosyjskiej, a także stworzenia przez nią w przyszłości centrum opozycji wobec nich w sojuszu z innymi państwami Europy Środkowo-Wschodniej⁶⁸. Jak podkreśla profesor Stanisław Bieliń, „dla Ukraińców najważniejszym celem stało się utrwalenie suwerenności państwowej, zaś dla Rosjan reintegracja przestrzeni poradzieckiej”⁶⁹. Z kolei w optyce Richarda Kisa - niepodległość zastała Ukrainę utkwioną niefortunnie „*in medias res* - z jednym okiem w kulturze rodzimej, drugim zaś wpatrzonym w Rosję. (...) Ukraina jest państwem suwerennym, ale wolnym od obciążeń psychicznych, i w pełni niepodległym kulturowo stanie się dopiero wtedy, gdy uda się jej przezwyciężyć mit imperium, który wciąż jeszcze deformuje (...) ją od wewnątrz”⁷⁰.

⁶⁷ W. Pawluczuk, *Ukraina - polityka i mistyka*, Kraków 1998, s. 51; Zob. także: N. S. Poliśuk, A. P. Ponomarev (red.), *Ukraincy*, Moskwa 2000.

⁶⁸ Zob. S. Bieliń, *Ukraina a Rosja - niezależność i dominacja*, „Polityka Wschodnia” 1998, nr 1, s. 7-12.

⁶⁹ Ibidem, s. 13; Zob. także: T. A. Olszański, *Od „człowieka sowieckiego” do obywatela Ukrainy*, „Więź” 1996, nr 10; K. Wawruch, *Stan świadomości narodowej i politycznej młodego pokolenia Ukrainy*, „Sprawy Narodowościowe” 1993, t. 2.

⁷⁰ R. Kis, *Final Tret'oho Rymu: rossijs'ka, mesijans'ka ideja na zlami tysaczolit'*, Lwów 1998, s. 14-15.

Poczucie przynależności do narodu⁷¹, a także etniczno-kulturowych powiązań miało i nadal stanowi zasadniczą wagę zarówno dla świadomości ludności rosyjskiej, jak i ukraińskiej, rzutując na postrzeganie przez nią rzeczywistości społeczno-politycznej, w tym też wzajemnych stosunków między etnosami⁷². Z danych empirycznych z 1995 roku wynikało, że „tylko za Rosjanina” uważało się 47,6% członków mniejszości rosyjskiej, „w równym stopniu za Ukraińca i Rosjanina” 31,2%, „bardziej za Rosjanina niż Ukraińca” 13,4%, „bardziej za Ukraińca niż Rosjanina” 4,5%, natomiast „tylko za Ukraińca” 1,3%⁷³. Dodać należy, że na tle narodowości tytularnej Rosjanom trudniej było zaadaptować się do nowych warunków polityczno-społecznych. 52,4% ludności rosyjskiej miało inne niż tylko rosyjskie poczucie identyfikacji etnicznej. Z kolei ukształtowana tożsamość rosyjska przenikająca się z „radzieckością” i tożsamością ukraińską „rozmywała” jednoznaczną deklarację mniejszości rosyjskiej⁷⁴. Doprowadziła także do pojawienia się fenomenu „wielowarstwowej” tożsamości narodowej, a ta z kolei korespondowała i dalej łączy się z postrzeganiem przez ludność Ukrainy narodu rosyjskiego i Federacji Rosyjskiej. Warto dodać w tym miejscu, że ukraińscy Rosjanie w większości nie czują się ludnością napływową. Niektórzy uważają się za tubylców, ponieważ są potomkami przesiedleńców albo zamieszkali na Ukrainie w ramach wewnętrznych migracji czasów ZSRR. Status Rosjan w strukturze społecznej Ukrainy stoi na dość wysokim poziomie (m.in. politycy, biznesmeni, ludzie świata nauki i kultury), a nabycie statusu mniejszości nie było jednoznaczne z całkowitą utratą wpływów⁷⁵.

W opinii ekspertów wybrzmiewają głosy, że w kontekście konfliktu ukraińskiego dyskurs koncentruje się na Rosji, a nie na Ukrainie, zatem warto zwrócić uwagę na interesy tego państwa, które stanęło po raz kolejny w opozycji do Zachodu. Rosja ma przede wszystkim na Ukrainie swoje interesy żywotne i egzystencjalne, co ją różni od wszystkich potęg zachodnich. Wyrażają się one w trzech sferach: symbolicznej (tożsamościowej),

⁷¹ Zob. W. Connor, *A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group is a...*, „Ethnic and Racial Studies” 1978, nr 4; A. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, London 1986, s. 134; A. Smith, *National Identity*, London 1991, s. 69.

⁷² Zob. A. I. Ginzburg, *Russkie v novom zarubež'e. Srednââ Aziâ*, Moskva 1993; N. Lebedeva, *Russkaâ diaspora ili čast' russkogo naroda? K probleme opredeleniâ russkih na Ukraine*, Moskva 1994; N. Melvin, *Russians beyond Russia: The Politics of National Identity*, London 1995.

⁷³ S. Savoskul, *Russkie v nezavisimoj Ukraine: status, identičnost', perspektivy*, w: D. E. Furman (red.), *Ukraina i Rossiâ: gosudarstva i obšestva*, Moskva 1997, s. 320.

⁷⁴ O polaryzacji opinii społeczeństwa ukraińskiego mogą świadczyć również rezultaty badań z 1995 roku, według których 59% osób w nowopowstałym państwie było zdania, że Ukraińców i Rosjan należy traktować jako jeden naród. Dane za: W. Baluk, *Koncepcje polityki narodowościowej Ukrainy*, Wrocław 2002, s. 242-245.

⁷⁵ K. J. Kaczyńska, *Federacja Rosyjska a mniejszość rosyjska na Ukrainie. Nowe narzędzie kontroli przestrzeni postradzieckiej?*, 15.09.2014, źródło: <http://geopolityka.net/federacja-rosyjska-a-mniejszosc-rosyjska-na-ukrainie/> (dostęp: 10.02.2016).

geostrategicznej (bezpieczeństwa) i operacyjnej (komunikacyjno-tranzytowej). Ruś, a z niej Rosja narodziła się w Kijowie i z tych względów Ukraina nigdy nie będzie dla niej obca. Do tego dochodzi wrażliwość religijna i językowa, co tworzy naturalne zjawisko Rusofonii, za którą Rosja czuje się odpowiedzialna. Także Ukraińcom w sensie mentalnym i kulturowym jest znacznie bliżej do Rosji niż do Zachodu⁷⁶. Mamy tam do czynienia z kulturą pobratymczą, która rzutuje na postrzeganie mniejszości rosyjskiej i Rosji przez Ukraińców, a także społeczeństwa ukraińskiego przez Rosjan.

Postrzeganie mniejszości rosyjskiej w społeczeństwie ukraińskim

Obecność Rosjan na Ukrainie wywołuje atmosferę konfliktu między ludnością wschodniej i zachodniej Ukrainy⁷⁷. Jak zauważa Włodzimierz Pawluczuk, „mieszkańcy tych terenów czują się wobec siebie obco, a niekiedy wrogo”⁷⁸, a wzajemna antypatia jest realnym elementem ich życia. Z kolei Grzegorz Babiński jest zdania, że „nacjonalizm diaspory rosyjskiej staje się przyczyną powstawania antagonizmów narodowych. Niechęć do Rosjan wynika z nierównej pozycji narodów. (...) Uniknięcie sporów o charakterze etnicznym, wiązałoby się z zaniechaniem dominacji zarówno wśród Rosjan, jak i Ukraińców”⁷⁹. Rosjanie postrzegali Ukraińców pogardliwie, natomiast ziemie ukraińskie traktowali jako część Rosji. Stąd też wykazują dążenia na Ukrainie do zmiany swojego statusu politycznego w celu uznania ich za naród państwowotwórczy.

Wspomnieć należy, że tendencje separatystyczne i regionalistyczne przejawiane przez Rosjan na ukraińskim obszarze południowo-wschodnim, czytelne od początku uzyskania niepodległości przez Ukrainę, stanowią poważne źródło konfliktu między dwoma etnosami. Są one wynikiem różnic etnicznych, historycznych i terytorialnych, które „podsycane” są przez żyjącą na tym terenie mniejszość rosyjską. Ludność rosyjska i rosyjskojęzyczna Krymu, Donbasu i Charkowa w większości zorientowana jest w stronę gospodarczo-politycznej

⁷⁶ S. Bieleń, *Wokół Ukrainy*, „Polityka Polska”, źródło: <http://politykapolska.pl/kryzys-na-ukrainie/wokol-ukrainy/> (dostęp: 11.02.2016).

⁷⁷ Na ten temat m.in. piszą: S. Šegolev, *Istoriâ ukraïnskogo separatizma*, Moskwa 2004; N. Uljanov, *Ukraïnskij separatizm. Ideologičeskie istoki samostijnosti*, Moskwa 2004.

⁷⁸ W. Pawluczuk, *Ukraina...*, op. cit., s. 53-54; Zob. także: J. Potulski, *Spoleczno-kulturowy kontekst aktywności międzynarodowej Federacji Rosyjskiej*, Gdańsk 2008, s. 35-123.

⁷⁹ G. Babiński, *Możliwości wystąpienia konfliktów etnicznych w Europie Wschodniej*, „Obóz” 1993, nr 27, s. 59; Zob. także: M. Kowalski, *Mniejszości narodowe i konflikty etniczne w Europie Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 1993.

współpracy z Federacją Rosyjską⁸⁰. Charków nieoficjalnie uważa się za „stolicę współpracy ukraińsko-rosyjskiej”, natomiast mieszkańcy Donbasu w znaczącej części identyfikują się z siłami politycznymi, które występują z hasłami odrodzenia Związku Radzieckiego czy związku „bratnich narodów”.

Obecność mniejszości rosyjskiej na terytorium ukraińskim podlega ciągłej ocenie społeczeństwa ukraińskiego. Przykładowo, z badań prowadzonych przed aneksją Krymu i wojną w Donbasie z 2009 roku wynikało, że „pozytywna nota” dla mniejszości rosyjskiej miała miejsce w największym stopniu w regionach zwartej zamieszkiwania Rosjan, natomiast „negatywna” największy poziom uzyskała w regionie zachodnim (najmniejszy odsetek Rosjan wśród ludności na terytorium ukraińskim). Większość ludności regionów południowego i wschodniego akceptowała wówczas obecność Rosjan na Ukrainie, co ułatwiało tamtejszej mniejszości rosyjskiej realizowanie swoich postulatów i promowanie opcji prorosyjskiej.

Tabela 1. Ocena obecności Rosjan na Ukrainie w opinii mieszkańców poszczególnych regionów w 2009 roku

Region	Liczba Rosjan (2001 rok)	Pozytywna	Neutralna	Negatywna	Trudno powiedzieć
Zachodni	2,6%	6,8%	21,5%	52,6%	19,1%
Centralny	5,9%	23,3%	29,2%	36,7%	10,8%
Wschodni	29,0%	44,9%	22,6%	19,9%	12,6%
Południowy	26,9%	53,2%	20,6%	10,0%	16,2%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Informacionno-analitičeskie materialy k zasedaniu Kryglogo stola „Ukraina-Rossia: puti preodolenia krizisa v otnošeníah”*, 29.05.2009, źródło: <http://www.razumkov.org.ua>, s. 67; *Nacional'nyj Sostav Ukrainy 2001*, <http://www.ukrcensus.gov.ua> (dostęp: 02.12.2007).

W powyższym kontekście warto dodać, że w pierwszej dekadzie XXI wieku stopień narodowej tolerancji Ukraińców względem Rosjan charakteryzował się zwiększeniem dystansu wobec tych ostatnich. Z kolei tolerancja względem Rosjan przybierała wymiar regionalny. Im dalej na wschód Ukrainy, tym jej poziom wzrastał, natomiast w regionie zachodnim był najniższy. Był także większy w dużych ukraińskich miastach (z wyjątkiem Kijowa) niż małych miasteczkach i wsiach. Co szczególnie ważne, osoby, które pozytywnie odnosiły się do Związku Białorusi i Rosji, były bardziej tolerancyjne wobec Rosjan niż te, które były przeciwne wobec organizacji. Z kolei osoby aprobujące potencjalne wstąpienie

⁸⁰ Zob. I. F. Kuras, M. I. Pančuk, V. O. Kotigorenko, V. A. Vojnalovič, O. I. Galenko (red.), *Krim v etnopolitičnomu vimiri*, Kiïv 2005, s. 388-497.

Ukrainy do Unii Europejskiej i NATO, były mniej „zycżliwe” względem mniejszości rosyjskiej w porównaniu z tymi, którzy negatywnie postrzegali sojusz Ukrainy z Paktem Północnoatlantyckim⁸¹.

Wydarzenia związane z aneksją Krymu i aktywnością mniejszości rosyjskiej również nie pozostają bez komentarzy wśród ukraińskiej opinii publicznej. Ma to swoje uzasadnienie m.in. w tym, że Rosjanie żyjący na półwyspie stali się bezpośrednią przyczyną dokonanych zmian. Zwraca uwagę, że na Ukrainie pojawiło się nieznane wcześniej kategoryczne odrzucenie rosyjskości⁸², wcześniej przeżywanej jako bliska, bratnia (sprzyjała temu wzajemna przejrzystość obu języków)⁸³. Wojna przyniosła wstrząs, który przełożył się nie tylko na wzrost świadomości odrębności tożsamości i kultury ukraińskiej od rosyjskiej, ale też na przekonanie, że także w przeszłości „nigdy nie byliśmy braćmi”⁸⁴.

Badania społeczeństwa ukraińskiego z listopada 2015 roku dotyczące stosunku Ukraińców wobec Rosjan wskazują także, że obecnych relacji pomiędzy obydwojma narodami nie można określić, jako relacji "bratnich narodów". Na pytanie *Jak ocenia Pan/i postawę państw wobec kryzysu ukraińsko-rosyjskiego?*, tylko 3% respondentów stwierdziło, że działania Rosji są bardzo dobre, 13% dobre, z kolei 21% Ukraińców określa postawę Rosji jako neutralną, a 59% jako złą⁸⁵.

Różnice w postrzeganiu stosunków ukraińsko-rosyjskich

Do momentu aneksji Krymu i wojny w Donbasie, większość ludności Ukrainy była przeciwna radykalnemu zerwaniu kontaktów z Rosją. Odpowiadając na pytanie, jakie powinny być relacje między Ukrainą a Rosją - 19% w 1996 roku i 9% w 2001 roku

⁸¹ Zob. E. Golovaha, N. Panina, *Nacional'naâ tolerantnost' v Ukraine*, w: L. Drobiževa, E. Golovaha (red.), *Nacional'no-graždanske identičnosti i tolerantnost'. Opyt Rossii i Ukrainy v period transformacii*, Kiev 2007, s. 43-68; Na ten temat piszą również: A. Grinev, *Ruskaâ diaspora na Ukraine, čto dalše?*, „Russkij Žurnal”, 27.12.2000; *Komu nužna rusofobiâ v Ukraine?*, „Strany SNG. Russkie i ruskožyčnye v novom zarubež'e. Informacionno-analitičeskij būlleten' ” 2008, No 185, s. 62.

⁸² Zob. R. Sakwa, *Russian Politics and Society*, London – New York 2002; A. Wierzbicki, *Russkij narod i rossijskij narod w teorii i praktyce etnopolityki Rosji*, w: S. Bieleń, A. Skrzypek (red.), *Rosja. Refleksje o transformacji*, Warszawa 2010.

⁸³ Zob. V. D. Kurganskaâ, A. Wierzbicki, P. Załęski (red.), *Tożsamości i separatyzmy mniejszości etnicznych na obszarze postradzieckim. Identičnost' i separatizmy etničeskich men'sinstv na postsovetskom prostranstve*, Warszawa – Alma-Ata 2013; A. Wierzbicki, *Rosja. Etniczność i polityka*, Warszawa 2011.

⁸⁴ T. A. Olszański, *Ukraiński nacjonalizm czasu wojny*, 19.08.2015, źródło: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-08-19/ukraiński-nacjonalizm-czasu-wojny> (dostęp: 10.01.2016); Zob. także: M. Waldenberg, *Narody zależne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje konfliktów i idei*, Warszawa 2000.

⁸⁵ Pierwsze miejsce w opinii społeczeństwa ukraińskiego w zakresie pozytywnych działań w kontekście kryzysu ukraińsko-rosyjskiego zajęła Polska (58% badanych określiło jej działania jako bardzo dobre, 4% jako złe). W. Červonenko, *Ukraincy...*, op. cit.

mieszkańców Ukrainy uznawało, że powinny być takie, jak między innymi państwami: z wizami, cłami, zamkniętymi granicami etc. Na przestrzeni lat 1996-2001 poparcie ludności dla zjednoczenia Ukrainy i Rosji w jedno państwo wzrosło z 25% do 32%, natomiast najwięcej zwolenników miały przyjazne kontakty dwóch niepodległych państw, bez wiz ani ceł - wzrost aprobaty z 55% do 56%⁸⁶. Społeczeństwo ukraińskie nie chciało wówczas pogłębiania się dystansu między Ukrainą a Rosją, a znaczna jego część byłaby skłonna zaakceptować ich reintegrację, choć jednocześnie silnie jest przywiązana do własnego państwa.

Szczególna aprobatą ludności Ukrainy dla zacieśnienia stosunków ukraińsko-rosyjskich miała miejsce w regionach zwartej zamieszkiwania Rosjan⁸⁷. W latach 2002-2009 akceptacja społeczeństwa dla zacieśniania współpracy ukraińsko-rosyjskiej największe poparcie uzyskiwała w regionie południowym. Podobnie, za ograniczeniem współpracy między Rosją a Ukrainą w najmniejszym stopniu opowiedzieli się mieszkańcy regionu południowego, a największym regionu zachodniego (tabela 2).

Tabela 2. Postawy mieszkańców poszczególnych regionów w latach 2002-2009 wobec stosunków ukraińsko-rosyjskich

	Liczba Rosjan (2001)	Rozwój współ-pracy	2002	2003	2005	2006	2007	2008	2009
Region zachodni	2,6%	Tak	41,2%	38,3%	45,6%	34,7%	38,7%	41,8%	37,4%
		Nie	26,5%	14,1%	16,7%	29,0%	22,3%	22,7%	29,6%
Region centralny	5,9%	Tak	69,2%	66,4%	65,7%	54,5%	66,9%	67,8%	62,0%
		Nie	7,9%	2,8%	5,2%	15,4%	8,1%	5,8%	16,6%
Region wschodni	29%	Tak	77,9%	83,8%	80,5%	77,5%	79,2%	77,4%	76,9%
		Nie	2,4%	1,3%	2,1%	5,7%	3,6%	4,1%	4,4%
Region	26,9%	Tak	84,3%	79,9%	84,4%	81,4%	78,2%	89,9%	84,1%

⁸⁶ Dane za: J. Konieczna, *Tożsamość narodowa a wartości polityczne, religijne i moralne w transformacji ustrojowej. Ukraina na tle Polski i innych krajów Europy Wschodniej*, Warszawa 2002, s. 154-158; Na ten temat piszą także: G. Krůčkov, *Cenit' osobyj harakter dwustoronnih otnošenij*, „Nacional'na bezpeka i oborona” 2006, No 5(77), Centr Razumkova, s. 46-48; M. Vinogradov, *Ukraine nužno ponât' osobennosti rossijskoj politiki*, „Nacional'na bezpeka i oborona” 2006, No 5 (77), Centr Razumkova, s. 61-62.

⁸⁷ Rosjanie, którzy pozostali na Ukrainie po 1991 roku to głównie osoby urodzone na jej obszarze. Miejsce zamieszkania kształtowało ich stosunek do integralności terytorium ukraińskiego. W 2006 roku 82,7% Rosjan sprzeciwiało się ewentualnemu odłączeniu regionu osiedlenia od Ukrainy i budowaniu niezależnego państwa, 9,4% opowiadało się „za”, a 7,9% nie potrafiło udzielić odpowiedzi. Wobec przyłączenia regionu do innego państwa protestowało 72,5%, popierało 17,7%, natomiast uzyskaniu autonomii oponowało już tylko 56,8% Rosjan, 30,7% wyrażało zgodę, a 12,5% nie miało zdania. Akceptacja dla potencjalnej autonomii regionu obrazuje trudność w opowiedzeniu się Rosjan za przynależnością terytorialną: do Rosji czy też do Ukrainy. Jest to przejawem ich przywiązania do miejsca osiedlenia. Dane za: *Spil'na identičnist' gromadân Ukraini: pidgruntâ, vikliki, ślâhi formuvannâ*, „Nacional'na bezpeka i oborona” 2007, No 9(93), s. 25; Więcej na ten temat: O. Majboroda, *Rossijskij nacionalizm v Ukraïni (1991-1998)*, Kiïv 1999.

południowy		Nie	2,0%	1,7%	1,7%	5,3%	4,0%	3,0%	3,6%
------------	--	-----	------	------	------	------	------	------	------

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Informacionno-analitičeskie materialy k zasedaniu Kryglogo stola „Ukraina-Rossia: puti preodolenia krizisa v otnošeniah”*, 29.05.2009, źródło: <http://www.razumkov.org.ua>, s. 69.

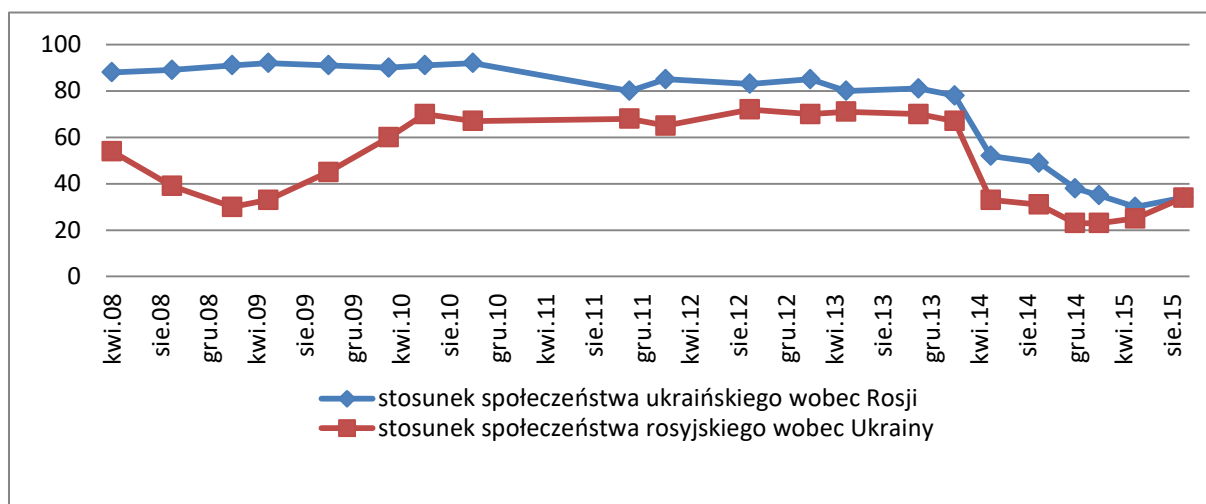
Brak spójnego stanowiska ludności poszczególnych regionów wobec kooperacji rosyjsko-ukraińskiej dotyczył także polityki zagranicznej Ukrainy wobec Rosji. Z badań z 2009 roku wynikało, że im dalej na wschód terytorium ukraińskiego, tym mniej jej mieszkańców uważało tą politykę za „otwartą, dobrosąsiedzką, przyjazną” (w regionie zachodnim - 4,2%, we wschodnim - 2,3%). Z kolei ocena polityki zagranicznej Rosji wobec Ukrainy - im bliżej granicy ukraińsko-rosyjskiej, tym otrzymywała „pozytywne noty” (za „otwartą, dobrosąsiedzką, przyjazną” postrzegano ją w regionie zachodnim 0,8% jego ludności, w centralnym - 3,8%, w południowym - 7,5%, we wschodnim - 9,3%)⁸⁸. W optyce większości społeczeństwa regionów zwartej zamieszkiwania Rosjan, polityka zagraniczna Rosji w stosunku do Ukrainy zyskiwała „pozytywny wymiar” częściej niż polityka zagraniczna Ukrainy wobec Federacji Rosyjskiej.

Przed aneksją Krymu zdecydowana większość społeczeństwa ukraińskiego miała pozytywny stosunek wobec Rosji. Z pozyskanych danych wynika, że sytuacja zmieniła się jednak po zajęciu przez wojska rosyjskie Krymu i zaangażowaniu Rosji w konflikt w Donbasie - zarówno Rosjanie, jak i Ukraińcy w większości zweryfikowali opinię na temat sąsiadów. Z badań socjologów ukraińskich wynika, że stosunek Ukraińców wobec Rosji nieustannie pogarsza się, a perspektywy na jego poprawę są coraz mniejsze. Rosja jest na 10 miejscu wśród państw, które cieszą się największą sympatią Ukraińców, a pozytywny stosunek wobec Rosji deklaruje 16-34% badanych (dla porównania z początkiem XXI wieku odsetek ten wynosił prawie 90%)⁸⁹.

⁸⁸ Dane za: *Informacionno-analitičeskie materialy...*, op.cit., s. 67; Zob. także: M. Kowalski, *Raport z badań: Kijów, grudzień 2004. Edycja specjalna z okazji wizyty Prezydenta Wiktora Juszczenki na Uniwersytecie Warszawskim, 12 kwietnia 2005 roku*, Warszawa 2005, s. 16-18.

⁸⁹ W. Červonenko, *Ukraincy vs. rossiane: revolucija ili evolucija otnošenij?*, 16.01.2016, źródło: http://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2016/01/160118_ru_s_ukraine_russia_attitude_change (dostęp: 11.02.2016).

Wykres 1. Pozytywny stosunek społeczeństwa ukraińskiego względem Rosji i społeczeństwa rosyjskiego wobec Ukrainy w latach 2008-2015

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: W. Červonenko, *Ukraincy vs. rossiâne: revoluciâ ili èvoluciâ otnošenij?*, 16.01.2016, źródło:

http://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2016/01/160118_ru_s_ukraine_russia_attitude_change
(dostęp: 11.02.2016).

Z badań przeprowadzonych w latach 2008-2015 wynika, że stosunek społeczeństwa ukraińskiego do Rosji był lepszy niż Rosjan wobec Ukrainy. Pierwsze wydarzenia Euromajdanu 2013/2014 roku nie miały silnego wpływu na zmianę nastrojów społeczeństwa ukraińskiego wobec Rosji. W lutym 2014 roku prawie 80% pozytywnie odnosiło się do Rosji, negatywnie tylko 13%. Po aneksji Krymu i w pierwszych dniach wojny w Donbasie sytuacja zaczęła ulegać zmianie – w maju 2014 roku pozytywnie względem Rosji odnosiło się 52%, negatywnie 38%. Z kolei wśród społeczeństwa rosyjskiego 49% odnosiło się do Ukrainy negatywnie, a 35% pozytywnie. Kolejne miesiące łączyły się z dalszymi zmianami. W maju 2015 roku wśród społeczeństwa ukraińskiego tylko 30% badanych miało pozytywny stosunek wobec Rosji, z kolei 56% negatywny. Z kolei dane z września 2015 roku wykazały, że na Ukrainie już tylko 34% respondentów pozytywnie odnosi się do Rosji, a 53% negatywnie (w Rosji odpowiednio 33% i 56%)⁹⁰.

Badania społeczeństwa ukraińskiego i rosyjskiego w kontekście wzajemnego postrzegania obu państw w latach 2008-2015 prowadzą do wniosku, że bez względu na sytuacje kryzysowe w dwustronnych stosunkach sąsiednich (np. konflikt dotyczący przesyłu i ceny gazu), większość Ukraińców pozytywnie odnosiła się do Rosji. Zmiana nastąpiła jednak wraz z aneksją Krymu i wsparciem władz rosyjskich w konflikcie w Donbasie, w którym

⁹⁰ *Ibidem*.

zginęły tysiące Ukraińców. Sondaże pokazują, że nastroje społeczne Ukraińców względem Rosji ulegają dynamicznym zmianom szczególnie w sytuacjach nadzwyczajnych, w obliczu zagrożenia życia.

W powyższym kontekście szczególnie ważne wydają się być badania z końca 2014 roku przeprowadzone przez Kijowski Międzynarodowy Instytut Socjologiczny (KMIS) oraz Fundację Demokratyczne Inicjatywy im. Ilka Kuczeriwa, a poświęcone nastrojom społecznym na Ukrainie. Ich rezultaty świadczą o narastającym rozczarowaniu społeczeństwa stanem państwa i działaniami podejmowanymi przez nowe władze. W powszechnej opinii, oprócz poprawy wizerunku Ukrainy na arenie międzynarodowej i wprowadzenia jasno określonego kierunku polityki zagranicznej nastawionej na zbliżenie z UE, sytuacja Ukrainy uległa pogorszeniu we wszystkich dziedzinach działania państwa, w tym też szeroko rozumianych stosunkach ukraińsko-rosyjskich. Na Ukrainie rośnie rozczarowanie spowodowane brakiem reform i pogarszającą się sytuacją gospodarczą – 94,2% badanych stwierdziło, że gospodarka Ukrainy jest w znacznie gorszym stanie niż rok wcześniej. Jednocześnie pogłębiający się kryzys jest coraz bardziej odczuwalny przez społeczeństwo – 84,3% respondentów zadeklarowało, że ich stan materialny uległ pogorszeniu. Zdecydowana większość Ukraińców nie dostrzega żadnych zmian jakościowych w państwie. Ich zdaniem gro „palących problemów” pozostało na tym samym poziomie, co przed Euromajdanem albo nawet uległa pogłębieniu. Ukraińcom towarzyszy rozczarowanie w stosunku do aparatu państwowego – 42,8% badanych stwierdziło, że w ciągu roku urzędnicy jeszcze częściej nie trzymają się litery prawa przy podejmowaniu decyzji⁹¹.

Jak zauważa Tomasz Piechal z Ośrodka Studiów Wschodnich w Warszawie, szczególnie niechętni do ponoszenia kosztów reform są mieszkańcy południowo-wschodniej Ukrainy, w tym mniejszość rosyjska, których zdecydowana większość pozostała bierna wobec protestów w Kijowie. Ich aktywizację przyniósł dopiero konflikt w Donbasie, poprzedzony aneksją Krymu. Zaostrzenie sytuacji w obwodach donieckim i ługańskim skutkowało przede wszystkim wzrostem gotowości bojowej mieszkańców pozostałych regionów zagrożonych ewentualnym separatyzmem. W wypadku obwodów dniepropetrowskiego, zaporoskiego, mikołajowskiego, odeskiego oraz chersońskiego w ciągu pół roku średnio 25% badanych więcej (wzrost do ok. 50%) zadeklarowało chęć stawienia zbrojnego oporu wobec agresora zewnętrznego (w wypadku rozlania się konfliktu poza

⁹¹ T. Piechal, *Rozczarowania i obawy – nastroje społeczne na Ukrainie*, 14.01.2015, źródło: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-01-14/rozczarowania-i-obawy-nastroje-spoeczne-na-ukrainie> (dostęp: 12.02.2016).

Donbas). Główną motywacją była chęć obrony rodziny i bliskich (50,5% respondentów) oraz majątku (18,7%). Tym samym zagrożenie separatyzmem i wybuchem walk w regionie skutecznie wzmocniło w południowo-wschodnich regionach poczucie lojalności względem Kijowa. Jednocześnie to właśnie na południu jest największa liczba niezadowolonych z sytuacji w kraju, gdzie aż 46,8% badanych wyraziło swoje niezadowolenie, a jedynie 11,7% pozytywnie oceniło zmiany i szanse na poprawę sytuacji. W tych regionach, które były bierne bądź przeciwne Euromajdanowi, szczególnie mocno będzie oddziaływało pogorszenie sytuacji ekonomicznej oraz ewentualne koszty reform. W efekcie może dojść do powrotu poparcia dla polityków związanych z Partią Regionów, w tym niejednokrotnie liderów mniejszości rosyjskiej. Jak zauważają eksperci, w świetle wielu badań socjologicznych przeprowadzonych na przestrzeni ostatniego roku, na południowym wschodzie Ukrainy zdecydowanemu zmniejszeniu uległy wszelkie tendencje separatystyczne i federalizacyjne – tym samym ewentualne niezadowolenie społeczne będzie wymierzone przede wszystkim w obecne władze, a nie w państwo ukraińskie czy też mniejszość rosyjską żyjącą na Ukrainie, czy też w Rosję⁹².

Ciekawymi w zakresie badań na temat postrzegania Rosji przez społeczeństwo ukraińskie wydają się być również analizy z 2015 roku, z których wynika, że pierwszy rok funkcjonowania Krymu w składzie FR pokazał, iż choć wiele tamtejszych problemów społeczno-ekonomicznych budzi niezadowolenie mieszkańców, nie przekłada się to jednak na ich stosunek do najwyższych władz Rosji czy samego faktu aneksji. Przyłączenie Krymu do Rosji popiera większość mieszkańców Krymu, co potwierdziły zachodnie badania sondażowe (93% według sondażu niemieckiego ośrodka badania opinii GfK). Wynika to zarówno z tradycyjnie silnych wśród ludności Krymu nastrojów prorosyjskich i imperialnych, a także z aktywności rosyjskiej propagandy medialnej, która podsycza dumę z aneksji i buduje negatywny obraz Ukrainy. Na tym tle mieszkańcy Krymu wydają się traktować wiele pojawiających się problemów jako „przejściowe trudności”, które gotowi są przez jakiś czas znosić, a niezadowolenie kierują najczęściej wobec władz lokalnych czy rządu FR, który nie

---

⁹² Badacze podkreślają, że w ukraińskim społeczeństwie narasta coraz większa frustracja spowodowana inercją obecnych władz, co w rezultacie może doprowadzić do wybuchu nowych niepokojów społecznych. Punktem krytycznym, który może spowodować wybuch protestów, będzie brak reform, ich zbyt wolne tempo lub nadmierne koszty z nimi związane. Czynnikiem hamującym protesty jest trwający konflikt w Donbasie, który przez 79,4% Ukraińców uznawany jest za jeden z pięciu największych problemów, które musi rozwiązać Ukraina w najbliższym czasie. Dopóki trwa wojna, władze mogą liczyć na większą cierpliwość i wyrozumiałość społeczeństwa. Jednak w przypadku dalszej bierności w walce z korupcją oraz wobec kolejnych podwyżek opłat komunalnych i cen, można się spodziewać coraz większego i szybszego wzrostu niezadowolenia oraz gotowości Ukraińców do aktywnych protestów, nawet pomimo trwającego konfliktu. T. Piechal, *Rozczarowania...*, op. cit.

przeznacza wystarczających środków na potrzeby Krymu. Samo przyłączenie Krymu do Rosji, traktowane jako „zjednoczenie z Macierzą”, nie podlega przy tym dla większości rosyjskiego społeczeństwa kwestionowaniu czy w ogóle jakiegokolwiek dyskusji⁹³.

Z kolei reakcje społeczne w Rosji wskazują, że społeczeństwo rosyjskie nie jest jednomyślne w kwestii interwencji Kremla na Ukrainie. Badania opinii publicznej przed obaleniem Wiktora Janukowycza wskazywały, że zdaniem 73% Rosjan, FR nie powinna ingerować w konflikt wewnętrzny związany ze zmianą władzy na Ukrainie. Po zajęciu Krymu, do przestrzeni publicznej przebijały się głosy przedstawicieli świata nauki i kultury, którzy oceniali wprowadzenie wojsk na Ukrainę jako złamanie przepisów prawa międzynarodowego i niebezpieczny konflikt zagrażający stabilności wewnętrznej Rosji. Dodać należy, że stosunek społeczeństwa rosyjskiego do aneksji Krymu jest bardziej przychylny niż wobec zaangażowania władz rosyjskich w wojnę w Donbasie. Rosjanie postrzegają Krym jako tereny kulturowo i językowo przynależące do Rosji, których zajęcie jest aktem „przywrócenia historycznej sprawiedliwości”⁹⁴.

Zakończenie

Stosunek społeczeństwa ukraińskiego do rzeczywistości politycznej Ukrainy, w tym do tamtejszych Rosjan i FR, kształtuje się na podstawie bogatego spektrum czynników, w tym wiedzy, wartości, predyspozycji mentalnych oraz konfrontacji planów życiowych, aspiracji i doświadczeń z codziennymi realiami życia w tym kraju. Co szczególnie istotne, poprzez destabilizowanie sytuacji na Ukrainie, Rosja okryła się złą sławą państwa niebezpiecznego i nieprzewidywalnego. Zwróciła na siebie uwagę świata jako agresywny sąsiad⁹⁵. To z kolei rzutuje na jej postrzeganie wśród społeczeństwa ukraińskiego. W świetle powyższego wyraźnie wyodrębniają się cztery dominujące postawy społeczeństwa ukraińskiego wobec przemian politycznych w kraju: **1) indywidualne**, w których podstawową rolę odgrywają interesy każdego obywatela - widocznych m.in. w wyborze identyfikacji narodowej i państwowej oraz przynależności kulturowo-językowej, a także poparciu dla Ukrainy bądź

⁹³ E. Fischer, J. Rogoża, 25.03.2015, *Krym rok po aneksji – koniec miesiąca miodowego?*, źródło: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-03-25/krym-rok-po-aneksji-koniec-miesiaca-miodowego> (dostęp: 10.02.2016).

⁹⁴ K. Chawryło (Jarzyńska), *Rosyjskie reakcje społeczne wobec interwencji na Ukrainie*, 05.03.2014, źródło: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-05/rosyjskie-reakcje-spoeczne-wobec-interwencji-na-ukrainie> (dostęp: 11.02.2016).

⁹⁵ Zob. P. Witek, *Bilans korzyści i strat aneksji Krymu przez Rosję*, 08.09.2014, <http://www.psz.pl/168-archiwum/paulina-witak-bilans-korzysci-i-strat-aneksji-krymu-przez-rosje> (10.02.2016).

Rosji; **2) wspólnotowe**, w których indywidualne interesy są podporządkowane kolektywnym, związanym z troską o zachowanie tożsamości, pielęgnowanie własnej kultury, języka, umocnienie pozycji politycznej Ukrainy lub Rosji na arenie międzynarodowej; **3) normatywne**, wyrażające się w zamierzonym, świadomym i planowanym organizowaniu działań wychowawczych w społeczeństwie - poprzez pielęgnowanie i rozwój tożsamości narodowej oraz angażowanie w wieloaspektową aktywność na rzecz własnych interesów, a także interesów Ukrainy bądź Rosji; **4) wartościujące**, ujawniające system wartości poszczególnych członków społeczeństwa ukraińskiego. Dodać należy, że orientacje i postawy ludności na Ukrainie odznaczają się dużą dynamiką. Ulegają modyfikacji wraz z nabywaniem doświadczeń przez społeczeństwo oraz są właściwe dla ich środowiska społecznego⁹⁶.

Istotnym jest również, że trwająca wojna z Rosją doprowadziła do radykalizacji postaw społecznych ludności Ukrainy oraz poszukiwania wojskowych wzorców w przeszłości⁹⁷. Coraz częstsze jest przyjmowanie symboliki OUN-UPA, także w środowiskach, w których dominują rosyjskojęzyczni mieszkańcy centralnej i wschodniej Ukrainy. Nie towarzyszy temu jednak przejmowanie ideologii tych historycznych organizacji. Pojawiło się przy tym zjawisko nowe, marginalne, lecz mające znaczący potencjał rozwojowy: neonazizm, nawiązujący nie do tradycji banderowskich, ale do współczesnego neonazizmu europejskiego⁹⁸.

Ekspertki podkreślają, że wojna sprzyjając radykalizacji postaw i poglądów, nie sprzyja też postawom liberalnym. Wojna przegrana (a to wciąż grozi Ukrainie) często niesie za sobą antydemokratyczny resentyment. Pogorszenie sytuacji gospodarczej, przekładające się na ograniczenie szans młodego pokolenia sprzyja radykalizmowi politycznemu. Tempo, głębokość i kierunek zmian będą zależęć m.in. od tego, jak długo trwać będzie wojna w Donbasie, a także od tego, jak dotkliwe (zwłaszcza dla młodego pokolenia) będą społeczne koszty realizowanych reform. Tadeusz A. Olszański zwraca uwagę, że nie należy oczekiwać powstania na Ukrainie masowego nacjonalistycznego ruchu politycznego o paramilitarnej lub totalitarnej strukturze, zdolnego do wieloletniego, konsekwentnego działania. Będziemy mieć do czynienia z licznymi organizacjami, grupami i ruchami, niestabilnymi, poddanymi m.in. dynamice mód intelektualnych i symbolicznych. Potwierdzają to dotychczasowe

⁹⁶ Zob. J. Koralewicz, M. Ziółkowski, *Mentalność Polaków. Sposoby myślenia o polityce, gospodarce i życiu społecznym*, Warszawa 2003, s. 12-53; Na ten temat piszą także: Ū. Ākimenko, O. Litvinenko, *Regional'ni osoblivosti idejno-političnih oriĕntacij gromadĕn Ukraĭni v kontekstĭ vĭborčoi kampanii 2006*, „Nacional'na bezpeka i oborona” 2006, No 1(73), s. 2-18.

⁹⁷ T. A. Olszański, *Ukraiński...*, op. cit.

⁹⁸ *Ibidem*.

doświadczenia, uwidaczniające siłę ukraińskiej tradycji anarcho-demokratycznej. Do utrzymania takiej sytuacji będzie się także przyczyniać zainteresowanie organizacjami nacjonalistycznymi ze strony polityków i oligarchów, skłonnych popierać (i finansować) je we własnych celach. W jakiej mierze takie organizacje, już istniejące i te, które dopiero powstaną, okażą się zdolne do skutecznego działania politycznego, jest dziś kwestią otwartą⁹⁹.

W opinii Stanisława Bielenia, współczesna sytuacja Ukrainy jest trudna do oceny ze względu na rozpętaną kampanię propagandową i wojnę psychologiczną między Zachodem a Rosją. W świetle wysokiej aksjologizacji konfliktu trudno jest stwierdzić, kto ma rację, a kto tej racji nie ma. Liczne patologie, znamienne dla państwa upadłego, jak oligarchiczna klanowość polityki i gospodarki, mafizacja państwa i jego służb, klientelizm, „szara strefa”, korupcja, lokalne antagonizmy, wzrost nastrojów nacjonalistycznych, rusofobia, indoktrynacja wojenna, ideologia odwetu, ingerencja czynników zewnętrznych – wskazują na to, jak poważne są przeszkody na drodze odbudowy państwowości ukraińskiej. Ekspert zauważa, że zamiast wiedzy i twardych dowodów mamy do czynienia z dominacją jednostronnych, zabarwionych ideologicznie narracji. Te z kolei będą rzutować na nastroje społeczne. Wygłaszane poglądy na temat Rosji i mniejszości rosyjskiej często więcej mówią o tych, którzy je głoszą, niż o podmiocie, którego dotyczą. Co istotne, pojawia się coraz więcej zbiektywizowanych analiz, a i w doniesieniach medialnych zaczynają się przebijać głosy krytyki pod adresem polityków, odpowiedzialnych za konflikt ukraiński. Do świadomości komentatorów dociera fakt, że u źródeł każdego konfliktu, w tym także ukraińskiego, leży splot rozmaitych uwarunkowań¹⁰⁰. Można zaryzykować stwierdzenie, że poznanie powyższych fenomenów, w tym kompleksowe zrozumienie wieloaspektowych polityczno-gospodarczych zależności na linii „Rosja-Ukraina”, a także wspólnej historii narodów ukraińskiego i rosyjskiego ze zróżnicowaniem tożsamości narodowej ich członków będą rzutować na postrzeganie mniejszości rosyjskiej żyjącej wśród społeczeństwa ukraińskiego, a także Federacji Rosyjskiej.

Aneksja Krymu przez Rosję w marcu 2014 roku, a także utworzenie we wschodniej części Ukrainy Donieckiej oraz Ługańskiej Republiki Ludowej spowodowały, że społeczeństwo ukraińskie stanęło w obliczu nowej rzeczywistości społeczno-politycznej. Rewolucja na Majdanie, a następnie wojna w Donbasie przełożyły się na zmiany w świadomości obywateli Ukrainy i doprowadziły do przeobrażeń ich poglądów na wspólną

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ S. Bieleń, *Wokół...*, op. cit.

narodową, w tym na postrzeganie przez nich mniejszości rosyjskiej żyjącej na terytorium ukraińskim. Weryfikacji uległo także postrzeganie przez ogół ludności Ukrainy Federacji Rosyjskiej.

Streszczenie

Autorka analizuje postrzeganie mniejszości rosyjskiej i Rosji przez społeczeństwo ukraińskie w obliczu aneksji Krymu i wojny w Donbasie. Zwraca uwagę, że obecność Rosjan na Ukrainie wywołuje atmosferę konfliktu wśród społeczeństwa ukraińskiego. Wojna przyniosła wstrząs, który przełożył się na wzrost świadomości odrębności tożsamości i kultury ukraińskiej od rosyjskiej. Pojawiło się kategoryczne odrzucenie rosyjskości, wcześniej przeżywanej jako bliska. Autorka eksplorując postrzeganie Rosji przez społeczeństwo ukraińskie, dochodzi do wniosku, że wraz z aneksją Krymu i wsparciem władz rosyjskich w konflikcie w Donbasie, stosunek Ukraińców względów Rosji uległ zmianie, przyjmując charakter negatywny. W uwagach końcowych wskazuje, że aneksja Krymu i wojna w Donbasie doprowadziły do przeobrażeń poglądów obywateli Ukrainy na wspólnotę narodową, w tym postrzegania przez nich mniejszości rosyjskiej. Weryfikacji uległ także stosunek ludności Ukrainy wobec Federacji Rosyjskiej.

Słowa kluczowe:

aneksja Krymu, wojna w Donbasie, mniejszość rosyjska, nastroje społeczeństwa ukraińskiego, postrzeganie Rosji

Key words:

annexation of Crimea, the war in Donbas, the Russian minority, the mood of the Ukrainian society, the perception of Russia

Bibliografia:

1. Âkimenko Ū., Litvinenko O., *Regional'ni osoblivosti idejno-političnih oriëntacij gromadân Ukraïni v kontekstì viberčoi kampanii 2006*, „Nacìonal'na bezpeka i oborona” 2006, No 1(73).
2. Baluk W., *Koncepcje polityki narodowościowej Ukrainy*, Wrocław 2002.
3. Babiński G., *Możliwości wystąpienia konfliktów etnicznych w Europie Wschodniej*, „Obóz” 1993, nr 27.
4. Bieleń S., *Ukraina a Rosja - niezależność i dominacja*, „Polityka Wschodnia” 1998, nr 1.
5. Bieleń S., *Wokół Ukrainy*, „Polityka Polska”, źródło: <http://politykapolska.pl/kryzys-na-ukrainie/wokol-ukrainy/>, (dostęp: 11.02.2016).

6. Chawryło (Jarzyńska) K., *Rosyjskie reakcje społeczne wobec interwencji na Ukrainie*, 05.03.2014, źródło: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-05/rosyjskie-reakcje-spoeczne-wobec-interwencji-na-ukrainie> (dostęp: 11.02.2016).
7. Connor W., *A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group is a...*, „Ethnic and Racial Studies” 1978, nr 4.
8. Červonenko W., *Ukrajncy vs. rossiâne: revoluciâ ili èvoluciâ otnošenij?*, 16.01.2016, źródło: http://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2016/01/160118_ru_s_ukraine_russia_atitu_de_change (dostęp: 11.02.2016).
9. Fischer E., Rogoża J., *Krym rok po aneksji – koniec miesiąca miodowego?*, 25.03.2015, źródło: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-03-25/krym-rok-po-aneksji-koniec-miesiaca-miodowego> (dostęp: 10.02.2016).
10. Ginzburg A. I., *Russkie v novom zarubež'e. Srednââ Aziâ*, Moskva 1993.
11. Golovaha E., Panina N., *Nacional'naâ tolerantnost' v Ukraine*, w: Drobiževa L., Golovaha E. (red.), *Nacional'no-graždanskie identičnosti i tolerantnost'. Opyt Rossii i Ukrainy v period transformacii*, Kiev 2007.
12. Grinev A., *Russkaâ diaspora na Ukraine, čto dalše?*, „Russkij Žurnal”, 27.12.2000.
13. *Informacionno-analitičeskie materialy k zasedaniû Kryglogo stola „Ukraina-Rossia: puti preodoleniâ krizisa v otnošeníah”*, 29.05.2009, źródło: <http://www.razumkov.org.ua>.
14. Kaczyńska K. J., *Federacja Rosyjska a mniejszość rosyjska na Ukrainie. Nowe narzędzie kontroli przestrzeni postradzieckiej?*, 15.09.2014, źródło: <http://geopolityka.net/federacja-rosyjska-a-mniejszosc-rosyjska-na-ukrainie/> (dostęp: 10.02.2016).
15. Kis R., *Final Tret'oho Rymu: rossijs'ka, mesijans'ka ideja na złami tysaczolit'*, Lwiv 1998.
16. *Komu nužna rusofobiâ v Ukraine?*, „Strany SNG. Russkie i russkoâzyčnye v novom zarubež'e. Informacionno-analitičeskij bûlleten' ” 2008, No 185.
17. Konieczna J., *Tożsamość narodowa a wartości polityczne, religijne i moralne w transformacji ustrojowej. Ukraina na tle Polski i innych krajów Europy Wschodniej*, Warszawa 2002.
18. Koralewicz J., Ziółkowski M., *Mentalność Polaków. Sposoby myślenia o polityce, gospodarce i życiu społecznym*, Warszawa 2003.
19. Kowalski M., *Mniejszości narodowe i konflikty etniczne w Europie Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 1993.
20. Kowalski M., *Raport z badań: Kijów, grudzień 2004. Edycja specjalna z okazji wizyty Prezydenta Wiktora Juszczenki na Uniwersytecie Warszawskim, 12 kwietnia 2005 roku*, Warszawa 2005.
21. Krûčkov G., *Cenit' osobyj harakter dvustoronnih otnošenij*, „Nacional'na bezpieka i oborona” 2006, No 5(77).
22. Kuras I. F., Pančuk M. I., Kotigorenko V. O., Vojnalovič V. A., Galenko O. I. (red.), *Krim v etnopolitičnomu vimiri*, Kiiv 2005.

23. Kurganskaâ V. D., Wierzbicki A., Załęski P. (red.), *Tożsamości i separatyzmy mniejszości etnicznych na obszarze postradzieckim. Identičnost' i separatizmy ětničeskich men'sinstv na postsovetskom prostranstve*, Warszawa – Ałma-Ata 2013.
24. Lebedeva N., *Ruskaâ diaspora ili čast' russkogo naroda? K probleme opredeleniâ russkikh na Ukraine*, Moskva 1994.
25. Majboroda O., *Rosijskij nacionalizm v Ukraïni (1991-1998)*, Kiïv 1999.
26. Melvin N., *Russians beyond Russia: The Politics of National Identity*, London 1995.
27. *Nacional'nyj Sostav Ukrainy 2001*, <http://www.ukrcensus.gov.ua> (02.12.2007).
28. Olszański T. A., *Od „człowieka sowieckiego” do obywatela Ukrainy*, „Więź” 1996, nr 10.
29. Olszański T. A., *Ukraiński nacjonalizm czasu wojny*, 19.08.2015, źródło: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-08-19/ukraiński-nacjonalizm-czasu-wojny> (dostęp: 10.01.2016).
30. Pawluczuk W., *Ukraina - polityka i mistyka*, Kraków 1998.
31. Piechal T., *Rozczarowania i obawy – nastroje społeczne na Ukrainie*, 14.01.2015, źródło: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-01-14/rozczarowania-i-obawy-nastroje-społeczne-na-ukrainie> (dostęp: 12.02.2016).
32. Poliśuk N. S., Ponomarev A. P. (red.), *Ukraińcy*, Moskva 2000.
33. Potulski J., *Społeczno-kulturowy kontekst aktywności międzynarodowej Federacji Rosyjskiej*, Gdańsk 2008.
34. Sakwa R., *Russian Politics and Society*, London – New York 2002.
35. Savoskul S., *Russkie v nezavisimoj Ukraine: status, identičnost', perspektivy*, w: D. E. Furman (red.), *Ukraina i Rossiâ: gosudarstva i obśestva*, Moskva 1997.
36. Smith A., *National Identity*, London 1991.
37. Smith A., *The Ethnic Origins of Nations*, London 1986.
38. *Spil'na identičnist' gromadân Ukraïni: pìdgruntâ, vikliki, ślâhi formuvannâ*, „Nacional'na bezpeka i oborona” 2007, No 9(93).
39. Šegolev S., *Istoriâ ukraińskogo separatizma*, Moskva 2004.
40. Uljanov N., *Ukraińskij separatizm. Ideologičeskie istoki samostijnosti*, Moskva 2004.
41. Vinogradov M., *Ukraine nužno ponât' osobennosti rossijskoj politiki*, „Nacional'na bezpeka i oborona” 2006, No 5 (77), Centr Razumkova.
42. Waldenberg M., *Narody zalezne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje konfliktów i idei*, Warszawa 2000.
43. Wawruch K., *Stan świadomości narodowej i politycznej młodego pokolenia Ukrainy*, „Sprawy Narodowościowe” 1993, t. 2.
44. Wierzbicki A., *Rosja. Etniczność i polityka*, Warszawa 2011.
45. Wierzbicki A., *Russkij narod i rossijskij narod w teorii i praktyce etnopolityki Rosji*, w: Bieleń S., Skrzypek A. (red.), *Rosja. Refleksje o transformacji*, Warszawa 2010.

-
46. Witek P., *Bilans korzyści i strat aneksji Krymu przez Rosję*, 08.09.2014, źródło: <http://www.psz.pl/168-archiwum/paulina-witak-bilans-korzysci-i-strat-aneksji-krymu-przez-rosje> (dostęp: 10.02.2016).

Nowa koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej z 2016 roku – analiza dokumentu w kontekście wydarzeń na arenie międzynarodowej

Koniec roku 2013 zainicjował szereg wydarzeń, które poważnie wpłynęły nie tylko na stabilność obszaru poradzieckiego, ale również umiejscowiły Rosję w trudnym położeniu międzynarodowym. Aneksja Krymu i wojna w Donbasie, sprawiły, że państwo rosyjskie zostało objęte szeregiem unijnych sankcji o charakterze dyplomatycznym i ekonomicznym. Ponadto w efekcie wspomnianych wydarzeń zintensyfikowała się amerykańska obecność w Europie Środkowo-Wschodniej poprzez Sojusz Północnoatlantycki. W tej sytuacji Rosja stanęła przed koniecznością uaktualnienia koncepcji kierunków swoich działań zewnętrznych i priorytetów wobec partnerów międzynarodowych.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza aktualnych tendencji w rosyjskiej polityce zagranicznej w oparciu o Nową koncepcję polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej przedstawioną przez Władimira Putina 30 listopada 2016 roku. Jest to dokument precyzujący podstawowe zasady, kierunki, cele i zadania odnoszące się do rosyjskich działań na arenie międzynarodowej, przygotowywany cyklicznie przez MSZ na polecenie prezydenta. Obowiązująca obecnie koncepcja z 2016 roku jest piątym dokumentem w historii poradzieckiej Rosji.

Dokument został podzielony na pięć części: I. zapisy ogólne, II. świat współczesny i polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej, III. priorytety Federacji Rosyjskiej w rozwiązywaniu problemów globalnych, IV. priorytety regionalne polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej, V. kształtowanie i realizacja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej. Przedmiotem analizy w niniejszym artykule będą treści dotyczące podstawowych zasad i kierunków rosyjskiej polityki zagranicznej jakie zostały ujęte w rozdziałach II-IV. Pozwoli to wskazać najbardziej znaczące cechy rosyjskich działań zewnętrznych obecnie, zarówno wobec państw na obszarze poradzieckim jak również globalnych graczy na arenie

międzynarodowej takich jak Unia Europejska czy Stany Zjednoczone. Na podstawie analizy możliwe stanie się również wyodrębnienie priorytetowych kierunków polityki zagranicznej Rosji, jakie chce ona rozwijać w aktualnej sytuacji międzynarodowej.

Do przeprowadzenia badań w niniejszym artykule zostanie wykorzystana metoda analizy zawartości, której przedmiotem będzie Nowa koncepcja polityki zagranicznej FR z 2016 roku. Opracowany materiał będzie równocześnie uzupełniany o komentarz uwzględniający aktualne wydarzenia na arenie międzynarodowej, jakie mogły mieć wpływ na sformułowane w dokumencie zapisy.

Świat współczesny i polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej

W tej części dokumentu przedstawiona została optyka Rosji wobec aktualnego stanu stosunków międzynarodowych. Analizując treść poszczególnych punktów można zauważyć bardzo wyraźną perspektywę realizmu w odniesieniu do zachowań poszczególnych podmiotów w otoczeniu międzynarodowym. Zgodnie z nią świat współczesny jest postrzegany przez Rosję w kategorii siły i ścierających się interesów, co powoduje komplikowanie się stosunków międzynarodowych i wykształcanie policentrycznego systemu międzynarodowego, w którym pojawia się wiele nowych ośrodków wpływu gospodarczego i politycznego¹⁰¹. Dokument zwraca uwagę, że współczesny świat przechodzi okres głębokich przemian, a w ich wyniku dochodzi do rozproszenia światowego potencjału siły i rozwoju oraz jego przesunięcia do regionu Azji i Pacyfiku. Ponadto zdaniem władz rosyjskich, obecnie możliwości Zachodu w zakresie dominacji w gospodarce i polityce światowej zmniejszają się.

Realistyczna kategoria rywalizacji w rosyjskiej koncepcji działań zewnętrznych odnosi się przede wszystkim do walki o bardzo szeroko rozumiane zasoby oraz utrzymanie międzynarodowej pozycji. Zgodnie z tą perspektywą rywalizacja o zasoby nie obejmuje wyłącznie surowców energetycznych, ale również dostęp do rynków zbytu, kontrolę nad szlakami transportowymi oraz potencjał ludzki i technologiczny. Znamienne jest również, że walka ta zdaniem Federacji Rosyjskiej, nabiera w coraz większym stopniu charakteru cywilizacyjnego i formy rywalizacji podstawowych wartości. Taka perspektywa może

---

¹⁰¹ Punkt 4. *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej (zatwierdzonej przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej Vladimira Putina 30 listopada 2016 r.)*, źródło: strona internetowa Ambasady Federacji Rosyjskiej w RP: www.polad.mid.ru (dostęp: 10.11.2017)

wydawać się niepokojąca nie tylko w kontekście problemów Europy z kulturą muzułmańską, ale również w związku z zaostrażającymi się stosunkami między zachodnią i wschodnią częścią kontynentu europejskiego. Zdają się potwierdzać to zapisy analizowanej koncepcji polityki zagranicznej, w której Rosja zwraca uwagę, że w warunkach zaostrażonej rywalizacji na arenie międzynarodowej próby narzucania innym państwom swojej własnej skali wartości skutkują wzrostem ksenofobii, nietolerancji oraz konfliktów w sprawach międzynarodowych, a ostatecznie prowadzą do pograżania się w chaosie i do niemożliwości sterowania procesami w stosunkach międzynarodowych¹⁰². Stwierdzenie to należy odbierać jako zarzut wobec cywilizacji Zachodu. Tym bardziej, że w dalszej części dokumentu Rosja wprost oskarża państwa zachodnie o to, że poprzez m.in. narzucanie swojego punktu widzenia na ogólnoświatowe procesy, dążą do utrzymania własnych pozycji międzynarodowych. Co więcej, Federacja Rosyjska stoi na stanowisku, że Zachód prowadzi politykę powstrzymywania alternatywnych ośrodków siły, co prowadzi do narastania niestabilności w stosunkach międzynarodowych i wzmocnienia turbulencji na szczeblach globalnym i regionalnym. W tym zapisie można odczytywać aluzję do ostrego stanowiska państw zachodnich i Unii Europejskiej wobec silnej obecności Rosji w regionie poradzieckim (przede wszystkim konflikt rosyjsko-ukraiński).

Postrzeganie stosunków międzynarodowych z perspektywy realizmu, nadaje szczególnego znaczenie instrumentom tzw. *hard power* w polityce zagranicznej. Koncepcja twardej i miękkiej siły (*hard i soft power*) została stworzona przez amerykańskiego politologa Josepha Nye'a w 1991 roku. Twarde oddziaływanie Nye odnosi do wykorzystania przez państwo obietnic pomocy, zachęty lub zapłaty oraz szantażu, nacisku lub sankcji w celu skłonienia innych graczy do podjęcia działań korzystnych z punktu widzenia interesu narodowego państwa posługującego się tymi instrumentami¹⁰³. Z kolei miękkie oddziaływanie wiąże się ze zdolnością osiągnięcia celów bardziej dzięki atrakcyjności niż za pomocą przymusu lub zapłaty¹⁰⁴. Na podstawie zaprezentowanej powyżej koncepcji wyróżnia się zatem dwa instrumenty budowania pozycji państwa na arenie międzynarodowej: wzmacnianie potencjału związanego z czynnikami geostrategicznymi i ekonomicznymi (*hard*

¹⁰² Punkt 5. Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej..., *op.cit.*

¹⁰³ J. S. Nye, *Power in the Global Information Age: From Realism to Globalization*, London, New York 2004 oraz A. Włodkowska, *Wykorzystanie hard i soft power przez Federację Rosyjską i Unię Europejską w regionie czarnomorskim*, [w:] *Unia Europejska i Federacja Rosyjska wobec regionu Morza Czarnego*, (red.) T. Kapuśniak, Lublin 2010, s. 59–60.

¹⁰⁴ J. S. Nye, *Soft Power. Jak Osiągnąć Sukces W Polityce Światowej – perswazyjne środki oddziaływania politycznego (kultura, propaganda, dyplomacja)*, Warszawa 2007, s. 25.

power) oraz zdobywanie wpływów za pomocą atrakcyjności własnej kultury, polityki i ideologii (*soft power*).

Odnosząc do powyższego zapisy umieszczone w koncepcji polityki zagranicznej Rosji, można zauważyć obawy jakie wyraża ona wobec wzrostu znaczenia *hard power* we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Zdaniem twórców dokumentu rozbudowa i modernizacja potencjału siłowego oraz tworzenie i rozwijanie nowych rodzajów zbrojeń naruszają stabilność strategiczną i stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa globalnego zapewnianego przez system umów i porozumień w sferze kontroli zbrojeń¹⁰⁵. Również czynniki gospodarcze, prawne, technologiczne i informacyjne w zdecydowanym stopniu wpływają na politykę międzynarodową. Federacja Rosyjska zauważa, że realizowane z użyciem tych instrumentów dążenie do wypełnienia interesów geopolitycznych stoi w sprzeczności z poszukiwaniem dróg uregulowania sporów i rozwiązywania istniejących problemów międzynarodowych. Jest to interesujące stanowisko przez wzgląd na fakt, że Rosja jako państwo działające na arenie międzynarodowej zgodnie z zasadami realizmu, sama niejednokrotnie korzysta z instrumentów *hard power*, szczególnie wobec państw obszaru poradzieckiego. W dokumencie podkreśla się jednak szczególną rolę *soft power*. Już w kontekście sojuszy militarno-wojskowych zwraca się uwagę na znaczenie dyplomacji sieciowej oferującej elastyczne formy uczestnictwa w wielostronnych strukturach w celu efektywnego poszukiwania rozwiązań dla wyzwań w zakresie bezpieczeństwa.

W dalszych zapisach można odnaleźć bezpośrednie odniesienia do znaczenia instrumentów „miękkiej siły” jako integralnego składnika współczesnej polityki międzynarodowej. Zdaniem twórców dokumentu instrument ten jest szczególnie istotny w rozwiązywaniu zadań z zakresu polityki zagranicznej, przede wszystkim możliwości społeczeństwa obywatelskiego, metod i technologii informatyczno-komunikacyjnych, humanistycznych i innych w charakterze uzupełnienia tradycyjnych metod dyplomatycznych¹⁰⁶.

Szczególne przywiązanie do promowania miękkiej siły może wiązać się z pewną tendencją rosyjskiej polityki zagranicznej do częstego wykorzystywania tego instrumentu w działaniach wewnętrznych, jaka pojawiła się w już w poprzedniej koncepcji z 2013 roku. Wówczas oznaczała ona zwiększanie zdolności do aktywnego wpływania na kształtowanie

¹⁰⁵ Punkt 6. Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej..., *op.cit.*

¹⁰⁶ Punkt 9. Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej..., *op.cit.*

opinii o Rosji w zagranicznych środowiskach opiniotwórczych¹⁰⁷. W nowej Koncepcji szczególnego znaczenia nabiera natomiast ideologia rosyjskiego świata (*Russkij mir*), która ma kształtować zachowania Rosji na arenie międzynarodowej¹⁰⁸. W dokumencie otwarcie stwierdza się bowiem, że podmiotem wspierającym działania rosyjskich władz i dyplomacji będzie Rosyjski Kościół Prawosławny (punkt 38.), a w kolejnych jego punktach podkreśla się znaczenie promowania języka i kultury rosyjskiej (punkt 45.).

Priorytety Federacji Rosyjskiej w rozwiązywaniu problemów globalnych

Przystępując do formułowania priorytetów polityki zagranicznej, władze rosyjskie w pierwszej kolejności definiują zadania globalne jakie Rosja ma wypełniać, odgrywając rolę jednego z głównych graczy na arenie międzynarodowej. Wśród priorytetów w rozwiązywaniu problemów globalnych znalazły się:

- kształtowanie sprawiedliwego i stabilnego porządku świata;
- praworządność w stosunkach międzynarodowych;
- umocnienie bezpieczeństwa międzynarodowego;
- międzynarodowa współpraca gospodarcza i ekologiczna Federacji Rosyjskiej;
- międzynarodowa współpraca humanitarna i prawa człowieka;
- informacyjne wsparcie działalności Federacji Rosyjskiej w zakresie polityki zagranicznej¹⁰⁹.

Odnosząc się do priorytetu dotyczącego **kształtowania sprawiedliwego i stabilnego porządku świata**, Rosja szczególną rolę przypisuje Organizacji Narodów Zjednoczonych, „która dowiodła swojej bezalternatywności i została obdarzona międzynarodowym legitymizmem”¹¹⁰. Dlatego też w swojej działalności Federacja Rosyjska będzie wspierać wysiłki na rzecz wzmocnienia roli ONZ poprzez zapewnienie niewzruszoności Karty Narodów Zjednoczonych oraz działania na rzecz zwiększenia skuteczności Rady Bezpieczeństwa, jako organu ponoszącego główną odpowiedzialność za utrzymywanie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Ponadto Rosja zakłada również w swoich

---

¹⁰⁷ W. Rodkiewicz, *Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Analizy OSW 2013, źródło: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-02-20/koncepcja-polityki-zagranicznej-federacji-rosyjskiej> (15.11.2017)

¹⁰⁸ A. M. Dwyer, *Nowa Koncepcja rosyjskiej polityki zagranicznej*, Biuletyn PISM nr 1 (1443) 2017, s. 2.

¹⁰⁹ *Punkty 23-48 Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej...*, *op.cit.*

¹¹⁰ *Punkt 24. Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej...*, *op.cit.*

działaniach zwiększenie współpracy z partnerami w ramach grup i organizacji: m.in. „G-20”, BRICS (Brazylia, Rosja, Indie, Chiny, RPA), SOW (Szanghajska Organizacja Współpracy) oraz RIC (Rosja, Indie i Chiny).

Wśród priorytetów Federacji Rosyjskiej na rzecz rozwiązywania problemów globalnych znajduje się również **umacnianie praworządności w stosunkach międzynarodowych**. Priorytet ten, w rozumieniu rosyjskim, odnosi się nie tylko do działań na rzecz utrwalania i przestrzegania obowiązujących podstaw prawnych, ale ma również znaczenie wymierne. Rosja mówi bowiem wprost o przeciwdziałaniu próbom dokonywania, pod pretekstem realizacji koncepcji „odpowiedzialność za obronę”, interwencji wojskowych i pozostałych form zewnętrznej ingerencji, które są sprzeczne z prawem międzynarodowym¹¹¹. Można to traktować jako aluzję do polityki Stanów Zjednoczonych, które tego rodzaju argument wykorzystywały m.in. do stabilizacji sytuacji na Bliskim Wschodzie.

Globalne zadanie Rosji odnoszące się do **umacniania bezpieczeństwa międzynarodowego** ma przede wszystkim wymiar militarny. W punkcie poświęconym temu zagadnieniu można znaleźć nawiązania do redukcji i ograniczenia strategicznej broni ofensywnej; nierozpowszechniania broni jądrowej oraz innych rodzajów broni masowej zagłady; kontroli zbrojeń i redukcji potencjałów jądrowych; zapobiegania wyścigowi zbrojeń w przestrzeni kosmicznej czy zwiększania skuteczności kontroli obrotu materiałami i technologiami podwójnego zastosowania. Po raz kolejny znaleźć można również odwołanie do polityki Stanów Zjednoczonych i związaną z nią decyzją o budowie tarczy antyrakietowej w Polsce. Odnosząc się pośrednio do tej sytuacji Rosja zaznacza, że występuje przeciwko jednostronnym, niczym nieograniczonym działaniom państwa lub grupy państw w zakresie wzmocnienia obrony przeciwrakietowej, podważającym stabilność strategiczną i bezpieczeństwo międzynarodowe¹¹². Drugim wymiarem umacniania bezpieczeństwa międzynarodowego w postrzeganiu Rosji, jest jej aktywne zaangażowanie na rzecz walki z terroryzmem. W związku z tym Federacja Rosyjska potępia wszystkie formy i przejawy terroryzmu, a także kategorycznie sprzeciwia się wszelkiemu wykorzystywaniu przez państwa organizacji terrorystycznych w celu osiągnięcia celów politycznych, ideologicznych czy innych¹¹³. Zdaniem państwa rosyjskiego walka z terroryzmem powinna obejmować trzy poziomy. Pierwszy z nich obejmuje współpracę międzynarodową w walce z organizacjami terrorystycznymi między innymi poprzez stosowanie siły wojskowej, z udziałem wszystkich

¹¹¹ Punkt 26. *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej...*, op.cit.

¹¹² Punkt 27. g) *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej...*, op.cit.

¹¹³ Punkt 33 *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej...*, op.cit.

państw i organizacji w miarę ich możliwości i za zgodą państw, na których terytorium prowadzone jest takie działanie¹¹⁴. Drugi poziom zakłada korzystanie w walce z terroryzmem z możliwości, jakie dają instytucje społeczeństwa obywatelskiego, łącznie z organizacjami naukowymi i edukacyjnymi, społecznościami biznesowymi, związkami religijnymi, organizacjami pozarządowymi i środkami masowego przekazu. Trzeci poziom obejmuje natomiast działania na rzecz likwidacji źródeł finansowania terroryzmu poprzez wykrywanie państw oraz osób fizycznych i prawnych zaangażowanych w kontakty gospodarcze z organizacjami terrorystycznymi, a także blokowanie kanałów finansowania terroryzmu.

Międzynarodowa współpraca gospodarcza i ekologiczna Federacji Rosyjskiej ma z kolei na celu zapewnienie jej udziału w globalnym systemie powiązań gospodarczych oraz umocnienie rosyjskiego handlu zagranicznego. Ma to być możliwe poprzez zwiększenie liczby eksportowanych produktów o charakterze niesurowcowym, zdobywanie nowych i rozwój tradycyjnych rynków zbytu, a także poprzez ochronę interesów narodowych w sferze polityki handlowej. Rosja będzie również dążyć do unowocześnienia swojej gospodarki za pomocą zwiększenia udziału naukochłonnych, innowacyjnych i innych priorytetowych gałęzi w strukturze ogólnogospodarczej w procesie pozyskiwania inwestycji oraz postępowej zagranicznej wiedzy naukowo-technicznej i technologii¹¹⁵. Ważną rolę w międzynarodowej współpracy gospodarczej Federacji Rosyjskiej wciąż odgrywać będą również zasoby energetyczne oraz potencjał tranzytowy tego kraju, w perspektywie powiązań gospodarczych Europy z regionem Azji i Pacyfiku. Ważnym wymiarem rosyjskich działań będzie ponadto zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego i zapobieganie zmianom klimatycznym na planecie, poprzez m.in. wykorzystanie najnowszych technologii oszczędzania energii i zasobów naturalnych.

W zakresie **międzynarodowej współpracy humanitarnej i ochrony praw człowieka**, Rosja występuje w roli swoistego reprezentanta interesów państw WNP domagając się poszanowania praw i wolności człowieka, jednak z uwzględnieniem specyfiki oraz wartości narodowych, kulturowych i historycznych każdego państwa. W związku z tym przeciwstawia się próbom wykorzystania koncepcji ochrony praw człowieka w charakterze narzędzia wywierania politycznej presji i ingerencji w sprawy wewnętrzne państw, między innymi w celach ich destabilizacji i obalenia prawowitej władzy¹¹⁶. Jest to postawa charakterystyczna dla państw obszaru poradzieckiego, które w zachodniej krytyce ich standardów politycznych

¹¹⁴ Punkt 33 e) *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej...*, *op.cit.*

¹¹⁵ Punkt 40. f) *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej...*, *op.cit.*

¹¹⁶ Punkt 45. b) *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej...*, *op.cit.*

dostrzegają próby wywierania wpływu na politykę wewnętrzną ich rządów. Świadczy o tym krytyczny stosunek tych państw do ocen misji obserwacyjnych Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, które odbywają się przy okazji wyborów prezydenckich bądź parlamentarnych na obszarze poradzieckim.

Ważnym elementem działań Rosji w zakresie tego priorytetu jest również wspieranie rozwoju i promocji języka rosyjskiego jako części kultury światowej oraz narzędziem komunikacji między państwami i narodami. W tym celu wspierane są badania nad językiem, a także rozwój systemu rosyjskich placówek edukacyjnych za granicą. Założenia tego priorytetu wpisują się doskonale rozwijaną przez Rosję politykę *soft power*, która koncentruje się m.in. na rozszerzaniu wpływów poprzez kulturę i naukę.

Z mechanizmami *soft power* wiąże się również kolejny priorytet o charakterze globalnym - **informacyjne wsparcie działalności Federacji Rosyjskiej w zakresie polityki zagranicznej**. Poprzez dostarczanie wspólnocie międzynarodowej obiektywnych informacji dotyczących stanowiska Rosji względem podstawowych problemów międzynarodowych, jej inicjatyw i działań w polityce zagranicznej, władze w Moskwie dążą do poprawy wizerunku kraju w świecie. Narzędziem realizacji tego celu jest m.in. wzmocnienie pozycji rosyjskich i rosyjskojęzycznych środków masowego przekazu w światowej przestrzeni informacyjnej, a także wykorzystywanie nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych. Obiektywny odbiór Rosji przez opinię publiczną ma być również budowany poprzez zwiększony udział przedstawicieli wspólnoty naukowej i eksperckiej Rosji w dialogu z zagranicznymi specjalistami ds. polityki światowej i bezpieczeństwa międzynarodowego.

Priorytety regionalne polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej

Jeśli chodzi o priorytety regionalne Federacji Rosyjskiej to w koncepcji z 2016 roku objęły one różnorodne podmioty znajdujące w zasięgu rosyjskich oddziaływań: od państw poradzieckich, przez państwa zachodnie, arabskie aż do państw azjatyckich. Najwięcej uwagi poświęcono jednak następującym regionom i graczom: państwom obszaru poradzieckiego, Unii Europejskiej, Stanom Zjednoczonym i NATO, Bliskiemu Wschodowi oraz azjatyckiemu kierunkowi rosyjskich działań zewnętrznych.

Obszar poradziecki jest jednym z kluczowych priorytetów rosyjskiej polityki zagranicznej o czym może świadczyć już samo umieszczenie tego regionu na pierwszym miejscu wśród omawianych w dokumencie priorytetów. Rozwój współpracy dwustronnej i wielostronnej z państwami członkowskimi Wspólnoty Niepodległych Państw oraz dalsze umacnianie

działających na przestrzeni WNP struktur integracyjnych jawi się jako jedno z głównych zadań Rosji w najbliższej perspektywie.

W ramach współpracy dwustronnej z państwami WNP, Rosja wyszczególnia w omawianej koncepcji, Białoruś, z którą utrzymuje ściśle kontakty w ramach bilateralnej struktury integracyjnej funkcjonującej pod nazwą Państwa Związkowego Białorusi i Rosji. Jest to szczególny ukłon w stronę mniejszego sąsiada, który uchodzi za najwierniejszego sojusznika Rosji na obszarze poradzieckim pozostając z nią w ścisłych więzach nie tylko politycznych, ale również gospodarczych i wojskowych.

Państwo Związkowe Białorusi i Rosji jest efektem zabiegów na rzecz ścisłej integracji politycznej jaka rozwijana była jeszcze w latach 90. przez prezydenta Białorusi Alaksandra Łukaszenkę oraz prezydenta Rosji Borysa Jelcyna¹¹⁷. Wraz ze zmianą prezydentury w Rosji i objęciu władzy przez Władimira Putina współpraca polityczna straciła na dynamice na rzecz projektów o charakterze gospodarczym. Niemniej jednak w ramach Państwa Związkowego Białorusi i Rosji wciąż odbywają się cykliczne spotkania, na których podejmowane są ważne decyzje z punktu widzenia relacji dwustronnych obu państw. Białoruś jest również bardzo aktywnie zaangażowana w rosyjskie projekty integracji gospodarczej, z których najdonioślejszy stanowi Eurazjatycka Unia Gospodarcza, powołana do życia 1 stycznia 2015 roku. Ponadto państwo to ma dla Rosji ważne znaczenie strategiczne z punktu widzenia bezpieczeństwa – stanowi bowiem bufor oddzielający Rosję od zachodnich struktur integracyjnych w szczególności sojuszu wojskowego NATO. Na terytorium Białorusi znajduje się również niezwykle istotna z punktu widzenia rosyjskich koncepcji bezpieczeństwa infrastruktura wojskowa (węzeł łączności Wilejka i stacja radiolokacyjna Baranowicze)¹¹⁸.

Dużo miejsca w koncepcji polityki zagranicznej Rosja poświęca również strukturom integracyjnym funkcjonującym w przestrzeni WNP. Należą do nich Eurazjatycka Unia Gospodarcza (EaUG) oraz Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUoBZ).

Pierwsza z nich powstała jako zwieńczenie wieloletniego procesu integracji gospodarczej obszaru poradzieckiego, zapoczątkowanego jeszcze w latach 90. Pierwsze koncepcje zakładające pogłębioną współpracę ekonomiczną poprzez utworzenie strefy wolnego handlu pojawiły się bowiem już w 1993 roku, jednak z powodu braku wyraźnego zainteresowania

¹¹⁷ Więcej na temat tego zagadnienia w: A. Daniluk, *Stosunki białorusko-rosyjskie w świetle rosyjskich koncepcji integracyjnych*, „Społeczeństwo i polityka”, Nr 1(42)/2015, Pułtusk, s. 52-71.

¹¹⁸ Więcej na temat tego zagadnienia w: A. Eberhardt, *Gra pozorów. Stosunki rosyjsko-białoruskie 1991-2008*, Warszawa 2008, s. 191-220.

projektem byłych republik radzieckich zostały zaniechane. W kolejnych latach integracja ekonomiczna przybrała nowy charakter, co wiązało się przede wszystkim ze zmianą podejścia Rosji, która odłożyła na bok plany integracji obszaru poradzieckiego jako całości, koncentrując się na rozwijaniu współpracy z państwami najbardziej tym zainteresowanymi, w szczególności z Białorusią i Kazachstanem. Początek XXI wieku był okresem prób powołania do życia struktury integracyjnej o ekonomicznym charakterze. Próby te ewoluowały od Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej z 2001 roku, przez projekty utworzenia Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej (2003 i 2009 rok) aż po ustanowienie Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej w 2015 roku. EaUG stanowi najbardziej zaawansowaną ze wszystkich projektów formę współpracy gospodarczej, jaka była do tej pory rozwijana. W ramach tej struktury integracyjnej strony zobowiązują się m.in. do zapewnienia swobodnego przepływu towarów, usług, kapitału i siły roboczej, uzgadniania swojej polityki w najważniejszych dziedzinach gospodarki (w tym energetyce, przemyśle, rolnictwie i transporcie) oraz do prowadzenia jednolitej polityki makroekonomicznej, antymonopolowej, walutowej i finansowej¹¹⁹. Zgodnie z przyjętą koncepcją polityki zagranicznej z 2016 roku, zadania Rosji w ramach EaUG koncentrują się wokół pogłębiania i rozszerzania integracji z państwami członkowskimi: Armenią, Białorusią, Kazachstanem i Kirgistanem w celu stabilnego rozwoju, wszechstronnej aktualizacji technologicznej, podwyższenia konkurencyjności ich gospodarek oraz podwyższenia poziomu życia ich mieszkańców¹²⁰.

Drugą strukturą na którą zwraca się uwagę w omawianym dokumencie jest Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym, pełniąca rolę sojuszu wojskowego na obszarze poradzieckim. Wykształciła się ona na fundamencie Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (znanego również jako układ taszkiencki) podpisanego 15 maja 1992 roku przez Rosję i część dawnych republik radzieckich. Początkowo sojusz mający wzmacniać bezpieczeństwo na obszarze poradzieckim funkcjonował w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw, z czasem jednak zdecydowano o jego wydzieleniu i uczynieniu z niego odrębnej struktury poświęconej *stricte* kwestiom bezpieczeństwa. Na mocy decyzji podjętej podczas posiedzenia UoBZ w Moskwie 14 maja 2002, układ taszkiencki przekształcono więc w Organizację Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Pełni ona rolę instrumentu scalania przestrzeni wojskowo-strategicznej na obszarze poradzieckim pod egidą Rosji i jest bardzo istotnym podmiotem w

¹¹⁹ Договор о Евразийском экономическом союзе (Подписан в г. Астане 29.05.2014), źródło: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_163855/ (dostęp: 12.12.2017) oraz *Euroazjatycka Unia Gospodarcza trzech państw*, źródło: <http://www.euractiv.pl/rozszerzenie/artukul/eurazjatycka-unia-gospodarcza-trzech-pastw-005821>, (dostęp: 12.12.2017).

¹²⁰ Punkt 51. *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej...*, *op.cit.*

perspektywie, działającego przy jej granicy zachodniej Sojuszu Północnoatlantyckiego. W nowej koncepcji polityki zagranicznej Rosja określa OUoBZ jako jeden z najważniejszych elementów współczesnego systemu ochrony bezpieczeństwa na obszarze poradzieckim¹²¹.

Kolejnym ważnym punktem analizowanego dokumentu są relacje Rosji z państwami obszaru poradzieckiego będącymi miejscem aktualnych konfliktów regionalnych, w szczególności Gruzji i Ukrainy. W tym kontekście warto zauważyć, że wspomniane państwa stanowią przykłady stosowania przez Rosję polityki *hard power* w regionie, koncentrującej się na umacnianiu strefy wpływów w tzw. „bliskiej zagranicy”. Działania te mają na celu przede wszystkim osłabienie współpracy były republik radzieckich z Zachodem i prowadzone są z wykorzystaniem różnorodnych środków o charakterze ingerencyjnym bądź siłowym, do których zaliczyć można m.in. obecność wojskową, wspieranie jednej ze stron konfliktu a także użycie siły militarnej bądź groźbę jej użycia¹²².

Konflikt zbrojny z Gruzją w 2008 roku wynikł w związku z poparciem rosyjskim dla separatystycznych ruchów w Osetii Południowej¹²³ i zakończył się zwiększeniem autonomii tego regionu, choć został on uznany przez niewielką liczbę państw. W tym gronie znalazła się jednak Federacja Rosyjska, która 26 sierpnia 2008 roku oficjalnie uznała niepodległość Osetii Południowej i Abchazji, co jeszcze pogorszyło i tak napięte stosunki rosyjsko-gruzińskie. Mimo to polityka wspierania separatyzmów na obszarze poradzieckim jest przez Rosję stale podtrzymywana, o czym świadczy umieszczenie przez nią kwestii Abchazji i Osetii Południowej wśród priorytetów w nowej koncepcji polityki zagranicznej. Deklaracja o rosyjskiej pomocy w rozwoju tych republik w charakterze nowoczesnych państw demokratycznych, wzmocnieniu ich pozycji międzynarodowej oraz zapewnieniu należytego bezpieczeństwa i odbudowy społeczno-gospodarczej¹²⁴, stanowi bardzo dosadne podkreślenie podtrzymania tego kierunku działań przez władze w Moskwie również obecnie. Jednocześnie Rosja deklaruje chęć normalizacji stosunków z Gruzją w tych sferach, w których Gruzja

¹²¹ Punkt 52. *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej...*, *op.cit.*

¹²² Więcej na temat tego zagadnienia w: A. Włodkowska, *Wykorzystanie hard i soft power przez Federację Rosyjską i Unię Europejską w regionie czarnomorskim*, [w:] *Unia Europejska i Federacja Rosyjska wobec regionu Morza Czarnego*, (red.) T. Kapuśniak, Seria Studia Wschodnie, Lublin 2010, s. 59 – 71.

¹²³ „W związku z ogłoszeniem niepodległości przez Kosowo, separatystyczne władze Osetii Południowej, z prezydentem Eduardem Kokojty na czele, zapowiedziały zwrócenie się do Rosji o uznanie regionu za część Federacji Rosyjskiej. Wówczas władze w Tbilisi przyjęły plan o zbrojnym zajęciu terytorium Osetii Południowej. Wojna rozpoczęła się w nocy z 7 na 8 sierpnia atakami wojsk gruzińskich na Cchinwali, stolicę Osetii Południowej, współpracującej z Moskwą. Konflikt trwał pięć dni i zakończył się porażką Gruzji.”, źródło: A. Eberhardt, *Pięć lat wojny w Gruzji. To Rosja sprowokowała konflikt*, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/905914,Piec-lat-od-wojny-w-Gruzji-To-Rosja-sprowokowala-ten-konflikt>, (dostęp: 04.11.2014).

¹²⁴ Punkt 57. *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej...*, *op.cit.*

wyrazi na to gotowość jednak zaznacza się, że musi to nastąpić z uwzględnieniem realiów politycznych na Zakaukaziu, co również może być traktowane jako pośrednie nawiązanie do zmian jakie zaistniały w związku z nowym statusem Abchazji i Osetii Południowej.

W podobnym tonie Rosja deklaruje priorytety swojej polityki zagranicznej wobec Ukrainy i trwającego od 2014 roku konfliktu w Donbasie. W związku z rewolucją Euromajdanu, która spowodowała odsunięcie od władzy prezydenta Wiktora Janukowycza, a także w wyniku aneksji przez Rosję Krymu, na terytorium wschodniej Ukrainy rozpoczęły się zbrojne wystąpienia prorosyjskich separatystów, domagających się niezależnienia tego obszaru. Wspierani militarnie przez Rosję wystąpili oni przeciw oficjalnym władzom ukraińskim i doprowadzili do proklamowania w maju 2014 roku na wschodzie Ukrainy: Donieckiej Republiki Ludowej oraz Ługańskiej Republiki Ludowej. Pomimo zawarcia przez strony konfliktu porozumień mińskich (w 2014 i w 2015 roku) władze samozwańczych republik publicznie odrzucają możliwość ponownego połączenia z resztą Ukrainy, w rezultacie czego wschód tego państwa wciąż pozostaje w stanie tlącej się wojny¹²⁵.

Odnosząc tą sytuację do nowej koncepcji rosyjskiej polityki zagranicznej zauważyć można wyraźne podkreślenie, że Rosja traktuje konflikt w Donbasie w charakterze kryzysu wewnątrzukraińskiego, odcinając się od zarzutów o inspirowanie z zewnątrz separatystycznych ruchów na wschodzie tego kraju. W koncepcji deklaruje się bowiem, że Rosja, przy współpracy ze wszystkimi zainteresowanymi państwami i strukturami międzynarodowymi, dołoży niezbędnych starań w celu polityczno-dyplomatycznego uregulowania konfliktu wewnątrzukraińskiego¹²⁶. Ponadto w analizowanym punkcie podkreśla się zainteresowanie rozwojem wszechstronnych kontaktów politycznych, gospodarczych, kulturowych i duchowych z Ukrainą na bazie wzajemnego szacunku oraz kształtowania partnerskich stosunków, przy przestrzeganiu wzajemnych interesów narodowych.

W nowej koncepcji polityki zagranicznej Rosja zajmuje ostre stanowisko wobec działań Paktu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej, zarzucając obu graczom ekspansję geopolityczną, przy równoczesnej niechęci do rozpoczęcia wykonywania deklaracji politycznych dotyczących zbudowania ogólnoeuropejskiego systemu bezpieczeństwa i współpracy¹²⁷. Najwięcej zarzutów Rosja formułuje wobec Stanów Zjednoczonych, które jej

¹²⁵ J. Abibok, *Polityka tożsamości samozwańczych republik na wschodzie Ukrainy*, Komentarze OSW, Warszawa 2017.

¹²⁶ Punkt 56. *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej...*, *op.cit.*

¹²⁷ Punkt 61. *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej...*, *op.cit.*

zdaniem przy wsparciu swoich sprzymierzeńców w Europie, realizują politykę powstrzymywania strony rosyjskiej oraz wywierania na nią presji politycznej, gospodarczej oraz informacyjnej¹²⁸. Można w tym zdaniu znaleźć nawiązania do aktywnego zaangażowania się USA w Europie Środkowo-Wschodniej i na obszarze poradzieckim, w szczególności na Ukrainie oraz w ramach NATO w Polsce i w republikach bałtyckich. Od początku kryzysu ukraińskiego, Stany Zjednoczone prowadzą bowiem program pomocy dla Ukrainy, obejmujący dostawy wyposażenia wojskowego dla sił zbrojnych i straży granicznej¹²⁹. Rozważano również decyzję o dostarczeniu Ukrainie broni bojowej, co przez Rosję postrzegane było jako podżeganie do konfliktu zbrojnego. Rosyjskie obawy ujęte w nowej koncepcji polityki zagranicznej, znalazły uzasadnienie w rzeczywistości gdyż w grudniu 2017 roku Amerykański Departament Stanu poinformował, że USA dostarczą Ukrainie „rozszerzone środki obronne”, aby wzmocnić potencjał obronny tego kraju¹³⁰.

Ostrą krytykę ze strony Rosji budzą również działania Stanów Zjednoczonych w Europie Środkowo-Wschodniej polegające na tworzeniu w tym regionie magazynów ciężkiego sprzętu amerykańskich sił zbrojnych. Na mocy uzgodnień z poszczególnymi państwami z października 2016 roku, do Europy Wschodniej miałyby trafić ciężkie uzbrojenie, w tym czołgi i inne wozy pancerne. Na terytorium każdego z państw bałtyckich - Litwy, Łotwy i Estonii – znalazłoby się wyposażenie dla 150-osobowej kompanii, a w Polsce, Rumunii, Bułgarii i być może na Węgrzech sprzęt dla 750-osobowych batalionów¹³¹. Stąd też w nowej koncepcji polityki zagranicznej Rosja deklaruje chęć budowania obopólnie korzystnych stosunków ze Stanami Zjednoczonymi, jednak bardzo wyraźnie podkreśla, że współpraca ta miałaby się odbywać ze szczególnym uwzględnieniem odpowiedzialności tych państw za globalną stabilność strategiczną. W tym kontekście budowanie rosyjskich stosunków z NATO będzie uzależnione od bezwarunkowego przestrzegania zasad prawa międzynarodowego, równoprawnego partnerstwa oraz w oparciu o przejrzystość i przewidywalność wzajemnych działań¹³².

---

¹²⁸ *Ibidem*,

¹²⁹ *Broń z USA dla Ukrainy? "Nacisk na Rosję"*, źródło: <https://www.defence24.pl/bron-z-usa-dla-ukrainy-nacisk-na-rosje> (dostęp 12.12.2017)

¹³⁰ *"Amerykanie bezpośrednio popychają ukraińskie siły do wojny"*, źródło: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/rosja-decyzja-usa-o-dostawie-uzbrojenia-ukrainie-jest-niebezpieczna,801019.html> (dostęp 12.12.2017)

¹³¹ *Ciężki sprzęt US Army w Polsce w 2016 r. W dwóch miejscach*, źródło: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/bazy-sprzetu-wojskowego-usa-powstana-w-polsce-w-2016-r,572043.html> (dostęp 12.12.2017)

¹³² *Punkt 70. i 72. Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej...*, *op.cit.*

Napięte stosunki Rosji i Unii Europejskiej są z kolei konsekwencją zdecydowanej rosyjskiej polityki wobec państw obszaru poradzieckiego, w szczególności wobec Ukrainy. W związku z aneksją Krymu i działaniami w Donbasie, naruszającymi integralność terytorialną państwa ukraińskiego, Unia Europejska zdecydowała wprowadzić wobec Rosji sankcje o charakterze dyplomatycznym i ekonomicznym. Należały do nich: zawieszenie szczytów UE-Rosja oraz innych regularnych, bilateralnych spotkań; zawieszenie negocjacji nowej umowy partnerskiej i rozmów o wizach; wstrzymanie negocjacji w sprawie przystąpienia Rosji do Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) oraz Międzynarodowej Agencji Energetycznej; wykluczenie Rosji z grupy G8; sankcje wizowe i gospodarcze wobec osób i podmiotów wspierających działania destabilizujące integralność terytorialną Ukrainy oraz sankcje gospodarcze np. w postaci zakazu importu towarów z Krymu¹³³. Wskazane restrykcje są przez Unię Europejską regularnie przedłużane i podtrzymywane. 19 czerwca 2017 roku Rada przedłużyła sankcje za bezprawną aneksję Krymu i Sewastopola (do 23 czerwca 2018 roku) a 14 września 2017 roku podtrzymano sankcje za naruszanie integralności terytorialnej Ukrainy (do 15 marca 2018 roku)¹³⁴. Tego rodzaju polityka Unii Europejskiej przyczyniła się do znaczącego osłabienia kontaktów Rosji z Zachodem, co było szkodliwe przede wszystkim z punktu widzenia rosyjskiej gospodarki.

W takiej sytuacji Rosja zmuszona jest poszukiwać nowych partnerów, co uwidacznia się w koncepcji jej polityki zagranicznej. W dokumencie akcentuje się bowiem ważkie znaczenie azjatyckiego kierunku rosyjskich działań zewnętrznych, co jest uwarunkowane przynależnością Rosji do tego dynamicznie rozwijającego się regionu geopolitycznego. Stąd też władzom w Moskwie zależy na aktywnym udziale w procesach integracyjnych w regionie Azji i Pacyfiku oraz na wykorzystaniu jego możliwości w realizacji programów rozwoju społeczno-gospodarczego Syberii i Dalekiego Wschodu, w tworzeniu w regionie Azji i Pacyfiku wszechstronnej, otwartej, przejrzystej i równoprawnej architektury bezpieczeństwa i współpracy na zasadach zbiorowych¹³⁵. Ważną rolę odgrywać będzie w tym zakresie wzmocnienie pozycji Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SOW) oraz rozwój partnerstwa ze Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN). Ponadto w

---

¹³³ Unijne sankcje w odpowiedzi na kryzys na Ukrainie, źródło: <http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions/ukraine-crisis/> (dostęp 14.12.2017) oraz P. Pięta, *Stosunki Federacji Rosyjskiej z Unią Europejską po 2013 roku. Chwilowa stagnacja czy permanentny kryzys?*, Dialogi Polityczne 22/2017, s. 132.

¹³⁴ Unijne sankcje w odpowiedzi na kryzys na Ukrainie – kalendarium, źródło: <http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions/ukraine-crisis/history-ukraine-crisis/> (dostęp 14.12.2017)

¹³⁵ Punkt 78. *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej...*, *op.cit.*

dokumencie wymienia się wiele państw azjatyckich, z którymi Rosja chciałaby umacniać dwustronne relacje m.in. Japonię, Chiny, Indie a także Koreę Północną i Południową.

Władze w Moskwie wydają się jednak zdawać sobie sprawę, że nawet najdynamiczniej rozwijany kierunek azjatycki nie będzie w stanie szybko zastąpić ścisłych więzów Rosji (zwłaszcza gospodarczych) z państwami Europy Zachodniej, dlatego też perspektywa unormowania relacji z Unią Europejską stanowi ważny element rosyjskich działań zewnętrznych. W dokumencie podkreśla się bowiem, że Unia Europejska pozostaje dla Rosji ważnym partnerem zarówno w sferze handlowo-gospodarczej jak i w zakresie polityki zagranicznej, dlatego strona rosyjska jest zainteresowana kształtowaniem konstruktywnej, stabilnej i przewidywalnej współpracy z krajami UE¹³⁶. Narzędziem prowadzącym do tego celu ma się stać baza umowno-prawna oraz mechanizmy instytucjonalnej współpracy, m.in. w sferze energetyki, która stanowi ważny argument w relacjach Rosji z Europą Zachodnią. Do innych obszarów współpracy z UE zalicza się: przeciwdziałanie terroryzmowi, niekontrolowanej i nielegalnej migracji, przestępczości zorganizowanej a także ruch wizowy. Ponadto zadaniem strategicznym w stosunkach z UE jest zdaniem Rosji budowanie wspólnej przestrzeni gospodarczej i humanitarnej na obszarze od Atlantyku do Pacyfiku poprzez sprzężenie procesów integracji europejskiej (UE) i euroazjatyckiej (EaUG), co zapobiegnie pojawianiu się linii podziału na kontynencie europejskim.

Federacja Rosyjska będzie również koncentrować się na rozwoju korzystnych dwustronnych kontaktów z poszczególnymi państwami unijnymi. W dokumencie wymienia się bezpośrednio Niemcy, Francję, Włochy i Hiszpanię, a więc państwa które osiągają znaczące korzyści w ramach wymiany handlowej z Rosją, przez co stanowią ważny element jej gospodarki¹³⁷.

Ostatnim kierunkiem szeroko opisanym w nowej koncepcji rosyjskiej polityki zagranicznej jest obszar Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. W tym kontekście podkreśla się szczególne zaangażowanie Rosji w stabilizacji tego obszaru poprzez zwalczanie ugrupowań terrorystycznych oraz rozwiązanie trwających konfliktów. W dokumencie można znaleźć odniesienia do wszystkich bieżących spraw w regionie m.in. konieczności

---

¹³⁶ Punkt 63. *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej...*, *op.cit.*

¹³⁷ Najważniejsi partnerzy handlowi Rosji 2016 roku (eksport): Niemcy 10.5%, Chiny 10.3%, Niemcy 7.8%, Turcja 5%, Włochy 4.4%, Białoruś 4.3%; najważniejsi partnerzy handlowi Rosji 2016 roku (import): Chiny 21.6%, Niemcy 11%, USA 6.3%, Francja 4.8%, Włochy 4.4%, Białoruś 4.3%, źródło: *Russia – The World Factbook*, Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html> (dostęp: 14.12.2017) oraz P. Borkowski, *Unia Europejska – nowe przywództwo, stare problemy*, „Rocznik strategiczny”, 2014, nr 20, s. 185–188.

uregulowania długotrwałego konfliktu arabsko-izraelskiego, politycznego uregulowania sytuacji w Syryjskiej Republice Arabskiej czy porozumienia w sprawie uregulowania sytuacji wokół irańskiego programu jądrowego. Ponadto sporo miejsca poświęcono kwestii niestabilnej sytuacji w Islamskiej Republice Afganistanu, która jest postrzegana przez Rosję jako poważne zagrożenie bezpieczeństwa zarówno jej jak i pozostałych państw WNP. Oficjalnie celem Rosji, wyjaśniającym wzrost jej zaangażowania w Afganistanie, jest pokonanie Państwa Islamskiego (ISIS), które od 2015 roku zwiększa swoją obecność w tym kraju. „Rosjanie traktują talibów jako potencjalnego sojusznika i główną siłę zwalczającą ISIS. Dodatkowo wskazują, że ponowna destabilizacja Afganistanu mogłaby wpłynąć negatywnie na Azję Centralną. W rzeczywistości Rosja stara się wypełnić strategiczną próżnię po zmniejszeniu zaangażowania USA, rozszerzyć swoje wpływy w regionie i odbudować pozycję. Umożliwiają to trzy czynniki: pogarszająca się sytuacja bezpieczeństwa w Afganistanie, niepowodzenie negocjacji z talibami i brak jasnej strategii nowej administracji amerykańskiej wobec regionu”¹³⁸.

Podsumowanie

Analiza przeprowadzona w niniejszym artykule pozwoliła na wyciągnięcie kilku wniosków na temat najbardziej znaczących cech aktualnej polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej.

Po pierwsze Rosja postrzega działania na arenie międzynarodowej poprzez pryzmat realizmu, w którym dominującą rolę odgrywają pojęcia rywalizacji i siły. W związku z tym nawet jeśli w przyjętej w 2016 roku nowej koncepcji polityki zagranicznej państwo rosyjskie wyraża przede wszystkim niepokój w związku ze wzrostem polityki *hard power* w stosunkach międzynarodowych, wspomniana perspektywa realizmu implikuje stosowanie tego instrumentu również w działaniach rosyjskich. Świadczy o tym chociażby silna obecność Rosji na obszarze poradzieckim, wspieranie przez nią separatyzmów w tym regionie czy zintensyfikowane wysiłki na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa w perspektywie zwiększonej aktywności NATO.

Kolejną obserwacją jaka nasuwa się na myśl po przeanalizowaniu dokumentu jest rola globalnego gracza międzynarodowego jaką przypisuje sobie Federacja Rosyjska. Zdefiniowane przez nią priorytety o charakterze ogólnoświatowym, skoncentrowane m.in. na

---

¹³⁸ P. Kugiel, *Wzrost zaangażowania Rosji w Afganistanie: konsekwencje międzynarodowe*, Biuletyn PISM nr 57 (1499), Warszawa 2017.

rozwoju gospodarczym i wzmocnieniu międzynarodowego bezpieczeństwa mają umożliwić jej zdobycie statusu jednego z najważniejszych centrów polityki międzynarodowej, posiadającego wpływ na najbardziej istotne procesy zachodzące obecnie w świecie. Co więcej poszerzaniu rosyjskiego oddziaływania sprzyja coraz chętniej promowana przez Rosję polityka *soft power*, której głównym celem jest zmiana wizerunku tego państwa w oczach opinii publicznej innych krajów.

Analiza priorytetów Federacji Rosyjskiej w wymiarze regionalnym wykazała, że nadal kluczowym kierunkiem jej działań zewnętrznych jest utrzymanie stref wpływów na obszarze poradzieckim. Świadczą o tym szerokie zapisy odnoszące się do współpracy Rosji z państwami Wspólnoty Niepodległych Państw czy jej stosunku do regionalnych konfliktów z Gruzją i Ukrainą. Ważnym elementem rosyjskiego oddziaływania na obszar poradzieckich jest rozwijana przez nią integracja ekonomiczna i wojskowa jaką realizuje poprzez Eurazjatycką Unię Gospodarczą i Organizację Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Struktury te mają zapewniać Rosji podtrzymywanie silnych więzów z byłymi republikami w imię realizacji najbardziej pożądaných przez nie priorytetów jakimi są rozwój gospodarczy i bezpieczeństwo.

W rosyjskiej koncepcji polityki zagranicznej wiele miejsca poświęca się również jej skomplikowanym stosunkom ze Stanami Zjednoczonymi i Unią Europejską. O ile Rosja zajmuje wobec USA bardzo ostre, wręcz konfrontacyjne stanowisko, o tyle w stosunku do Unii Europejskiej przeważają tendencje pragmatyczne. Władze w Moskwie zdają sobie bowiem sprawę ze znaczenia współpracy z UE dla rosyjskiej gospodarki, którą trudno jest zastąpić innymi kierunkami działań zewnętrznych. Stąd też na podstawie analizowanego dokumentu można wnioskować, że Rosja będzie się starała wpływać na politykę Unii Europejskiej i poszukiwać możliwości uregulowania z nią stosunków, co umożliwiłoby zniesienie unijnych sankcji uciążliwych dla rosyjskiej gospodarki.

Niepokojąca jest natomiast perspektywa stosunków rosyjsko-amerykańskich, które znajdują się w poważnym kryzysie. W dokumencie można natrafić na wiele zarzutów Rosji wobec ekspansyjnej polityki USA oraz prób oddziaływania przez to państwo na Europę Środkowo-Wschodnią za pomocą NATO. Amerykańskie plany jeszcze większej aktywizacji w tym regionie m.in. poprzez rozbudowywanie potencjału sojuszu na wschodniej flance czy dostarczenie broni wojskom ukraińskim, mogą wskazywać, że relacje Rosja-USA ciężko będzie naprawić w najbliższej przyszłości.

Konkludując, można powiedzieć, że analiza nowej koncepcji rosyjskiej polityki zagranicznej wykazała nowe-stare tendencje działań zewnętrznych Rosji. Wciąż dominuje w

nich perspektywa realizmu, pragmatyzmu oraz aspiracje do odgrywania roli globalnego gracza w stosunkach międzynarodowych. Nowym kierunkiem staje się natomiast coraz częstsze sięganie przez Rosję po instrumenty *soft power*, w których główną rolę odgrywa promocja rosyjskiej kultury i języka.

Streszczenie

Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza aktualnych tendencji w rosyjskiej polityce zagranicznej w oparciu o Nową koncepcję polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej przedstawioną przez Władimira Putina 30 listopada 2016 roku. Jest to dokument precyzujący podstawowe zasady, kierunki, cele i zadania odnoszące się do rosyjskich działań na arenie międzynarodowej, przygotowywany cyklicznie przez MSZ na polecenie prezydenta. Obowiązująca obecnie koncepcja z 2016 roku jest piątym dokumentem w historii poradzieckiej Rosji. Przedmiotem analizy w niniejszym artykule będą treści dotyczące podstawowych zasad i kierunków rosyjskiej polityki zagranicznej jakie zostały ujęte w rozdziałach II-IV wspomnianej koncepcji. Pozwoli to wskazać najbardziej znaczące cechy rosyjskich działań zewnętrznych obecnie, zarówno wobec państw na obszarze poradzieckim jak również globalnych graczy na arenie międzynarodowej takich jak Unia Europejska czy Stany Zjednoczone. Na podstawie analizy możliwe stanie się również wyodrębnienie priorytetowych kierunków polityki zagranicznej Rosji, jakie chce ona rozwijać w aktualnej sytuacji międzynarodowej.

Słowa kluczowe:

Nowa koncepcja polityki zagranicznej Rosji, Unia Europejska, Stany Zjednoczone, realizm, hard power, soft power

Key words:

A new Foreign Policy Concept of the Russian Federation, European Union, United States, realism, hard power, soft power

Bibliografia:

1. "Amerykanie bezpośrednio popychają ukraińskie siły do wojny", źródło: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/rosja-decyzja-usa-o-dostawie-uzbrojenia-ukrainie-jest-niebezpieczna,801019.html> (dostęp: 12.12.2017)
2. *Broń z USA dla Ukrainy? "Nacisk na Rosję"*, źródło: <https://www.defence24.pl/bron-z-usa-dla-ukrainy-nacisk-na-rosje> (dostęp: 12.12.2017)
3. *Ciężki sprzęt US Army w Polsce w 2016 r. W dwóch miejscach*, źródło: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/bazy-sprzetu-wojskowego-usa-powstana-w-polsce-w-2016-r,572043.html> (dostęp: 12.12.2017)
4. Borkowski P., *Unia Europejska – nowe przywództwo, stare problemy*, „Rocznik strategiczny”, 2014, nr 20.
5. Daniluk A., *Stosunki białorusko-rosyjskie w świetle rosyjskich koncepcji integracyjnych*, „Społeczeństwo i polityka”, Nr 1(42)/2015, Pułtusk.
6. Dyrner A. M., *Nowa Koncepcja rosyjskiej polityki zagranicznej*, Biuletyn PISM nr 1 (1443) 2017.
7. Eberhardt A., *Gra pozorów. Stosunki rosyjsko-białoruskie 1991-2008*, Warszawa 2008.
8. Eberhardt A., *Pięć lat wojny w Gruzji. To Rosja spowodowała konflikt*, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/905914,Piec-lat-od-wojny-w-Gruzji-To-Rosja-spowokowala-ten-konflikt>, (dostęp: 04.11.2017).
9. *Euroazjatycka Unia Gospodarcza trzech państw*, źródło: <http://www.euractiv.pl/rozszerzenie/artukul/eurazjatycka-unia-gospodarcza-trzech-pastw-005821>, (dostęp: 12.12.2017).
10. *Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej (zatwierdzonej przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej Vladimira Putina 30 listopada 2016 r.)*, źródło: strona internetowa Ambasady Federacji Rosyjskiej w RP: www.polad.mid.ru (dostęp: 10.11.2017)
11. Kugiel P., *Wzrost zaangażowania Rosji w Afganistanie: konsekwencje międzynarodowe*, Biuletyn PISM nr 57 (1499), Warszawa 2017.
12. Nye J. S., *Power in the Global Information Age: From Realism to Globalization*, London, New York 2004
13. Nye J. S., *Soft Power. Jak Osiągnąć Sukces W Polityce Światowej – perswazyjne środki oddziaływania politycznego (kultura, propaganda, dyplomacja)*, Warszawa 2007.
14. Pięta P., *Stosunki Federacji Rosyjskiej z Unią Europejską po 2013 roku. Chwilowa stagnacja czy permanentny kryzys?*, Dialogi Polityczne 22/2017

-
15. Rodkiewicz W., Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej, Analizy OSW 2013, źródło:<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-02-20/koncepcja-polityki-zagranicznej-federacji-rosyjskiej> (15.11.2017)
  16. *Russia – The World Factbook*, Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html> (14.12.2017)
  17. Unijne sankcje w odpowiedzi na kryzys na Ukrainie, źródło: <http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions/ukraine-crisis/>
  18. Włodkowska A., *Wykorzystanie hard i soft power przez Federację Rosyjską i Unię Europejską w regionie czarnomorskim*, [w:] *Unia Europejska i Federacja Rosyjska wobec regionu Morza Czarnego*, (red.) T. Kapuśniak, Lublin 2010.
  19. *Договор о Евразийском экономическом союзе* (Подписан в г. Астане 29.05.2014), źródło: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_163855/ (12.12.2017)

Wojna na Ukrainie - rosyjskie cele geopolityczne

Według francuskiego filozofa, fenomenologa Jean-Luc Marion „*fenomen jest tym co się nam ukazuje, co staje się ewidentne*”.¹³⁹ Nie musimy tego znać ani w tym uczestniczyć wystarczy, że to widzimy. Fenomenem historycznym były bez wątpienia wydarzenia na Ukrainie w roku 2014, które uwidoczniły cele strategiczne rosyjskiej polityki międzynarodowej.

18 marca 2014 roku zostaje podpisana umowa o akcesji Republiki Krymu do Federacji Rosyjskiej. Jest ona następstwem kryzysu politycznego, który ma miejsce na Ukrainie. Aneksja Krymu staje się faktem, który w Europie XXI wieku wydaje się niespodziewanym wydarzeniem.¹⁴⁰ Rosja potęgując swoje dążenia imperialne łamie niniejszym podstawowe zasady prawa międzynarodowego i kontynuuje działania zbrojne na terytorium innego państwa.¹⁴¹ To przełomowe wydarzenie obudziło państwa europejskie z „*pacyfistycznego uśpienia*”¹⁴² i spowodowało załamanie się dotychczasowego ładu. Rewizja systemu bezpieczeństwa europejskiego, a także jego wielowymiarowość i złożoność skłania do pogłębionej refleksji nad celami Federacji Rosyjskiej w tym konflikcie.¹⁴³

---

¹³⁹ Wykład Jean-Luc Marion „*Czego oczekuje teologia od fenomenologii?*”, 07.03.2017, Polska Akademia Nauk, Warszawa.

¹⁴⁰ Aneksja według prawa międzynarodowego jest agresją i nie może być uznana przez Radę Europy. Jest to nielegalne nabycie terytorium innego państwa w drodze użycia i/lub groźby użycia siły zbrojnej. *Opinia Doradczego Komitetu Prawnego przy Ministrze Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie przyłączenia Półwyspu Krymskiego do Federacji Rosyjskiej w świetle prawa międzynarodowego*, Warszawa, 22.06.2014, s. 2.

¹⁴¹ Rosja naruszyła podstawowe zasady prawa międzynarodowego: Kartę Narodów Zjednoczonych, Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie i Statut Rady Europy. Ponadto według oficjalnego stanowiska Polski - Rosja naruszyła również swoje zobowiązania międzynarodowe (min. Memorandum Budapesztańskie z 1994 roku). *Opinia Doradczego Komitetu Prawnego...*, *op. cit.*

¹⁴² R. Kagan, *Potęga i raj. Ameryka i Europa w nowym porządku świata*, Studio EmKa, Warszawa, 2003.

¹⁴³ Słowa Carla von Clausewitza obrazują aktualną sytuację na Ukrainie „*Wojna jest nie tylko czynem politycznym, lecz i prawdziwym narzędziem polityki, dalszym ciągiem stosunków politycznych, przeprowadzanych innymi środkami*”. C. Clausewitz, *O wojnie*, Kraków, 2010, s. 29.

Ukraina, jeden z bezpośrednich sąsiadów Rzeczypospolitej Polskiej, a przez to również Unii Europejskiej i Paktu Północnoatlantyckiego powraca na arenę międzynarodową jako terytorium walki postzimnowojennej o wpływy w tej części Europy. „*Ukraina, nowe ważne pole na szachownicy eurazjatyckiej jest stworzeniem geopolitycznym, ponieważ samo istnienie niepodległego państwa pomaga przekształcić Rosję. Bez Ukrainy Rosja przestaje być imperium eurazjatyckim: może wciąż próbować zdobyć status imperialny, lecz byłaby wówczas imperium głównie azjatyckim*”.¹⁴⁴ Jest ona państwem buforowym, pogranicza cywilizacyjnego, gdzie ścierają się interesy największych współczesnych graczy międzynarodowych. Jest to państwo postradzieckie, które „*wyszło ze Związku Radzieckiego, ale Związek Radziecki nie wyszedł z Ukrainy*”. Pozostaje ona niestety rosyjską (radziecką) kolonią.¹⁴⁵ Rosja Władimira Putina będzie dążyć do odzyskania swojej pozycji mocarstwowej, zwłaszcza w tym regionie wykorzystując słabość swoich partnerów/przeciwników.¹⁴⁶

Rosyjskie cele geopolityczne

Każdy krótkofalowy cel geopolityczny Federacji Rosyjskiej zyskuje na znaczeniu w ujęciu długofalowym.¹⁴⁷ Według autora celom geopolitycznym Rosji na Ukrainie należy przyrzeć się w szerokim kontekście międzynarodowym ze szczególnym uwzględnieniem polityki zagranicznej FR oraz założeń Narodowej Strategii Bezpieczeństwa FR z 2009 i 2016 roku.

---

¹⁴⁴ Z. Brzeziński, *Wielka szachownica : główne cele polityki amerykańskiej*, Warszawa, Świat książki, 1998, s. 40-41, 46-47.

¹⁴⁵ K. Świder, *Geopolityczne uwarunkowania trwałości i nietrwałości postradzieckiego państwa ukraińskiego*, s. 111, [w:] *Rosja Putina - Ukraina - Europa: geopolityka, bezpieczeństwo, gospodarka, Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, Rok 12 (2014), Zeszyt 5, Lublin.

¹⁴⁶ Przemówienie Władimira Putina podczas Międzynarodowej Konferencji Bezpieczeństwa w Monachium „*Kryzysy globalne - odpowiedzialność globalna*”, 2012.

¹⁴⁷ K. Ziemer, *Konflikt Rosji z Ukrainą - reakcje niemieckich partii i społeczeństwa*, Autor przywołuje „Raport dotyczący przyszłych opcji polityki wobec Niemiec” Fundacji Friedricha Eberta, który przedstawia długofalowe rosyjskie cele polityki zagranicznej [w:] *Rosja Putina - Ukraina...*, (op. cit.).

Cele krótkofalowe i długofalowe		
	Cel krótkofalowy	Cel długofalowy
I.	Odzyskanie wpływu na ukraińską politykę zagraniczną, bezpieczeństwa, wewnętrzną i ekonomiczną.	Destabilizacja polityczna i gospodarcza Ukrainy a w konsekwencji - doprowadzenie do statutu „państwa upadającego”.
II.	Zachowanie rosyjskiego <i>status quo</i> poprzez pozorny wzrost gospodarczy oraz wzrost legitymizacji politycznej.	Zapewnienie Federacji Rosyjskiej pozycji mocarstwa oraz odzyskanie strefy wpływów w regionie.
III.	Odzyskanie znaczącej pozycji w rejonie bezpieczeństwa Morza Czarnego.	Ugruntowanie swojej pozycji jako ważnego gracza rozgrywającego we współczesnym bezpieczeństwie europejskim oraz światowym.
IV.	„Wciągnięcie” Zachodu w wojnę na Ukrainie.	Dezintegracja Unii Europejskiej oraz destabilizacja struktur północnoatlantyckich.
V.	Demonstracja siły.	Wywołanie poczucia zagrożenia w państwach sąsiadujących z Federacją Rosyjską.

Źródło: opracowanie własne.

I. Rosja dąży do trwałego uzyskania wpływu na politykę zagraniczną, wewnętrzną, bezpieczeństwa oraz ekonomiczną Ukrainy. Wraz z rozpadem Związku Radzieckiego w 1991 roku Rosja konsekwentnie wprowadza w życie strategię podporządkowania sobie swoich byłych republik.¹⁴⁸ Pragnie w ten sposób podporządkować sobie Ukrainę, która ma dla niej wyjątkowe znaczenie, a konsekwencji doprowadzić do destabilizacji całkowitej - politycznej oraz ekonomicznej tego kraju, co miałyby ją doprowadzić do statusu państwa upadającego. Kryzys gospodarczy na Ukrainie może posłużyć Rosji do realizacji swoich politycznych interesów (np. zmuszenia Ukrainy do przystąpienia do rosyjskiego projektu integracyjnego).¹⁴⁹ Wówczas Ukraina zgodziłaby się na rosyjskie warunki zakończenia konfliktu. Celem jest wprowadzenie jak największego chaosu na południu oraz wschodzie Ukrainy, który mógłby doprowadzić do odłączenia ewentualnego tych terytoriów lub stworzenia z nich autonomicznych regionów¹⁵⁰. Działania zbrojne podejmowane w tych

¹⁴⁸ Do realizacji tej polityki Rosja stosuje następujące instrumenty: metody „politycznej perswazji”, różne projekty inwestycyjne, wsparcie finansowe, a nawet użycie siły jak np. w konflikcie z Gruzją o Osetię Południową i Abchazję. K. Falkowski, *Wybrane determinanty bezpieczeństwa ekonomicznego, Bezpieczeństwo na obszarze poradzieckim: implikacje wewnętrzne i zewnętrzne, Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, Rok 11 (2013), Zeszyt 4*, Lublin 2013, s. 36-37.

¹⁴⁹ D. Niedziółka, *Nowe tendencje w bezpieczeństwie energetycznym na obszarze poradzieckim, Bezpieczeństwo na obszarze poradzieckim: implikacje wewnętrzne i zewnętrzne, Rocznik Instytutu..., op. cit., s. 22.*

¹⁵⁰ Sytuacja na Ukrainie zmienia się dynamicznie. Na dzień 24 marca 2017 Ukraina ostatecznie zerwała obieg towarów między niektórymi rejonami obwodu donieckiego i ługańskiego a resztą Ukrainy. Decyzja ta jest

regionach służą prowokacji władz ukraińskich do podjęcia rozwiązań siłowych. Mogłyby one doprowadzić do wojny domowej na terytorium Ukrainy a w konsekwencji do kompletnej destabilizacji kraju. Silne uwarunkowania historyczne oraz zależności infrastrukturalne potęgują potencjalną siłę oddziaływania Rosji na to państwo poradzieckie. Rosja nie akceptuje możliwości realizacji własnych interesów przez Ukrainę, która tworzyła w przeszłości jedno państwo z Rosją. Wszystkie wyżej wymienione działania Federacji Rosyjskiej mają na celu powstrzymanie integracji Ukrainy ze strukturami zachodnimi - z Unią Europejską oraz z Paktem Północnoatlantyckim. Dla Rosji rywalizacja o Ukrainę stanowi walkę o strefy wpływów. Jako była republika Związku Radzieckiego posiadająca bardzo ważny potencjał demograficzny, gospodarczy, strategiczny odgrywa nadal ważną rolę w nowych projektach politycznych Kremla¹⁵¹.

II. Po Aneksji Krymu wzrosło poparcie społeczeństwa rosyjskiego dla prezydenta Federacji Rosyjskiej do 80%. Rosjanie poparli w 85% aneksję Krymu wyrażając przy tym dumę dla swojego państwa¹⁵². Władimir Putin odpowiedział w ten sposób na oczekiwania społeczne zaspokajając niejako „kompleks postimperialny”¹⁵³ społeczeństwa rosyjskiego i powrót do *statu quo ante*. Jednocześnie pokazał światu determinację w obronie swoich interesów. Putin pragnie utrzymać swoją władzę w kraju oraz strefę wpływów w regionie. „Nostalgia za utraconą wielkością stanowi ważne źródło rosyjskiej polityki zagranicznej”¹⁵⁴. Wzmocnienie nastrojów pro-państwowych oraz patriotycznych społeczeństwa rosyjskiego odbywa się w opozycji do „nowoczesnych wartości świata zachodniego”¹⁵⁵. Transformacja na Ukrainie mająca na celu demokratyzację życia politycznego oraz zbliżenie ze strukturami euroatlantyckimi stanowi niewątpliwe zagrożenie dla interesów rosyjskich w regionie Europy Środkowo-Wschodniej. Poprzez ograniczenie wpływów Stanów Zjednoczonych a także

---

następstwem licznych działań o charakterze hybrydowym, które podejmowane były i są w okupowanych regionach.

¹⁵¹ A. Rotfeld, *Unia nie nadaje się do geopolityki, Rzeczpospolita*, 12.12.2013.

¹⁵² L. Goudkov, *V kakoi strane my jivem (W jakim kraju my żyjemy)*, wystąpienie w Centrum Międzynarodowym Memorial, 07.04.2014; Badanie opinii publicznej Centrum Levada z 21-24 marca 2014. Dostępne pod adresem: <http://www.levada.ru/en/russian-public-opinion-herald/>.

¹⁵³ F. Łukianow, *Czas zerwać z imperialną przeszłością, Newsweek*, 29.04.2006. Artykuł dostępny pod adresem: <http://www.newsweek.pl/europa/czas-zerwac-z-imperialna-przeszloscia,45137,1,1.html>.

¹⁵⁴ *Ibidem*.

¹⁵⁵ Trzy poniższe przesłanki mają prowadzić do umocnienia nowej roli Rosji w europejskiej równowadze geopolitycznej: ukazanie Rosji jako centrum wartości tradycyjnych w opozycji do wartości zachodnich; przeciwstawienie okresu poniżenia za Jelcyna wobec odnowienia mocarstwowości za Putina oraz ukazanie upadku Związku Radzieckiego jako porażki geopolitycznej. MORENKOVA-PERRIER Elena, *La crise ukrainienne vue de la Russie (Kryzys ukraiński widziany z Rosji)*, *Note de recherche strategique, Analyse de la crise ukrainienne, Regards Universitaires*, vol. 2, Institut de Recherche Stratégique de l'École Militaire, Paris, 2014, s. 14-16.

całego NATO Federacja Rosyjska chce odbudować swoją pozycję mocarstwa regionalnego w opozycji do Zachodu. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej z 2016 roku podkreśla znaczenie „wzrostu konkurencyjności i międzynarodowego prestiżu Federacji Rosyjskiej”.¹⁵⁶ Jednocześnie strategia Putina polega na ograniczeniu wpływów Zachodu w Europie Wschodniej, aby pozwolić Rosji na umocnienie swojej pozycji poprzez: otoczenie się państwami w zapaści ekonomicznej (np. Ukraina, Białoruś) oraz uśpionymi konfliktami zbrojnymi (Nadniestrze, Abchazja, Osetia Południowa).¹⁵⁷

III. Według Aleksandra Dugina „brak rosyjskiej kontroli nad wybrzeżem czarnomorskim od Izmailu do Kerczu zagraża istnieniu samej Rosji jako samodzielnego państwa”¹⁵⁸. Rosja poprzez aneksję Krymu wzmocniła niewątpliwie swój potencjał militarny - przejęła większość jednostek pływających wchodzących w skład ukraińskiej floty wojennej. Zwiększają się także możliwości ofensywne Rosji - następuje przewartościowanie kwestii bezpieczeństwa obszarów nad morzem Czarnym.¹⁵⁹ Może to mieć wpływ na bezpieczeństwo całego regionu a nawet całej strefy euroatlantyckiej.

IV. Celem rosyjskim wojny na Ukrainie jest także „wciągnięcie” jak największej liczby państw zachodnich w ten konflikt. Takie działanie miałyby doprowadzić do dezintegracji struktur euroatlantyckich a w konsekwencji do wzmocnienia pozycji Rosji. Niestabilność sytuacji na obszarze znajdującym się w bezpośrednim sąsiedztwie NATO zmusza koalicjantów do rewizji obrony kolektywnej oraz poczucia zagrożenia u swoich granic.¹⁶⁰ Państwa tworzące system euroatlantycki posiadają zróżnicowane pozycje geograficzne, geopolityczne, społeczne ale zachowują jedność wobec działań rosyjskich.¹⁶¹ Warto zacytować tutaj słowa Christiana Malisa, że „bezpieczeństwo mocarstwowej potęgi jest tylko wtedy osiągnięte gdy podporządkuje ona sobie sąsiednie potęgi”.¹⁶² Nie trudno nie zauważyć, że konflikt na Ukrainie pokazał coraz wyraźniejszą słabość systemu

¹⁵⁶ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej do 2020 roku*. Tłumaczenie dostępne na stronie: www.osw.waw.pl.

¹⁵⁷ O. Schmitt, *L'Ukraine dans la grande stratégie russe (Ukraina w strategii rosyjskiej)*, *Note de recherche stratégique...*, *op. cit.*, s. 3-5.

¹⁵⁸ Opinię Aleksandra Dugina przywołuje w swoim artykule Konrad Świder, ŚWIDER Konrad, *Geopolityczne uwarunkowania ...*, *op. cit.*, p. 111.

¹⁵⁹ A. Gil, *Półwysep niezgody. Aneksja Krymu przez Federację Rosyjską a bezpieczeństwo regionu czarnomorskiego - uwarunkowania i perspektywy*, *Rocznik Instytutu...*, *op. cit.*, p. 153.

¹⁶⁰ N. Dufour, „*La doctrine Komorowski*” a l'épreuve de la crise ukrainienne (*Doktryna Komorowskiego wobec kryzysu ukraińskiego*), *La Lettre de l'IRSEM*, Nr. 3, Institut de Recherche Stratégique de l'Ecole Militaire, Paris, 2014, s. 32-33.

¹⁶¹ Wystąpienie Gerlinde NIEHUS, Head of Engagements Section, NATO Public Diplomacy Division, podczas konferencji „*NATO after Warsaw: what's done and what's next?*”, Center for European Policy, Warszawa, 04.11.2016.

¹⁶² Ch. Malis, *Guerre et stratégie au XXIe siècle (Wojna i strategia w XXI wieku)*, Paris, 2014, s. 17.

euroatlantyckiego, jego solidarności i jedności. Państwa Zachodu przyjęły stanowisko reaktywne wobec Rosji same nie próbując przejąć inicjatywy. W obliczu chaosu i nadchodzących zmian w Europie (kryzys strefy euro, kryzys migracyjny, narastające ataki terrorystyczne, nadchodzące wybory we Francji i w Niemczech) Rosja wykorzystuje szansę, aby osiągnąć swoje cele geopolityczne w regionie.

V. Federacja Rosyjska konsekwentnie wprowadza w życie elementy wojny hybrydowej. Posiada ambicje, strategię oraz środki. Działania te polegają na wzbudzaniu poczucia ciągłego zagrożenia a przez to braku poczucia bezpieczeństwa. Prowadzi ona świadomie politykę „*pulsującego napięcia*”, manipulując zagrożeniami w swojej strefie wpływów.¹⁶³ Wskazane zagrożenia mają charakter:

- ekonomiczny - sankcje, szantaże handlowe, zachęty ekonomiczne;
- propagandowy - kampania informacji/dezinformacji w mediach (cyberprzestrzeń, infosfera);
- wojskowy - „zielone ludziki”;
- polityczny - kontakty interpersonalne z zachodnimi politykami;
- psychologiczny oraz społeczno-kulturowy.

Wnioski

Podsumowując powyższe rozważania nasuwają się następujące wnioski: w obliczu narastającego konfliktu istnieje możliwość przekształcenia go w otwartą wojnę Rosji (jeśli wojska rosyjskie wkroczą na Ukrainę) z NATO (jeśli Pakt podejmie decyzję o podjęciu kontrofensywy w obronie suwerenności i integralności Ukrainy).

Co więcej Władimir Putin konsekwentnie realizuje swoje cele geopolityczne wykorzystując konflikt na Ukrainie. Popierając wojnę dywersyjną, wspierając militarnie i finansowo grupy separatystyczne prorosyjskie, dążąc do coraz większej destabilizacji ekonomicznej, społecznej, politycznej Putin wciela w życie powiedzenie „*zapalki są rosyjskie ale krzesiwo miejscowe*”.

---

¹⁶³ K. Szczerki, *Tak jak zgadzamy się na stratę dla Zachodu Gruzji, tak możemy nie bronić Mołdawii*, wywiad. Dostępny pod adresem: <http://wpolityce.pl/polityka/149420-tak-jak-zgadzamy-sie-na-strate-dla-zachodu-gruzji-tak-mozemy-nie-obronic-moldawii-rozmowa-z-drem-hab-krzysztofem-szczerkim> .

Nie wiemy jakie cele będą generować działania Federacji Rosyjskiej w przyszłości ponieważ patrzymy na wojnę na Ukrainie z innej perspektywy. Możemy tylko spekulować: Rosja będzie wzmacniać swoje wpływy w regionie a jednocześnie wprowadzać chaos, dążąc do osłabienia bezpieczeństwa międzynarodowego. W obliczu zagrożenia ze strony Państwa Islamskiego, rywalizacji z Chinami oraz innych wyzwań Rosja pozostaje niejako zmuszona do prowadzenia takiej polityki wobec Ukrainy aby wojna trwała nadal...

Streszczenie

Wojna na Ukrainie odzwierciedla rosyjskie cele geopolityczne krótkoterminowe oraz długoterminowe. Była republika radziecka stała się terytorium walki o postzimnowojenne wpływy w tej części Europy pomiędzy Federacją Rosyjską a Zachodem, czyli strukturami euroatlantyckimi. Podczas gdy państwa zachodnie mówią o coraz większym zagrożeniu ze strony rosyjskiej, Władimir Putin konsekwentnie realizuje cele swojej polityki.

Słowa kluczowe:

Krym, Ukraina, Federacja Rosyjska, wojna na Ukrainie, bezpieczeństwo

Key words:

Crimea, Ukraine, Russian Federation, war in Ukraine, security

Bibliografia:

1. Brzeziński Z., *Wielka szachownica: główne cele polityki amerykańskiej*, Warszawa 1998.
2. Clausewitz von Carl, *O wojnie*, Kraków, 2010
3. Kagan R., *Potęga i raj. Ameryka i Europa w nowym porządku świata*, Warszawa 2003.
4. *La Lettre de l'IRSEM*, nr. 3, Institut de Recherche Stratégique de l'Ecole Militaire, Paris 2014.
5. Łukianov F., *Czas zerwać z imperialną przeszłością*, *Newsweek*, 29.04.2006
6. Malis Ch., *Guerre et stratégie au XXI siècle (Wojna i strategia w XXI wieku)*, Paryż 2014.
7. *Note de recherche stratégique, Analyse de la crise ukrainienne, Regards Universitaires*, vol. 2, Institut de Recherche Stratégique de l'Ecole Militaire, Paris 2014.
8. *Opinia Doradczego Komitetu Prawnego przy Ministrze Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie przyłączenia Półwyspu Krymskiego do Federacji Rosyjskiej w świetle prawa międzynarodowego*, Warszawa 22.06.2014

-
9. Przemówienie Władimira Putina podczas Międzynarodowej Konferencji Bezpieczeństwa w Monachium „Kryzisy globalne - odpowiedzialność globalna”, 2012
  10. Rodkiewicz W., Rogoża J., Wierzbowska-Miazga A., *Rosyjska polityka wobec Ukrainy: lokalne działania, globalne cele*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 20.08.2014
  11. *Rosja Putina - Ukraina-Europa: Geopolityka, bezpieczeństwo, gospodarka*, Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, Rok 12 (2014), Zeszyt 5, Lublin
  12. Rotfeld A., *Unia nie nadaje się do geopolityki*, Rzeczpospolita, 12.12.2013
  13. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej do 2020 roku*
  14. Wykład Jean-Luc Marion „Czego oczekuje teologia od fenomenologii”, Polska Akademia Nauk, 07.03.2017,
  15. Wystąpienie Gerlinde Niehus, Head of Engagements Section, NATO Public Diplomacy Division, podczas konferencji „NATO after Warsaw: what’s done and what’s next?”, Center for European Policy, Warszawa 04.11.2016
  16. Wystąpienie Leva Goudkova, *V kakoi strane my jivem (W jakim kraju my żyjemy)*, Centrum Międzynarodowe Memorial, 07.04.2014
  17. Wywiad z Krzysztofem Szczerskim, *Tak jak zgadzamy się na stratę dla Zachodu Gruzji, tak możemy nie bronić Mołdawii*, Polityka, 24.01.2013